

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЮВШИН ВАДИМ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 343.121.4

**ДИСЕРТАЦІЯ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ПІДОЗРЮВАНОВОГО НА СТАДІЇ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **В. В. Ювшин**

Науковий керівник: **Шевчишен Артем Вікторович**, доктор юридичних наук,
професор

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Ювшин В. В. Забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право». – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2025.

Дисертацію присвячено теоретичному дослідженню проблем забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування в контексті реалізації чинного кримінального процесуального законодавства, зокрема особливого режиму кримінального провадження в умовах воєнного стану, застосування Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, у якій сформульовано висновки, пропозиції та рекомендації, значущі для науки, законодавства та правозастосовної діяльності, що дозволяють вирішити низку праксеологічних задач, пов'язаних із реалізацією сторонами кримінального провадження своїх повноважень на стадії досудового розслідування.

Здійснено аналіз окремих положень наукових праць вітчизняних і зарубіжних науковців, які досліджували проблематику підозрюваного, забезпечення його прав і свобод у кримінальному провадженні. Констатовано, що з урахуванням збільшених процесуальних можливостей сторони обвинувачення, проблеми забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування, зокрема в умовах запровадження правового режиму воєнного стану є малодослідженими.

Надано авторське бачення поняття «забезпечення прав і свобод підозрюваного», що охоплює сукупність кримінальних процесуальних гарантій, які сторона обвинувачення, сторона захисту та слідчий суддя надають відповідно до чинного законодавства для реалізації підозрюваним своїх процесуальних прав і свобод на стадії досудового розслідування, унаслідок

порушення яких настає юридична відповідальність. Здійснено розподіл прав підозрюваного та обґрунтовано їх цільове призначення.

Проаналізовано окремі засади кримінального провадження, яким повинні відповідати зміст і форма кримінального провадження, зокрема в умовах правового режиму воєнного стану. Розглянуто рішення Європейського суду з прав людини, які відображають основні принципи, закріплені в ст. 5 та 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, окреслено деякі факти порушень прав підозрюваного на стадії досудового розслідування в нашій країні та в інших державах. Аргументовано, що практика Європейського суду з прав людини додатково забезпечує гарантії прав і свобод підозрюваного шляхом недопущення вчинення правоохоронними органами дій, які порушують норми Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Встановлено, що підозрою, яка відповідає критеріям обґрунтованості, Європейський суд з прав людини розуміє розумну підозру, що містить достатні об'єктивні елементи: факти, спеціальну інформацію, які зафіксовані в офіційних документах обвинувачення та можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа могла вчинити дії, які їй інкримінують органи обвинувачення.

Розглянуто повноваження слідчого щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного. Зауважено, що використання практики Європейського суду з прав людини органами досудового розслідування є гарантією забезпечення прав і свобод підозрюваного під час допиту та проведення інших слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій. Констатовано, що повноваження й обов'язки слідчого відповідають правам та обов'язкам підозрюваного і навпаки. На підставі аналізу положень кримінального процесуального законодавства обґрунтовано, що на етапі проведення допиту підозрюваного слідчий має детально роз'яснювати права та обов'язки, адже неповідомлення про них може визнаватися істотним порушенням прав і законних інтересів підозрюваного. З'ясовано, що в правовій доктрині предметом показань підозрюваного є обставини, які стали підставою для

прийняття рішення про затримання підозрюваного або застосування запобіжного заходу, а також інші обставини, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. Проаналізовано право дізнавача, слідчого, прокурора самотійно робити переклад пояснень, показань або документів, коли він володіє мовою, якою володіє підозрюваний чи потерпілий, за умови існування обставин, що ускладнюють залучення перекладача в кримінальному провадженні.

Висвітлено проблеми, що виникають під час допиту неповнолітнього підозрюваного, та запропоновано урегулювати процесуальне становище педагога, психолога та лікаря із внесенням відповідних змін і доповнень до кримінального процесуального законодавства.

Зазначено, що повноваження слідчого щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій зумовлені наявністю правових і фактичних підстав. Наголошено на законодавчому унормуванні правових підстав проведення негласних слідчих (розшукових) дій з метою недопущення порушення прав підозрюваного в разі потреби тимчасового їх обмеження.

Розкрито повноваження захисника щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного. Доведено, що участь захисника в кримінальному процесі є важливою гарантією забезпечення права підозрюваного на захист. Підкреслено, що в країнах Європейського Союзу особлива увага приділяється принципу раннього доступу до правової допомоги. З'ясовано, що для ефективної реалізації права підозрюваного на захист під час застосування і вдосконалення положень кримінального процесуального законодавства необхідно враховувати прецедентну практику Європейського суду з прав людини. Аргументовано положення, згідно з яким надання захиснику права звертатися до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів переважно має декларативний характер і не сприяє ефективному захисту з боку захисника як учасника процесу збирання доказів, що унеможливорює забезпечення засади

змагальності кримінального провадження, особливо на стадії досудового розслідування.

Сформовано концептуальне бачення прокурорського нагляду щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного. Роль прокурора в кримінальному провадженні є багатогранною та включає забезпечення своєчасного проведення досудових розслідувань, як зазначено у Висновку № 10 Європейського консультативного комітету прокурорів (2015), зокрема: прокурори в державах-членах повинні прагнути забезпечити, щоб основною метою розслідування було встановлення істини та фактичних обставин справи. Крім того, розслідування має проводитися відповідно до закону, поважати права людини та фундаментальні принципи, зокрема ті, що закріплені в ст. 2, 3, 5, 6 і 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, у встановлені терміни, а також бути об'єктивним, неупередженим і професійним.

З огляду на те, що Україна ще 28 лютого 2022 року поінформувала Генерального секретаря Ради Європи про відступ від своїх зобов'язань за ст. 5, 8, 13, 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, сформульовано висновок про законність обмеження права на свободу й особисту недоторканність в умовах правового режиму воєнного стану.

Визначено межі дискреційних повноважень слідчого судді під час здійснення судового контролю щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного. Наголошено, що контроль слідчого судді за законністю затримання уповноваженою службовою особою в умовах воєнного стану є вкрай необхідним для ефективного забезпечення прав і свобод підозрюваного в кримінальному провадженні. Під час розв'язання проблеми висвітлено правові позиції рішень Верховного Суду, проаналізовано окремі судові рішення за скаргами сторони захисту на дії та рішення правоохоронних органів, на дії чи бездіяльність слідчого, прокурора та інших осіб під час досудового розслідування, пов'язаних із затриманням особи в порядку, передбаченому ст. 208 та п. 6 ч. 1 ст. 615 Кримінального процесуального кодексу України.

На прикладі рішень місцевих судів виокремлено порушення, подані в скаргах сторони захисту на дії та рішення правоохоронних органів, на дії чи бездіяльність слідчого, прокурора та інших осіб під час досудового розслідування, пов'язані із затриманням. Підтверджено законність затримання уповноваженою службовою особою в умовах воєнного стану, на підставі ч. 1 ст. 208 та п. 6 ч. 1 ст. 615 Кримінального процесуального кодексу України.

Ключові слова: досудове розслідування, затримання, захисник, кримінальне провадження, кримінальне правопорушення, підозрюваний, право на захист, права і свободи підозрюваного, прокурор, прокурорський нагляд, слідчий, слідчий суддя, судовий контроль.

ANNOTATION

Yushyn V. V. Ensuring the rights and freedoms of suspects during pre-trial investigation. – Qualifying scientific work in manuscript form.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the field of 081 – Law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2025.

The dissertation is devoted to the theoretical study of problems of ensuring the rights and freedoms of suspects at the stage of pre-trial investigation in the context of the implementation of the current criminal procedure legislation, in particular the special regime of criminal proceedings under martial law, the implementation of the Comprehensive Strategic Plan for Reforming Law Enforcement Agencies as Part of the Security and Defence Sector of Ukraine for 2023–2027, which formulates conclusions, proposals and recommendations that are significant for science, legislation and law enforcement, allowing for the resolution of a number of praxeological tasks related to the exercise by the parties to criminal proceedings of their powers at the pre-trial investigation stage.

An analysis was carried out of selected provisions of scientific works by domestic and foreign scholars who have studied the issue of suspects and the

protection of their rights and freedoms in criminal proceedings. It has been established that, given the increased procedural opportunities of the prosecution, the problems of ensuring the rights and freedoms of suspects at the stage of pre-trial investigation, in particular in the context of the introduction of a legal regime of martial law, have been little studied.

The author's vision of the concept of 'ensuring the rights and freedoms of the suspect' is presented, which covers the set of criminal procedural guarantees that the prosecution, the defence and the investigating judge provide in accordance with the current legislation for the suspect to exercise their procedural rights and freedoms at the stage of pre-trial investigation, the violation of which results in legal liability. The rights of suspects are divided and their purpose is justified.

The individual principles of criminal proceedings, which must be complied with in terms of the content and form of criminal proceedings, particularly under martial law, are analysed. The decisions of the European Court of Human Rights reflecting the fundamental principles enshrined in Articles 5 and 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms have been examined, and some facts of violations of the rights of suspects at the stage of pre-trial investigation in our country and in other states have been outlined. It is argued that the practice of the European Court of Human Rights provides additional guarantees of the rights and freedoms of suspects by preventing law enforcement agencies from committing acts that violate the provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

It has been established that the European Court of Human Rights understands a suspicion that meets the criteria of reasonableness to mean a reasonable suspicion that contains sufficient objective elements: facts and specific information recorded in official documents of the prosecution and capable of convincing an objective observer that the person could have committed the acts with which the prosecution charges him.

The powers of the investigator to ensure the rights and freedoms of the suspect were examined. It is noted that the use of the practice of the European Court of

Human Rights by pre-trial investigation bodies is a guarantee of the rights and freedoms of the suspect during interrogation and other investigative (search) and covert investigative (search) actions. It is stated that the powers and duties of the investigator correspond to the rights and obligations of the suspect and vice versa. Based on an analysis of the provisions of criminal procedure legislation, it was substantiated that at the stage of interrogating a suspect, the investigator must explain in detail the rights and obligations, since failure to do so may be considered a significant violation of the rights and legitimate interests of the suspect. It has been established that, in legal doctrine, the subject of the suspect's testimony is the circumstances that formed the basis for the decision to detain the suspect or apply a preventive measure, as well as other circumstances that are subject to proof in criminal proceedings. The right of the investigator, prosecutor, and investigator to independently translate explanations, testimony, or documents when they speak the language of the suspect or victim has been analysed, provided that there are circumstances that make it difficult to involve an interpreter in criminal proceedings.

The problems arising during the interrogation of a minor suspect are highlighted, and it is proposed to regulate the procedural status of teachers, psychologists and doctors by making appropriate amendments and additions to the criminal procedural legislation.

It is noted that the powers of the investigator to ensure the rights and freedoms of the suspect during covert investigative (search) activities are determined by the existence of legal and factual grounds. The legislative regulation of the legal grounds for conducting covert investigative (search) activities in order to prevent the violation of the rights of the suspect in the event of the need for their temporary restriction is emphasised.

The powers of the defence counsel to ensure the rights and freedoms of the suspect are revealed. It is proved that the participation of a defence counsel in criminal proceedings is an important guarantee of the suspect's right to defence. It is emphasised that in the countries of the European Union, special attention is paid to the principle of early access to legal aid. It has been established that for the effective

implementation of the suspect's right to defence during the application and improvement of the provisions of criminal procedure law, it is necessary to take into account the case law of the European Court of Human Rights. The provision according to which granting the defence counsel the right to apply to the investigating judge for temporary access to items and documents is mainly of a declarative nature and does not contribute to effective defence by the defence counsel as a participant in the evidence-gathering process, which makes it impossible to ensure the adversarial nature of criminal proceedings, especially at the pre-trial investigation stage, has been substantiated.

A conceptual vision of prosecutorial oversight to ensure the rights and freedoms of suspects has been developed. The role of the prosecutor in criminal proceedings is multifaceted and includes ensuring the timely conduct of pre-trial investigations, as stated in Opinion No. 10 of the European Committee of Prosecutors (2015), in particular: prosecutors in member states should strive to ensure that the primary objective of the investigation is to establish the truth and the facts of the case. In addition, investigations must be conducted in accordance with the law, respect human rights and fundamental principles, in particular those enshrined in Articles 2, 3, 5, 6 and 8 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, within the time limits set, and be objective, impartial and professional.

Given that Ukraine informed the Secretary General of the Council of Europe on 28 February 2022 of its withdrawal from its obligations under Articles 5, 8, 13 and 15 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, a conclusion was reached on the legality of restrictions on the right to liberty and security of person under the legal regime of martial law.

The limits of the discretionary powers of the investigating judge in exercising judicial control over the protection of the rights and freedoms of the suspect have been defined. It has been emphasised that the control exercised by the investigating judge over the legality of detention by an authorised official under martial law is essential for the effective protection of the rights and freedoms of suspects in criminal

proceedings. In addressing the issue, the legal positions of the Supreme Court's decisions are highlighted, and individual court decisions on complaints by the defence against the actions and decisions of law enforcement agencies, the actions or inaction of the investigator, prosecutor and other persons during the pre-trial investigation related to the detention of a person in accordance with the procedure provided for in Article 208 and Article 615(1)(6) of the Criminal Procedure Code of Ukraine are analysed. 208 and paragraph 6 of part 1 of Article 615 of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

Using the example of local court decisions, violations submitted in complaints by the defence against the actions and decisions of law enforcement agencies, the actions or inaction of the investigator, prosecutor and other persons during the pre-trial investigation related to detention were identified. The legality of detention by an authorised official under martial law was confirmed on the basis of Part 1 of Article 208 and paragraph 6 of Part 1 of Article 615 of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

Keywords: pre-trial investigation, detention, defence counsel, criminal proceedings, criminal offence, suspect, right to defence, rights and freedoms of the suspect, prosecutor, prosecutorial supervision, investigator, investigating judge, judicial control.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Ювшин В. В. Стан наукових досліджень проблем забезпечення прав, свобод і законних інтересів підозрюваного на стадії досудового розслідування. *Держава та регіони*. 2023. № 4 (82). С. 436–442. (Серія «Право»). DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.69>.

2. Ювшин В. В. Засади забезпечення прав підозрюваного на стадії досудового розслідування: практика Європейського суду з прав людини. право і суспільство. *Актуальні проблеми юридичної науки*. 2023. № 6. С. 630–638. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.94>.

3. Ювшин В. В. Повноваження слідчого щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час проведення деяких слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2024. № 7 (67). С. 262–269. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.7.40>.

4. Ювшин В. В. Затримання уповноваженою службовою особою в умовах воєнного стану: огляд судової практики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 2. С. 621–625. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-2/150>.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Ювшин В. В. Участь захисника у забезпеченні прав підозрюваного під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 2 трав. 2024 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 320–324.

6. Ювшин В. В. Роль прокурора у забезпеченні прав підозрюваного під час укладання угоди в кримінальному провадженні. *Реалізація державної*

антикорупційної політики в міжнародному вимірі : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 5–6 груд. 2024 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 174–179.

7. Ювшин В. В. Деякі аспекти реалізації права підозрюваного на захист. *Global trends in science and education* : Proceedings of II International Scientific and Practical Conference (March 10–12, 2025) SPC «Sci-conf.com.ua», Kyiv, Ukraine. 2025. P. 827– 831. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2025/03/GLOBAL-TRENDS-IN-SCIENCE-AND-EDUCATION-10-12.03.25.pdf>.

8. Ювшин В. В. Забезпечення права підозрюваного бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені КПК України, а також отримати їх роз'яснення. *Future of science: innovations and perspectives*. Proceedings of the 5th International scientific and practical conference (24–26 March 2025) SSPG Publish. Stockholm, Sweden. 2025. P. 392– 399. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2025/03/FUTURE-OF-SCIENCE-INNOVATIONS-AND-PERSPECTIVES-24-26.03.25.pdf>.

9. Ювшин В. В. Щодо реалізації права підозрюваного на захист у кримінальному провадженні. *Право. Комунікація. Суспільство* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти (Львів, 4 квіт. 2025 р.). Львів : ЛьвДУВС. С. 536–538.

10. Ювшин В. В. Особливості вручення процесуальних документів підозрюваному при здійсненні спеціального досудового розслідування (in absentia). *Global trends in science and education* : *The 3rd International scientific and practical conference* (April 7-9, 2025) SPC «Sci-conf.com.ua», Kyiv, Ukraine. 2025. P. 941– 947. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2025/04/GLOBAL-TRENDS-IN-SCIENCE-AND-EDUCATION-7-9.04.25.pdf>.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ПІДОЗРЮВАНОВОГО НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	26
1.1. Сучасний стан дослідження проблем забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування.....	26
1.2. Права і свободи підозрюваного в контексті розвитку кримінального судочинства України.....	35
1.3. Практика Європейського суду з прав людини щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування.....	64
Висновки до розділу 1.....	75
РОЗДІЛ 2. СУБ'ЄКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ПІДОЗРЮВАНОВОГО НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	79
2.1. Кримінальна процесуальна діяльність слідчого щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного.....	79
2.2. Участь захисника в забезпеченні прав і свобод підозрюваного.....	112
Висновки до розділу 2.....	142
РОЗДІЛ 3. ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД І СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ПІДОЗРЮВАНОВОГО НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	144
3.1. Прокурорський нагляд щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного.....	144

3.2. Судовий контроль щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного.....	202
Висновки до розділу 3.....	226
ВИСНОВКИ.....	228
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	234
ДОДАТКИ.....	263

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВРУ	Верховна Рада України
ВС	Верховний Суд
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄДРСР	Єдиний державний реєстр судових рішень
ЄКПЛ	Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини)
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
КСУ	Конституційний Суд України
НСРД	негласні (слідчі) розшукові дії
ОРД	оперативно-розшукова діяльність
ОРЗ	оперативно-розшуковий захід
ПВСУ	Пленум Верховного Суду України
СРД	слідчі (розшукові) дії

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Впровадження принципів правової держави, закріплених у Конституції України, є запорукою захисту прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Кримінальне провадження має здійснюватися відповідно до норм національного законодавства та міжнародно-правових стандартів у сфері захисту прав людини. Неухильне дотримання цих норм є значущим у кримінальному процесі, де обмеження прав і свобод особи можливе лише у випадках, визначених законом. Тому важливо забезпечити захист усіх прав підозрюваного в кримінальному провадженні, адже він, як і будь-який інший учасник процесу користується процесуальними правами. Водночас права підозрюваного разом із задекларованим у законі забезпеченням мають бути чітко та негайно роз'яснені і реалізовані під час застосування кримінальних процесуальних правовідносин.

Проте на сьогодні не всі норми, які визначають загальні засади кримінального провадження, зокрема підозрюваного, є ефективними, що засвідчує актуальність окресленої проблеми. Європейський суд з прав людини неодноразово звертав на це увагу та виніс значну кількість рішень проти України з цього приводу, наголошуючи на важливості забезпечення прав підозрюваного в кримінальному процесі.

Згідно зі статистикою ЄСПЛ за 2022 рік, Суд ухвалив 144 рішення в справах проти України. У 141 з цих рішень було виявлено принаймні одне порушення статей Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод¹. За 2023 рік – винесено 130 рішень, з яких у 123 Суд визнав щонайменше одне порушення статті Конвенції², у 2024 році – 158 рішень, у 153 – не менше одного порушення статті Конвенції³. Найбільш поширеними проблемами, що призвели до порушення норм Конвенції, є: порушення ст. 3

¹ Violations by Article and by State. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Stats_violation_2022_ENG

² Violations by Article and by State. URL: <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/stats-violation-2023-eng>

³ Violations by Article and by State. URL: <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/stats-violation-2024-eng>

Конвенції – заборона катування («Демидецький проти України»⁴, «Справа «Коваль проти України»⁵), порушення ст. 5 Конвенції – права на свободу і особисту недоторканість («Деркач проти України»⁶), порушення ст. 6 Конвенції – право на справедливий суд («Вербова та інші проти України»⁷, «Клоков проти України»⁸), порушення права на ефективний засіб правового захисту (ст. 13) тощо.

В умовах російсько-української війни діє особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного стану, зокрема збільшені процесуальні можливості сторони обвинувачення, запроваджено спрощений порядок досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. Таким чином, виникає логічне питання щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування, що є додатковим свідченням актуальності в аспекті обраної тематики.

Теоретичним підґрунтям дисертації стали праці таких науковців: О. М. Бандурки, А. М. Бірюкової, Т. В. Варфоломеєвої, Є. І. Виборнової, А. Ф. Волобуєва, Т. В. Волошанівської, О. В. Винокурова, І. В. Гловюк, Л. В. Головка, Ю. В. Горба, Ю. М. Грошевого, А. В. Дунаєвої, С. О. Заїки, Д. Ю. Кавуна, О. В. Капліної, А. А. Ковалю, О. І. Коровайка, О. П. Кучинської, Т. О. Лоскутова, М. А. Макарова, О. В. Маслюк, С. І. Мінченка, В. В. Назарова, В. Л. Ортинського, В. О. Попелюшко, Р. С. Сербина, Д. В. Сіміновича, О. С. Старенького, О. С. Тарасенка, В. М. Тертишника, Л. Д. Удалової, О. Р. Хижної, В. В. Чернея, С. С. Чернявського, А. В. Шевчишена, С. В. Шевчука, О. Г. Шило, А. Ю. Шумилова, Б. І. Яворського та інших учених.

Теоретико-правові засади забезпечення прав особи на стадії досудового розслідування були предметом дослідження С. Є. Абламського, В. Г. Дрозд,

⁴ Справа «Справа «Демидецький проти України» (Заява № 50829/09) : рішення Європейського суду з прав людини від 06 жовтня 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_h54#Text

⁵ Справа «Справа «Коваль проти України» (Заяви № 36508/19 та № 53077/19) : рішення Європейського суду з прав людини від 10 лютого 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i13

⁶ Справа «Деркач проти України» (Заяви № 23537/20 та № 23615/20) : рішення Європейського суду з прав людини від 09 лютого 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_j34#Text

⁷ Справа «Вербова та інші проти України» (Заява № 2786/21 та 2 інші заяви) : рішення Європейського суду з прав людини від 11 травня 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_k54#Text

⁸ Справа «Клоков проти України» (Заява № 65513/14) : рішення Європейського суду з прав людини від 30 березня 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i62#Text

Д. Г. Іллящука, С. Г. Кримчука, А. С. Максименко, А. В. Мельниченка, О. І. Наливайко, А. В. Пономаренка, Т. Г. Фоміної, І. І. Циліорик, О. О. Юхно та ін.

Окреслена проблематика в контексті забезпечення прав підозрюваного знайшла своє відображення в роботах таких науковців: О. М. Атаманова, А. А. Ахундової, М. І. Дерев'янка, А. А. Жук, В. В. Лаврова, Т. Ю. Марченко, Є. М. Пеліхос, О. В. Фараон, І. І. Холондовича та ін.

Однак у зазначених наукових працях учених в основному досліджено загальні питання забезпечення прав і свобод підозрюваного, тоді як для практичної діяльності необхідні рекомендації щодо внесення змін до кримінального процесуального законодавства з урахуванням прецедентної практики Європейського суду з прав людини та інших нормативно-правових актів стосовно забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019), Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021), Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки (постанова загальних зборів Національної академії правових наук від 26 березня 2021 року № 12–21), Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції на період до 2026 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 року № 1155-р), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейської конвенції з прав людини) (1950 р.) та Конвенцій ООН щодо попередження злочинів, кримінального правосуддя та верховенства права (2015 р., 2021 р.). Робота відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних

(експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11 червня 2020 року № 454) та виконана відповідно до Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради НАВС від 21 грудня 2020 року, протокол № 23).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 30 листопада 2021 року (протокол № 22) і зареєстровано Координаційним бюро НАПрН України (№ 916, 2021 рік).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертації є аналіз теоретичних, правових та практичних питань забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування, а також розроблення пропозицій з удосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких *завдань*:

- встановити стан наукових досліджень проблем забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування;
- визначити права і свободи підозрюваного в контексті розвитку кримінального судочинства України;
- проаналізувати практику Європейського суду з прав людини щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування;
- визначити особливості кримінальної процесуальної діяльності слідчого щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного;
- розкрити зміст повноважень захисника щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного;
- схарактеризувати особливості нагляду прокурора у формі процесуального керівництва на досудовій стадії кримінального провадження щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного;
- з'ясувати межі дискреційних повноважень слідчого судді під час здійснення судового контролю щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного.

Об'єктом дослідження є права і свободи підозрюваного на стадії досудового розслідування та правовідносини, що виникають під час їх забезпечення.

Предмет дослідження – забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становить сукупність загальнонаукових, спеціальних і міждисциплінарних методів, що дозволили комплексно та всебічно розкрити проблематику забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування. *Загальнонаукові методи: аналіз і синтез* використовувалися для вивчення наукових джерел, нормативно-правових актів та практики правозастосування (розділи 1–3). *Аналогія* допомогла в зіставленні схожих правових ситуацій і виявленні спільних рис для формулювання загальних підходів щодо забезпечення прав та свобод підозрюваного (розділи 1–3). *Спеціальні методи: формально-юридичний метод* застосовано для аналізу норм кримінального процесуального та інших галузей права, що регулюють досліджувану сферу (розділи 1–3). *Порівняльно-правовий метод* забезпечив можливість дослідження міжнародного досвіду та практики іноземних держав у сфері забезпечення прав і свобод підозрюваного (підрозділи 1.1, 1.3). *Системно-структурний метод* дозволив визначити місце забезпечення прав і свобод підозрюваного та взаємозв'язок його елементів (розділи 1–3). *Метод правового моделювання* використано для формування пропозицій щодо вдосконалення механізму забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2). *Міждисциплінарні методи: соціологічний метод* (опитування слідчих, прокурорів, слідчих суддів, захисників) дозволив оцінити реальний стан забезпечення прав і свобод підозрюваного на практиці (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2). *Статистичний метод* забезпечив кореляцію результатів дослідження та судової практики, опрацювання емпіричних даних (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2). Таким чином, обрані методи забезпечили об'єктивність, наукову обґрунтованість і практичну цінність результатів дисертаційного дослідження.

Емпіричну базу дисертації становлять рішення Конституційного Суду України, постанови й ухвали Верховного Суду, рішення Європейського суду з прав людини, ухвали та постанови національних судів, статистичні дані, опубліковані на сайті Офісу Генерального прокурора та судової влади, зведені дані анкетування 435 слідчих, оперативних працівників, прокурорів, слідчих суддів і захисників м. Києва, Вінницької, Київської, Кіровоградської та Миколаївської областей. Під час написання дисертації використано багаторічний практичний досвід роботи автора в слідчих підрозділах.

Наукова новизна отриманих результатів полягає як у власне постановці проблеми, так і в способі її розв'язання. За характером і змістом розглянутих питань дисертація є одним з перших у національній юридичній науці досліджень забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування, з огляду на сучасний стан законодавства та правоохоронної діяльності, міжнародні правові стандарти в галузі кримінального судочинства та практику Європейського суду з прав людини, у якій обґрунтовано висновки й пропозиції концептуального напрямку, що дозволяють виконати низку завдань теоретичного та прикладного характеру, зокрема:

вперше:

– аргументовано, що повноваження слідчого щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування формують систему регульованих кримінальним процесуальним законодавством публічно-владних прав та обов'язків службових осіб органу Національної поліції, органу безпеки, органу Державного бюро розслідувань, органу Бюро економічної безпеки України, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважених здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень, спрямованих на всебічне, повне й неупереджене дослідження обставин кримінального провадження, виявлення як тих обставин, що викривають, так і тих, що виправдовують підозрюваного, а

також обставин, які пом'якшують чи обтяжують його покарання, надання їм належної правової оцінки та забезпечення прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень;

– відповідно до ст. 42 КПК України, здійснено розподіл прав підозрюваного на три категорії прав: 1) права, спрямовані на виконання вимог підозрюваного; 2) права, що можуть бути реалізовані безпосередньо підозрюваним; 3) права, спрямовані на забезпечення процесуального положення підозрюваного в кримінальному провадженні.

– обґрунтовано, що нагляд прокурора у формі процесуального керівництва на досудовій стадії кримінального провадження щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного – це самостійний вид процесуальної діяльності прокурора, спрямований на виконання завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України) шляхом дотримання законів органом, який здійснює досудове розслідування та оперативно-розшукову діяльність, забезпечення своєчасного повідомлення про підозру, повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри в порядку, передбаченому ст. 276–279 КПК України, погодження або відмову в погодженні клопотань слідчого, детектива до слідчого судді щодо проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, погодження, внесення змін чи відмова в погодженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, скасування незаконних чи необґрунтованих постанов слідчого, дізнавача, детектива, а також здійснення інших процесуальних дій, передбачених КПК України.

удосконалено:

– наукові положення про необхідність подання підозрюваним доказів під час досудового розслідування в тих випадках, коли ці докази можуть підтвердити наявність обставин, що виключають кримінальну протиправність дій або слугують підставою для закриття кримінального провадження;

– теоретичні погляди стосовно правомірної поведінки підозрюваного в процесі реалізації його права відмовитися давати показання або давати завідомо неправдиві показання (показання підозрюваного мають подвійну природу, будучи, з одного боку, джерелом доказової інформації, а з іншого – засобом захисту його інтересів);

– наукові положення щодо тлумачення поняття «забезпечення прав і свобод підозрюваного», яке визначено як сукупність кримінальних процесуальних гарантій, які сторона обвинувачення, сторона захисту та слідчий суддя надають відповідно до чинного законодавства для реалізації підозрюваним своїх процесуальних прав і свобод на стадії досудового розслідування, унаслідок порушення яких настає юридична відповідальність;

– твердження стосовно того, що участь захисника сприяє забезпеченню балансу між обвинуваченням і захистом, допомагає уникнути можливих недоречностей та недостатнього розгляду фактів, а також забезпечує дотримання процесуальних прав і свобод підозрюваного;

– обґрунтування положення щодо доцільності виконання керівником відповідного органу прокуратури окремих повноважень слідчого судді стосовно вирішення питання про застосування таких заходів забезпечення кримінального провадження, як привід, тимчасовий доступ до речей і документів та арешт майна, в умовах правового режиму воєнного стану та у разі відсутньої об'єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень щодо прийняття рішення про застосування вказаних заходів забезпечення кримінального провадження;

– наукове бачення щодо доцільності відновлення практики прийняття рішення щодо обрання особистого зобов'язання та особистої поруки слідчими, а не слідчими суддями;

– наукові погляди стосовно застосування запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою, домашнього арешту та застави виключно за ухвалою слідчого судді.

дістало подальший розвиток:

– наукове бачення перспектив законодавчого розширення прав підозрюваного щодо ініціювання укладання угоди про примирення між потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, а також угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості шляхом внесення змін і доповнень до ч. 3 ст. 42 КПК України;

– пропозиції щодо необхідності передбачити в процесуальному законі обов'язок прокурора передавати разом з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності матеріали кримінального провадження, які підтверджують винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення та можливість її звільнення від кримінальної відповідальності (з внесенням змін до ст. 287 КПК України);

– наукові погляди, згідно з якими окремим напрямом судового контролю щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження є контроль слідчого судді за перевіркою законності затримання уповноваженою службовою особою в умовах правового режиму воєнного стану.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки та пропозиції впроваджені та можуть бути використані в:

– *правозастосовній сфері органів досудового розслідування Національної поліції України* – під час проведення занять у системі службової підготовки, семінарів, нарад і підготовки листів-роз'яснень до органів досудового розслідування територіальних органів Національної поліції України (акт Головного слідчого управління Національної поліції України від 28 травня 2025 року № 78560-2025);

– *науково-дослідній роботі* – у межах проведення подальших наукових досліджень проблем забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування (акт Національної академії внутрішніх справ від 27 травня 2025 року № 80-НД);

– освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін, підготовки навчальних і методичних посібників, підручників, курсів лекцій з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального законодавства», «Досудове розслідування», «Докази та доказування у провадженнях про кримінальні правопорушення» (акт Національної академії внутрішніх справ від 27 травня 2025 року № 79-ОП).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації обговорено та оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, а саме: «Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Київ, 2 травня 2024 року), «Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі» (м. Київ, 5–6 грудня 2024 року), «Global trends in science and education» (м. Київ, 10–12 березня 2025 року), «Future of science: innovations and perspectives» (м. Стокгольм, Швеція, 24–26 березня 2025 року), «Право. Комунікація. Суспільство» (м. Львів, 4 квітня 2025 року); «Global trends in science and education» (м. Київ, 7–9 травня 2025 року).

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження відображено в десяти наукових публікаціях, серед яких чотири статті – у збірниках, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, шість тез – у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація містить анотацію, перелік умовних позначень, вступ, три розділи, що мають сім підрозділів, висновки, список використаних джерел (235 найменувань на 29 сторінках) і шість додатків (на 34 сторінках). Повний обсяг дисертації становить 296 сторінок, із них обсяг основного тексту – 218 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ПІДОЗРЮВАНОВОГО НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

1.1. Сучасний стан дослідження проблем забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування

Створення кримінальної процесуальної системи, пріоритетом якої є захист особи, її конституційних прав і свобод та забезпечення ефективного проведення досудового розслідування, є одним з основних напрямів розвитку правоохоронної системи України.

Порушення та обмеження прав і свобод людини найчастіше відбуваються на стадії досудового розслідування, адже особи, уповноважені на здійснення досудового розслідування, наділені широким колом повноважень, пов'язаних з можливістю обмеження прав, свобод та інтересів учасників кримінального процесу [96, с. 7]. Відповідно реалізація завдань кримінального провадження невіддільна від удосконалення діяльності органів досудового розслідування. Власне належна організація його здійснення зумовлює міру відповідальності за кримінальне правопорушення. Однак така діяльність може здійснюватися лише в спосіб, передбачений законом, що гарантує дотримання прав учасників кримінального провадження [118].

Попри те, що діяльність органів кримінальної юстиції України поступово набуває форми, яка гарантує захист прав та інтересів особи, подальше вдосконалення правового регулювання кримінальних процесуальних відносин, пов'язаних з участю підозрюваних у кримінальному провадженні, необхідне для забезпечення реального захисту їхніх майнових та інших прав і законних інтересів.

Безперечно, чільне місце з-поміж них належатиме науково обґрунтованим рекомендаціям з питань забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії

досудового розслідування. Крім того, створення подібних рекомендацій передусім вимагає визначення стану розроблення вказаних проблем задля окреслення шляхів майбутніх досліджень.

Підґрунтям для дослідження зазначеної проблематики слугували праці таких науковців: А. А. Ахундової, А. М. Бірюкової, Т. В. Варфоломєєвої, Є. І. Виборнової, Т. В. Волошанівської, О. В. Винокурова, Ю. В. Горб, І. В. Гловюк, М. І. Дерев'янка, А. В. Дунаєвої, А. А. Жук, А. А. Ковалюк, О. П. Кучинської, Т. О. Лоскутова, М. А. Макарова, Т. Ю. Марченко, О. В. Маслюк, А. В. Мельниченко, С. І. Мінченка, В. О. Попелюшко, О. І. Наливайко, Д. В. Сімінович, О. С. Старенького, О. В. Фараон, І. І. Цилюрник, Б. І. Яворського та ін.

Вагомим науковим досягненням у контексті вивчення інституту захисту є дисертація О. І. Наливайко «Теоретико-правові проблеми захисту прав людини» (2002) [105]. У межах зазначеного наукового дослідження, проведеного з використанням сучасних досягнень історії та філософії, із загальнотеоретичних позицій авторка проаналізувала інститут правового захисту людини. У дисертації сформульовано концептуальні положення щодо функціонального призначення права в процесі захисту прав та на основі вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду в цій сфері обґрунтовуються основні шляхи й напрями підвищення ефективності законодавства. О. І. Наливайко зазначає, що складовими механізму правового захисту є механізм охорони, механізм захисту, механізм поновлення порушених суб'єктивних прав, механізм виховання; основними складовими ефективності інституту правового захисту є: інформативно-правові акти, міжнародні угоди та договори; діяльність різноманітних соціальних інститутів громадянського суспільства; політико-правові процедури захисту тощо [105].

Значний внесок у розвиток вчення про забезпечення адвокатурою прав підозрюваного в кримінальному процесі України зробила А. М. Бірюкова, яка у своєму дослідженні «Забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист» (2006) [16], стверджує, що належна реалізація права

обвинуваченого на захист у кримінальному процесі обумовлена існуванням адвокатури як публічної інституції. Останнє включає публічно-правовий характер такої діяльності і вимагає відповідного правового регулювання її діяльності з метою поставити її в один ряд з правоохоронними органами держави та забезпечити реальне дотримання принципів рівності, змагальності й диспозитивності [16].

Варта уваги робота Є. І. Виборнової «Реалізація права на захист на стадії досудового слідства» (2009) [24]. Так, авторка дослідила проблемні питання впровадження принципу змагальності й рівності сторін на досудові стадії кримінального процесу України, вказуються шляхи їх розв'язання. Робить висновки, що право обвинуваченого (підозрюваного) на захист – це сукупність усіх наданих обвинуваченому (підозрюваному) законом кримінально-процесуальних прав для захисту від пред'явленого йому обвинувачення (підозри), виявлення обставин, які виправдовують або пом'якшують його відповідальність [24].

Б. І. Яворський у своїй праці «Сприяння захисту як необхідна умова забезпечення функціонування засади змагальності в кримінальному судочинстві» (2010.) [234] доводить потребу в наділенні підозрюваного та обвинуваченого певними процесуальними правами. Також автор пропонує наділити окремими процесуальними правами обвинуваченого, а саме брати участь у слідчих діях, які ініційовані ним або захисником, тощо [234].

Наближеними до предмета нашого дослідження є результати дисертації А. В. Дунаєвої «Діяльність слідчого щодо розшуку підозрюваного» (2013) [51]. Так, авторка дослідила дії слідчого, спрямовані на виявлення підозрюваного, місцезнаходження якого невідоме органам досудового розслідування, до оголошення його розшуку; а в разі неможливості встановлення місцезнаходження підозрюваного наявними заходами – процедуру оголошення розшуку. Дослідниця стверджує, що найчастіше слідчий встановлює факт ухилення підозрюваного від органів досудового розслідування тоді, коли останній починає переховуватися від провадження за кримінальним

правопорушенням. Тому акцентовано на необхідності застосування слідчим попереджувальних заходів, спрямованих на запобігання ухиленню підозрюваного від участі в кримінальному провадженні [51, с. 11–12]

Проблемні питання процесуального статусу підозрюваного почали набувати більшого наукового інтересу після прийняття чинного КПК України. Зокрема, проблеми діяльності захисника щодо захисту прав підозрюваного в кримінальному провадженні, у якому враховано положення КПК України 2012 року, а також сучасні тенденції адаптації вітчизняного законодавства до положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод дослідила у своїй роботі А. А. Ахундова (2013) [11].

М. І. Дерев'янку в дисертаційній роботі «Гарантії прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою» (2015) [45] виокремлено підстави, умови та приводи до застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, проаналізовано порядок його застосування тощо. З позиції міжнародних стандартів і практики ЄСПЛ, відповідно до ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, проаналізовано вітчизняну правозастосовну практику щодо гарантування прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, розглянуто правові питання їх імплементації в чинне українське кримінальне процесуальне законодавство [45, с. 18–19].

У роботі «Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення» (2016) О. В. Фараон здійснила наукову спробу розв'язати проблеми процесуального порядку повідомлення особі про підозру, гарантій забезпечення прав підозрюваного [205]. Зокрема, авторкою встановлено, що процесуальне становище підозрюваного необхідно розглядати відповідно до таких умов: поява підозрюваного в кримінальному провадженні з моменту повідомлення особі про підозру; вручення пам'ятки про його процесуальні права та обов'язки одночасно з їх фактичним повідомленням; забезпечення прав підозрюваного стороною обвинувачення та захисником під час досудового розслідування; можливість імперативного (примусового) забезпечення

виконання підозрюваним покладених на нього обов'язків у кримінальному провадженні [205, с. 200–201].

У контексті досліджуваної проблематики цінною є праця О. В. Маслюк «Процесуальна діяльність захисника зі спростування підозри (обвинувачення)» (2017), у якій окреслено й класифіковано способи спростування підозри (обвинувачення) в межах системи. Також авторка обґрунтовує необхідність доповнити процедуру судового розгляду таким елементом, як проголошення обвинуваченим та/або його захисником заяви захисту одразу після оголошення прокурором обвинувального акту, з відображенням правової позиції захисту у вигляді контрпозиції щодо попередньо оголошеного прокурором обвинувачення тощо [95, с. 24].

Варто приділити увагу й дисертації Т. В. Волошанівської «Засада забезпечення права на захист у кримінальному провадженні в контексті європейських стандартів справедливого судового розгляду» (2019). У цій роботі презентовано концепцію сучасної трансформації права на захист у кримінальному провадженні з урахуванням досвіду ЄСПЛ, суть якої полягає у виокремленні двох елементів такого права – статичного та динамічного [26, с. 4–5].

Також слід згадати роботу В. І. Мірковець «Забезпечення права на свободу та особисту недоторканість при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження» (2021), де сформульовано теоретичну модель механізму забезпечення права на свободу та особисту недоторканість під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження, що становить сукупність правових засобів, які визначають зміст і впливають на кримінально-процесуальні відносини під час застосування таких заходів. Механізм забезпечення права на свободу й особисту недоторканість розкрито крізь призму його складових: реалізація, охорона, захист. Авторка обґрунтовує позицію щодо законності такого обмеження, наводячи такі аргументи: відповідність положень закону міжнародним стандартам без зміни сутності права; наявність правової процедури, тобто визначає спосіб дій уповноважених

державних органів; описує правовий механізм реалізації цього права та його гарантії [102, с. 19–20].

Науковий внесок у дослідження окресленої проблематики зробила також І. І. Циліорик. Зокрема, її наукова праця «Гарантії прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження під час проведення слідчих (розшукових) дій» (2020) [212] присвячена актуальним питанням забезпечення гарантій прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження під час проведення слідчих (розшукових) дій. Дослідниця аргументує, що важливу роль у забезпеченні гарантій прав та свобод, законних інтересів особи відіграє наявність фактичних і правових підстав для проведення слідчих (розшукових) дій, які, на її думку, слід розмежовувати [212, с. 3].

Науковий інтерес становить дисертація Т. Ю. Марченко «Право підозрюваного, обвинуваченого мати час і можливість, необхідні для підготовки свого захисту: теорія і практика реалізації у кримінальному провадженні України» (2021) [94]. Зокрема, з урахуванням практики ЄСПЛ автором визначено зміст права сторони захисту на достатній час і достатні можливості для підготовки позиції в справі через виокремлення складових / аспектів згаданих прав, встановлення умов, за яких ці права вважатимуться реалізованими [94, с. 2].

Дотичною до тематики нашого дослідження є наукова праця Ю. В. Горб «Проведення процесуальних дій з ініціативи сторони захисту в досудовому провадженні» (2021). Так, у роботі запропоновано процесуальну модель процедури ініціювання стороною захисту проведення процесуальних дій засобами судового контролю, яка охоплює: підстави для звернення сторони захисту до слідчого судді з клопотанням про проведення процесуальної дії, вимоги до такого клопотання, порядок і строки його розгляду, коло учасників такого розгляду, порядок ухвалення рішення слідчим суддею за результатами розгляду клопотання та визначення порядку його виконання тощо [36, с. 3].

Проблемні питання забезпечення права на захист підозрюваного, обвинуваченого під час здійснення спеціального кримінального провадження

(in absentia) 2022 року дослідив Є. М. Пеліхос [117]. Зміст забезпечення права на захист у кримінальному провадженні за відсутності підозрюваного (обвинуваченого) автор пропонує розглядати як сукупність таких елементів: реалізація прав і повноважень, наданих стороні захисту (переважно захиснику) у матеріальному та процесуальному правових полях під час здійснення спеціального досудового розслідування, а також спеціального судового провадження; забезпечення права сторони обвинувачення, слідчого судді, суду на надання підозрюваному, обвинуваченому кваліфікованої правової допомоги захисника за його вибором або за призначенням; визначені кримінальним процесуальним законом гарантії підозрюваного (обвинуваченого) реалізації права на захист та їх практичне втілення в спеціальному кримінальному провадженні [117, с. 2].

Науковою працею, яка стосується предмета нашого дослідження, є дисертація А. А. Жука «Охорона прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою» (2022). Зокрема, автор виокремив такі види засобів забезпечення кримінальних процесуальних гарантій прав підозрюваного під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження: права підозрюваного, що можуть бути гарантіями інших його прав; повноваження слідчого щодо охорони та захисту прав підозрюваного; діяльність захисника й законного представника щодо забезпечення прав підозрюваного; прокурорський нагляд і судовий контроль за дотриманням прав підозрюваного [52, с. 23–24].

Водночас на рівні монографічних робіт окремі аспекти окресленої проблематики слугували предметом досліджень О. В. Винокурова, А. А. Ковалю, О. П. Кучинської, Т. О. Лоскутова М. А. Макарова, А. В. Мельниченка, С. І. Мінченка, Д. В. Сімінович та ін.

Так, у монографії «Забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи на стадії досудового розслідування» [53], яку підготували С. І. Мінченко, Д. В. Сімінович, М. А. Макаров і Т. О. Лоскутов, висвітлено загальноправову характеристику забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи;

досліджено міжнародно-правові стандарти забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи на стадії досудового розслідування забезпечення стороною обвинувачення прав, свобод і законних інтересів особи під час досудового розслідування; розглянуто процесуальний порядок забезпечення участі осіб, уповноважених на здійснення захисту та представництва на стадії досудового розслідування; окреслено роль слідчого судді щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи на стадії досудового розслідування; розглянуто процесуальний порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування тощо [53].

А. А. Коваль здійснив спробу дослідити проблемні питання забезпечення прав особи крізь призму проведення негласних слідчих (розшукових) дій. У його праці схарактеризовано процесуальний статус суб'єктів забезпечення прав людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій; висвітлено питання теорії та практики забезпечення прав людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій; розкрито сучасний стан і визначено шляхи вдосконалення механізму забезпечення прав людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій [71, с. 4–5].

Досить конструктивною, на наше переконання, є монографія О. В. Винокурова та О. П. Кучинської «Захист прав підозрюваного при затриманні та застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: теорія і практика», у якій досліджено роль захисника на етапі затримання особи та застосуванні до неї запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [25].

Окремі питання процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні розглянуто в інших наукових публікаціях (підручниках, посібниках, навчально-методичних виданнях, наукових статтях тощо).

Так, Д. В. Корнійчук дослідив окремі аспекти реалізації права підозрюваного на захист у кримінальному провадженні. Науковець доводить, що однією із засад кримінального провадження є забезпечення права на захист. Відповідно до ст. 20 КПК України, підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист шляхом надання ними усних або

письмових пояснень з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, користуватися правовою допомогою захисника, а також право на реалізацію інших прав, передбачених кримінальним процесуальним законодавством [81, с. 103].

С. С. Охріменко аналізує проблематику щодо захисту прав людини з урахуванням практики ЄСПЛ, яка слугуватиме додатковим ефективним механізмом ефективного захисту прав особи, а також представництва її інтересів у кримінальному провадженні [113, с. 115].

Процесуальний статус підозрюваного як основного й обов'язкового учасника сторони захисту в досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень став предметом дослідження М. В. Даньшина та І. М. Поповича [42, с. 100].

Досліджуючи питання забезпечення права підозрюваного на захист у кримінальному провадженні, В. К. Волошина зазначає, що практика ЄСПЛ наголошує на недопустимості пасивного спостереження національних судів за фактами неефективного юридичного представництва, а також необхідності забезпечити обвинуваченому якісну допомогу захисника із самого початку провадження [27, с. 225–228].

На підставі дослідження В. В. Гвоздюка встановлено, що практика ЄСПЛ є одним із джерел права з питань криміналістичної тактики; тактичні прийоми, які застосовуються під час допиту підозрюваних, повинні бути допустимими, що конкретизовано в рішеннях ЄСПЛ. Науковець обґрунтовує, що рішення ЄСПЛ надають додаткові гарантії прав і свобод людини, унеможливаючи вчинення органами правопорядку дій, що суперечать положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [30, с. 225].

Механізм оскарження повідомлення про підозру як засіб захисту прав підозрюваної особи визначили Г. В. Муляр, О. С. Ховпун та Т. О. Часова. Автори розглянули питання повідомлення особі про підозру, а саме: оскарження такого рішення підозрюваним, захисником чи його законним представником; розкрили питання щодо підозрюваної особи, підстав

повідомлення про підозру та інформації, яка повинна бути в такому повідомленні. Наголошено на визначенні процедурного механізму оскарження повідомлення про підозру: подання скарги (її змісту та правових підстав), отримання ухвали про розгляд скарги та її виконання тощо [104, с. 225].

Особливості правового статусу неповнолітнього підозрюваного та обвинуваченого в кримінальному провадженні були предметом уваги Г. О. Стрілець та А. О. Щеглової, які аргументували, що визначення віку кримінальної відповідальності є ключовим аспектом у розв'язанні цієї проблеми. Законодавство має враховувати когнітивний та емоційний розвиток неповнолітніх, щоб уникнути несправедливих санкцій і негативних наслідків для їхнього майбутнього. Другим важливим аспектом є участь батьків чи законних представників у кримінальному процесі [181, с. 138].

Отже, наукові пошуки шляхів розв'язання проблем забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування здійснюються за різними напрямками. Водночас варто звернути увагу на очевидні прогалини наукового знання стосовно окремих питань окресленої проблеми [231].

1.2. Права і свободи підозрюваного в контексті розвитку кримінального судочинства України

Після прийняття Конституції України 1996 року, ратифікації 17 липня 1997 року Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та протоколів до неї 17 червня 1999 року Верховна Рада України з метою ефективного забезпечення дотримання прав людини затвердила Засади державної політики України в галузі прав людини [52, с. 64; 140].

Права і свободи є категоріями, які не лише визначають правовий статус людини, а й ступінь ефективності інструментів, що використовуються в нормативному регулюванні суспільних відносин, оптимальне співвідношення стимулів та обмежень у механізмах правового регулювання. Стаття 3

Конституції України проголошує, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності [79].

У цьому підрозділі дисертації предметом нашого дослідження є права підозрюваного в контексті розвитку кримінального судочинства України.

Так, ч. 1 ст. 42 КПК України передбачено, що підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому ст. 276–279 КПК України, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення в спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень. Проте, ураховуючи зміни, що були внесені до КПК України щодо вдосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану, особою, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, є фізична особа, стосовно якої за результатами проведеного досудового розслідування настав випадок та існують підстави, передбачені ч. 1 ст. 276 КПК України для повідомлення про підозру, але якій у порядку, передбаченому ст. 276–279 КПК України, не повідомлено про підозру через її смерть (п. 27 ч. 1 ст. 3 КПК України та абзац 2 ч. 2 ст. 42 КПК України) [83; 134].

Власне набуття процесуального статусу підозрюваного в кримінальному провадженні визначає межі правового статусу підозрюваного, тобто права й обов'язки, якими наділений підозрюваний на відповідній стадії досудового розслідування. Саме досудове розслідування є однією з перших стадій кримінального провадження, на етапі якої органи досудового розслідування збирають докази, щоб встановити обставини злочину та особу підозрюваного. Відповідно адвокат підозрюваного забезпечує дотримання всіх процесуальних норм закону. Захист підозрюваного також полягає в розробленні стратегії захисту підозрюваного, участі адвоката в окремих слідчих (розшукових) діях і збиранні адвокатом доказів на користь підозрюваного [225].

Обсяг процесуальних прав потерпілого під час кримінального провадження визначено в ст. 42 КПК України. Зокрема, у ч. 3 цієї норми закріплено такі права підозрюваного.

Першим і важливим правом підозрюваного є право знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, обвинувачують (п. 1 ч. 3 ст. 42 КПК України). Обізнаність особи про розпочате кримінальне провадження, а також те, у чому саме її підозрюють, дає змогу захищати свої права та інтереси, обстоювати власну позицію в суді та забезпечити реалізацію засади змагальності, а тому його належна реалізація є принципово важливою для забезпечення справедливого кримінального провадження. Як було зазначено вище, згідно із ч. 1 ст. 42 КПК України підозрюваним може визнаватися особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження, проте вжито заходів для вручення в спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень [83].

Повідомлення в кримінальному провадженні є процесуальною дією, за допомогою якої слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд повідомляє певного учасника кримінального провадження про дату, час і місце проведення відповідної процесуальної дії або про прийняте процесуальне рішення чи здійснену процесуальну дію. Повідомлення учасників кримінального провадження з приводу вчинення процесуальних дій здійснюється в разі, якщо участь цих осіб у таких діях не є обов'язковою [83].

Відповідно до ч. 3 ст. 111 КПК України, повідомлення в кримінальному провадженні здійснюється у випадках, передбачених КПК України, у порядку, встановленому главою 11 КПК України, за винятком положень щодо змісту повідомлення та наслідків неприбуття особи.

Отже, у разі неможливості вручити особисто, повідомлення про підозру вручається в спосіб, передбачений для виклику та приводу особи (глава 11 КПК України, ст. 135, 136) [83].

Наступним важливим правом підозрюваного є право бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені КПК України, а також отримати їх роз'яснення (п. 2 ч. 3 ст. 42 КПК України). Важливість інформування всіх підозрюваних і обвинувачених про їхні права та обов'язки зумовлена тим, що перелік прав, викладений у ч. 3 ст. 42 КПК України, включає право «знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, обвинувачують» (п. 1 ч. 3 ст. 42 КПК України) та право «бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені КПК України, а також отримати їх роз'яснення» (п. 2 ч. 3 ст. 42 КПК України) [83].

Останнє положення є принципово важливим, оскільки зобов'язує всіх процесуальних суб'єктів (слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд), наділених відповідними повноваженнями в кримінальних процесуальних відносинах щодо підозрюваного чи обвинуваченого, не лише інформувати підозрюваного чи обвинуваченого шляхом перерахування його прав та обов'язків, а й чітко та своєчасно їх роз'яснювати. Таким чином, цей обов'язок спрямований на забезпечення шляхом його належного виконання права підозрюваного, обвинуваченого знати свої права та обов'язки на практиці, тобто розуміти їх як необхідну поведінку цих осіб у процесуальних правовідносинах та усвідомлювати наслідки будь-якого відхилення від такої поведінки [83; 227].

Вбачається, що здійснення повідомлення шляхом вручення пам'ятки не забезпечить ефективність цієї норми. На наше переконання, цьому праву потерпілого має відповідати обов'язок посадових осіб здійснити таке повідомлення та роз'яснення. Зокрема, слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд зобов'язані своєчасно повідомити та роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права, передбачені КПК України, а саме: надання на першу вимогу підозрюваного, обвинуваченого права мати захисника та зустріч із ним незалежно від часу в робочі, вихідні, святкові, неробочі дні до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту – зустрічі без обмеження в часі та кількості в робочі, вихідні, святкові, неробочі дні; участь захисника в проведенні допиту та

інших процесуальних діях; відмова від захисника в будь-який момент кримінального провадження; отримання правової допомоги захисника за рахунок держави у випадках, передбачених КПК України та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, у тому числі у зв'язку з відсутністю коштів для оплати такої допомоги (п. 3 ч. 3 ст. 42 КПК України) [83]; інформування підозрюваного про право не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або в будь-який момент відмовитися відповідати на запитання (п. 4 ч. 3 ст. 42 КПК України); інформування підозрюваного про право давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх давати (п. 5 ч. 3 ст. 42 КПК України); інформування підозрюваного про його право збирати й подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази (п. 8 ч. 3 ст. 42 КПК України), інформування підозрюваного про його право брати участь у проведенні процесуальних дій; (п. 9 ч. 3 ст. 42 КПК України); інформування підозрюваного про його право заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо (п. 12 ч. 3 ст. 42 КПК України) [83]; інформування підозрюваного про його право заявляти відводи (п. 13 ч. 3 ст. 42 КПК України); інформування підозрюваного про його право на оскарження рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому КПК України (п. 16 ч. 3 ст. 42 КПК України); ознайомлення з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 221 КПК України, та вимагання відкриття матеріалів згідно зі ст. 290 КПК України (п. 14 ч. 3 ст. 42 КПК України); надання копій процесуальних документів і письмових повідомлень (п. 15 ч. 3 ст. 42 КПК України); надання можливості користуватися рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє, та в разі потреби забезпечувати підозрюваного, обвинуваченого послугами перекладача за рахунок держави (п. 18 ч. 3 ст. 42 КПК України); забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, який є іноземцем та утримується під вартою,

адміністрацією місця ув'язнення його зустрічі з представником дипломатичної чи консульської установи відповідної іноземної держави (ч. 6 ст. 42 КПК України) тощо [83; 227].

З огляду на викладене вище, забезпечення права підозрюваного бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені КПК України, а також отримати їх роз'яснення на стадії досудового розслідування містить наступний перелік обов'язків визначених законом суб'єктів: 1) ознайомити підозрюваного з його процесуальними правами та обов'язками і роз'яснити вказані права та обов'язки; 2) надати підозрюваному процесуальні документи для ознайомлення з ними; 3) інформувати підозрюваного про наявність відповідних процесуальних дій, які стосуються його прав чи обов'язків; 4) забезпечити підозрюваному користування професійною правовою допомогою, зокрема надання їй безоплатної правової допомоги у визначених законом випадках; 5) забезпечити підозрюваному за рахунок держави користування фаховою допомогою перекладача для усунення мовних перешкод у частині знання нею своїх прав та обов'язків; 6) забезпечити особі-іноземцю зустрічі з представником дипломатичної чи консульської установи відповідної іноземної держави [80, с. 139].

Крім того, обов'язок забезпечити підозрюваному знання ним своїх прав та обов'язків не обмежується усним роз'ясненням цих прав та обов'язків. Наприклад, ст. 179 КПК України «Особисте зобов'язання» встановлює вимогу, згідно з якою «підозрюваному, обвинуваченому письмово під розпис повідомляються покладені на нього обов'язки та роз'яснюється, що в разі їх невиконання до нього може бути застосований більш жорсткий запобіжний захід і на нього може бути накладено грошове стягнення» [83]. Аналогічним чином вирішено питання й у ст. 195 КПК України «Застосування електронних засобів контролю», у якій зазначено, що «слідчий, працівник органу Національної поліції перед застосуванням електронного засобу контролю зобов'язаний під розпис роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому правила користування пристроєм, техніку безпеки поводження з ним та наслідки його

зняття або неправомірного втручання в його роботу з метою ухилення від контролю» [83].

Слід зауважити, що встановлюючи обов'язок роз'яснення особі її прав та обов'язків, КПК України не обмежується загальною вимогою роз'яснити права «взагалі», а визначає, які саме конкретно права має бути підозрюваному роз'яснено. Так, у ст. 193 КПК України (Порядок розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу) йдеться: «Слідчий суддя, суд, до якого прибув або доставлений підозрюваний, обвинувачений для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу, зобов'язаний роз'яснити його права: 1) мати захисника; 2) знати суть і підстави підозри або обвинувачення; 3) знати підстави його затримання; 4) відмовитися давати пояснення, показання з приводу підозри або обвинувачення; 5) давати пояснення щодо будь-яких обставин його затримання та тримання під вартою; б) досліджувати речові докази, документи, показання, на які посилається прокурор, та надавати речі, документи, показання інших осіб на спростування доводів прокурора; 7) заявляти клопотання про виклик і допит свідків, показання яких можуть мати значення для вирішення питань цього розгляду» [83].

Зазначений перелік процесуальних прав підозрюваного, обвинуваченого сформульовано як вичерпний, а тому про роз'яснення інших прав чи обов'язків у цьому разі не йдеться. Обов'язок слідчого судді, суду роз'яснити саме такий, а не інший, перелік прав зумовлений тим, що вказаний обов'язок обумовлений конкретною кримінальною процесуальною дією – розгляд слідчим суддею, судом клопотання про застосування стосовно підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу. Вказаним юридичним фактом визначається комплекс тих процесуальних прав, які є необхідними підозрюваному чи обвинуваченому для свого захисту в конкретній ситуації. Цей обов'язок слідчого судді або суду кореспондується з правом підозрюваного бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені КПК України, а також отримати їх роз'яснення (п. 2 ч. 3 ст. 42 КПК України) [80, с. 142].

Так само конкретно визначено обов'язок роз'яснити право на звільнення від кримінальної відповідальності та право особи заперечувати проти закриття кримінального провадження (ст. 285 КПК України).

Дещо інакше сформульовано обов'язок уповноваженої службової особи, яка здійснила затримання особи щодо роз'яснення її прав. Так, відповідно до ч. 4 ст. 208 КПК України, уповноважена службова особа, що здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК України, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені КПК України [83].

Особі, яка затримана у зв'язку з її розшуком компетентним органом іноземної держави для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку, роз'яснюють її право надати згоду на видачу (екстрадицію) для застосування процедури видачі (екстрадиції) у спрощеному порядку, а також право на відмову від застосування спеціального правила щодо меж кримінальної відповідальності в разі надання згоди на її видачу (екстрадицію). Уповноважена службова особа, що здійснила затримання особи, яка розшукується Міжнародним кримінальним судом або стосовно якої надійшло прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт або про арешт і передачу, також роз'яснює особі її право надати згоду на передачу до Міжнародного кримінального суду в спрощеному порядку [83].

Положення цієї статті сформульовані недостатньо чітко та коректно. По-перше, необхідно уточнити, чи стосується обов'язок уповноваженої службової особи, що здійснила затримання особи з числа посадових осіб, інформувати затриманого «зрозумілою для нього мовою» лише підстави затримання та інкриміноване правопорушення, чи також про роз'яснення прав,

передбачених статтею. У цьому випадку можна також звернутися до ч. 2 ст. 29 КПК України, згідно з якою повідомлення має бути зроблене особі «мовою, якою вона достатньо володіє для розуміння суті підозри у вчиненні кримінального правопорушення». По-друге, як зазначено в одному з коментарів до КПК України, особа має володіти мовою, якою роз'яснюється підозра, на рівні, що має можливість зрозуміти значення повідомлення. Частина 2 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод не вимагає, щоб повідомлення було рідною мовою підозрюваного, а лише мовою, яка є «зрозумілою». Таким чином, наприклад, для особи, чия рідна мова інша, але яка достатньою мірою володіє, наприклад, англійською мовою, пояснення англійською мовою є достатнім для задоволення вимог цієї статті. Визначення того, чи володіє особа достатньою мірою мовою, є питанням факту [83; 108].

Перелік процесуальних прав підозрюваного, передбачений ч. 3 ст. 42 КПК України, є обов'язковою складовою протоколу затримання (ч. 5 ст. 208 КПК України), повідомлення про підозру (п. 7 ч. 1 ст. 277 КПК України), повідомлення про зміну раніше повідомленої підозри чи повідомлення про нову підозру (ст. 279 КПК України). Після вручення підозрюваному копій цих процесуальних документів він отримує уявлення про комплекс своїх процесуальних прав під час досудового розслідування й може вимагати їх роз'яснення відповідною службовою особою [83].

Крім того, права й обов'язки затриманих мають бути роз'яснені підозрюваному особою, відповідальною за перебування та забезпечення дотримання прав затриманих (п. 2 ч. 3 ст. 212 КПК України). Зокрема, така особа зобов'язана роз'яснити затриманому підстави його затримання, права та обов'язки, здійснити опитування щодо обставин затримання, застосування уповноваженою службовою особою заходів примусу, проведення особистого обшуку та вилучення майна, повідомлення затриманого про підстави затримання та його права, повідомлення третіх осіб про факт затримання, стан здоров'я затриманого [83; 235, с. 108].

Підозрюваний є одним з учасників кримінального провадження і йому обов'язково має бути вручена пам'ятка про процесуальні права та обов'язки (ч. 8 ст. 42 КПК України). Цей процесуальний документ вручається підозрюваному під розписку перед кожною процесуальною дією, у якій він бере участь. Уповноважена службова особа, яка здійснює конкретну процесуальну дію, у якій бере участь підозрюваний, може не брати до уваги той факт, що таку пам'ятку вже вручали підозрюваному раніше [235, с. 108].

Водночас роз'яснення підозрюваному його прав та обов'язків є однією з обов'язкових вимог до проведення слідчих (розшукових) дій.

Ідеться про право на першу вимогу мати захисника і зустріч із ним незалежно від часу в робочі, вихідні, святкові, неробочі дні до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту – зустрічі без обмеження в часі та кількості в робочі, вихідні, святкові, неробочі дні; на участь захисника у проведенні допиту та інших процесуальних діях; на відмову від захисника в будь-який момент кримінального провадження; на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави у випадках, передбачених КПК України та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, у тому числі у зв'язку з відсутністю коштів для оплати такої допомоги (п. 3 ч. 3 ст. 42 КПК України) [83]. З моменту отримання процесуального статусу підозрюваного цій особі надається конституційне право на захист від підозри (ч. 2 ст. 63 Конституції України) [79].

Стаття 20 КПК України закріплює право підозрюваного, обвинуваченого, виправданого, засудженого на захист, яке полягає в можливості надати йому усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати й подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правничою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, задекларовані КПК України. Відповідно обов'язок слідчого, прокурора, слідчого судді та суду полягає в тому, щоб

роз'яснити підозрюваному його права та забезпечити право на кваліфіковану правничу допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника [83].

Права підозрюваного охоплюють всю сукупність прав, що належать такій особі, здійснення яких дає можливість протистояти висунутому обвинуваченню та доводити свою невинуватість, непричетність до вчинення злочину, захищати свої права, претендувати на пом'якшувальні обставини. Важливо також сказати, що право на захист тісно пов'язане і невіддільне від гарантій його реалізації. Тому безпосередня реалізація цього права має ключове значення в конституційній нормі [59; 226].

Зокрема, гарантії права на захист обвинуваченого, підозрюваного на міжнародному рівні закріплені в п. 3 ст. 6 ЄКПЛ. Крім того, відповідні положення Конвенції набули відображення в тексті національних джерел права [78].

У контексті цього питання доцільно також згадати про порушення щодо участі захисника в кримінальному провадженні, а саме: незабезпечення обов'язкової участі захисника в передбачених законодавством випадках; обмеження права на вільний вибір захисника; перешкоджання в реалізації процесуальних прав щодо отримання безоплатної правової допомоги тощо [81, с. 106].

Ефективна реалізація права підозрюваного на захист у кримінальному провадженні також потребує застосування практики ЄСПЛ. Так, відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду прав людини» від 23 лютого 2006 року №3477-IV, статей 8–9 КПК України, ЄКПЛ та практика ЄСПЛ визнаються джерелом права, а їх застосування та врахування є обов'язковим у кримінальному провадженні. Інакше кажучи, застосування прецедентів ЄСПЛ є обов'язковим, а отже, її необхідно враховувати і під час застосування кримінального процесуального законодавства, і в процесі вдосконалення його положень [81, с. 106].

Наступне право підозрюваного – не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або в будь-який момент відмовитися відповідати

на запитання (п. 4 ч. 3 ст. 42 КПК України) [83]. Порівняно з положенням ст. 63 Конституції України, за яким «особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе», ст. 18 КПК України конкретизувала зміст і розширила обсяг гарантій свободи від самовикриття, зазначивши, що «жодна особа не може бути примушена визнавати свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення або примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею кримінального правопорушення» (ч. 1 ст. 18 КПК України), та що «кожна особа має право не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення проти неї, у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання, а також бути негайно повідомленою про ці права» (ч. 2 ст. 18 КПК України) [83].

Варто зауважити, що ст. 18 КПК України містить два різні за своєю суттю права особи. По-перше, це право не свідчити проти себе (ч. 1–2 ст. 18 КПК України), а по-друге, право не давати показання проти своїх близьких родичів, що означає звільнення від обов'язку свідчити (ч. 3 ст. 18 КПК України). Зазначені права можуть бути розглянуті як разом, так і окремо, проте важливо підкреслити, що вони є суттєво різними та потребують чіткого розмежування [208].

Свобода від самовикриття як принцип кримінального провадження охоплює низку суб'єктивних прав, таких як право зберігати мовчання (право нічого не говорити) щодо приводу підозри чи обвинувачення, так і з будь-яких інших питань, які можуть, наприклад, викликати підозру, право відмовитися відповідати на запитання, право не свідчити проти себе та право бути поінформованим про ці права. Ці права випливають з концепції людської гідності і є важливими гарантіями для обвинуваченого в кримінальному провадженні [208, с. 108–109]. Вони є основоположними, тобто визначають характер і спрямованість правового регулювання у сфері кримінального судочинства та належать до загально визнаних міжнародних стандартів. Свобода від самовикриття є основою права на справедливий суд, гарантованого

ст. 6 ЄКПЛ, на чому неодноразово наголошував ЄСПЛ у своїх рішеннях. Важливість цього принципу обґрунтовується захистом обвинуваченого від надмірного примусу з боку влади, неухильне дотримання якого дозволяє уникнути судових помилок і досягти цілей ст. 6 ЄКПЛ [208, с. 108–109].

Вказаний принцип також тісно пов'язаний з принципом презумпції невинуватості, гарантованим п. 2 ст. 6 ЄКПЛ. У своєму рішенні ЄСПЛ зазначає, що загальна вимога справедливості, передбачена ст. 6 ЄКПЛ, застосовується до всіх кримінальних переслідувань, незалежно від виду правопорушення, про яке йдеться. Захист суспільних інтересів не виправдовує заходів, що суперечать суті права на захист, таких як право не свідчити проти себе [78].

Важливо наголосити, що ані «особливості» певної галузі права, ані публічний інтерес не можуть бути виправданням для відступу від права зберігати мовчання. Наприклад, у справі від 25 лютого 1993 року «Функе проти Франції» (заява № 980_154) ЄСПЛ зазначив, що «митниця домагалася засудження пана Функе для того, щоб отримати певні документи, які, як вона припускала, існували, але в яких вона не була повністю впевнена. Не маючи можливості або бажання отримати їх в інший спосіб, вона намагалася отримати від заявника докази інкримінованих йому правопорушень. Особливістю митного права є те, що (відповідно до самостійного значення цього виразу в статті 6 Конвенції) «особа підлягає кримінальній відповідальності» (.....) не може виправдати порушення права особи зберігати мовчання або її права не свідчити проти себе» [178].

В іншій всім уже відомій справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21 квітня 2011 року (заява № 42310/04) Уряд передусім намагався визнати скарги заявника, що стосуються його зізнавальних показань, несумісними *ratione materiae* з п. 1 ст. 6 Конвенції, оскільки заявник давав їх ще до порушення кримінальної справи щодо нього. Утім ЄСПЛ надав перевагу «сутнісній», а не «формальній» концепції «обвинувачення», зазначивши, що в той час, коли заявник давав зізнавальні показання, з ним фактично поводитись

як із підозрюваним у кримінальній справі, тому на нього поширювались гарантії п. 1 ст. 6 Конвенції [171].

Цікавим, на нашу думку, є рішення ЄСПЛ у справі від 12 червня 2008 року «Яременко проти України» (заява № 32092/02). Так, Уряд стверджував, що право заявника зберігати мовчання гарантується національним законодавством. Однак ЄСПЛ розглянув реалізацію цього права в контексті справи заявника і визнав «дивним» той факт, що через два роки після інциденту заявник і С. дали досить змістовні свідчення, які, на думку слідства, не містили жодних невідповідностей або суперечностей. Такий ступінь узгодженості між показаннями заявника та його співучасників у справі викликає підозру в тому, що їхні свідчення були ретельно узгоджені [179]. Водночас національний суд вважав такі детальні свідчення неспростовним доказом їх достовірності і, попри те, що заявник давав свої свідчення за відсутності захисника, відмовився від своїх свідчень одразу після появи самостійно обраного ним захисника і вони не були підтвержені жодними іншими матеріалами, у 1998 році засудження заявника було скасовано. Свідчення заявника були використані як основа для його засудження. За цих обставин існують серйозні підстави вважати, що показання, підписані заявником, були отримані проти його волі. З огляду на відсутність належного розслідування твердження заявника про те, що його свідчення були отримані незаконним шляхом, ЄСПЛ дійшов висновку, що використання таких показань у судовому процесі порушило право заявника на мовчання та його право не свідчити проти себе [179].

Підозрюваним наділений правом давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх давати (п. 5 ч. 3 ст. 42 КПК України). Для підозрюваного давати показання – право, а не обов'язок, тому показання підозрюваного можуть бути отримані під час допиту й лише в добровільному порядку (ч. 8 ст. 95 КПК України). Підозрюваний не несе відповідальності за завідомо неправдиві показання. Якщо підозрюваний дає неправдиві показання, заявляючи, що кримінальне правопорушення, у вчиненні якого його підозрюють, вчинено іншою особою, то він не може бути

притягнутий до відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину за ст. 383 КК України [83]. Давання підозрюваним, а потім і обвинуваченим завідомо неправдивих показань не може розглядатися і як обставина, що обтяжує його покарання. Підозрюваний може скористатися свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї в будь-який момент. Особа має право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона в законі, або які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення, а також щодо службових осіб, які виконують негласні слідчі (розшукові) дії, та осіб, які конфіденційно співпрацюють з органами досудового розслідування [210, с. 207].

Згідно зі ст. 224 КПК України, у разі відмови підозрюваного відповідати на запитання, давати показання, особа, яка проводить допит, зобов'язана його зупинити одразу після отримання такої заяви [83].

Підозрюваному повідомляють про те, що його підозрюють, але підозра є обґрунтованою за своєю природою та не настільки чітко визначеною, як обвинувачення. Дані, на основі яких формуються підозри, можуть ґрунтуватися на достатніх доказах і бути результатом доказування. Вони є лише ймовірними, неповними знаннями про кримінальне правопорушення та осіб, причетних до його вчинення. Відповідно, показання підозрюваного зазвичай не передбачають викладення детальних і конкретних фактів та тверджень, як у показаннях обвинуваченого [210, с. 207].

Недотримання процесуальних прав підозрюваного під час допиту передбачає визнання доказів неприпустимими. Свої показання підозрюваний дає в процесі допиту, про що складається протокол. Зміст показань підозрюваного в КПК України не прописаний та вочевидь визначається змістом документа, згідно з яким підозрюваного залучено до провадження. Тому варто зазначити в доктринальному викладі, що предметом показань підозрюваного є обставини, на яких ґрунтувалося обрання затримання або запобіжного заходу

щодо підозрюваного, а також інші обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. Докази в показаннях – це лише інформація про обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. Якщо підозрюваний визнає свою вину, він знає всі обставини кримінального правопорушення краще, ніж будь-хто інший, а тому може надати у своїх показаннях детальну інформацію про кримінальне правопорушення, співучасників тощо. Показання, у яких підозрюваний визнає свою вину та заявляє про вчинення кримінального правопорушення, є доказом, але самі по собі ці показання не встановлюють вину, необхідна сукупність доказів [210, с. 207]. Показання підозрюваного, обвинуваченого використовуються підозрюваним, обвинуваченим для захисту своїх законних інтересів, а тому, окрім фактів, містять думки та припущення. Хоча останні не мають доказового значення, вони можуть бути підставою для ствердження про наявність обставин, що спростовують обвинувачення або пом'якшують відповідальність. У своїх показаннях підозрюваний може не визнавати вину, висловлювати власну думку щодо осіб, які вчинили злочин, та давати свою оцінку відомим йому доказам. Оскільки показання підозрюваного є одночасно і джерелом доказів, і засобом захисту підозрюваним своїх інтересів, показання, думки й оцінки підозрюваного повинні бути належним чином зафіксовані, оцінені та перевірені. Причому висновки, здогадки та припущення, висловлені підозрюваним, не є доказами. Натомість показання є доказом, який підлягає перевірці нарівні з іншими доказами [210, с. 207–208].

Наступне право – це право вимагати перевірки обґрунтованості затримання (п. 6 ч. 3 ст. 42 КПК України). Системний аналіз практики застосування затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення засвідчує, що через недосконалість чинного КПК України правоохоронні органи майже завжди змушені, навіть якщо ці діяння були вчинені в різний час, зазначати в протоколі затримання, після внесення відомостей до ЄРДР, час затримання особи, а в протоколі затримання змушують вказувати час складання одночасно, тим самим порушуючи вимоги

ст. 209 КПК України, що зазвичай є менш обґрунтованим. Відповідно до чинної редакції КПК України, затримані особи на певному етапі досудового розслідування позбавлені права на свободу, вільне пересування та недоторканність, передбачених ст. 29 Конституції України, оскільки вони не можуть реалізувати своє право на оскарження [83].

Як неодноразово зазначалося, відповідно до ст. 42 КПК України, особа набуває процесуального статусу підозрюваного з моменту фактичного затримання за підозрою. Серед прав, передбачених законом, підозрюваний має право вимагати перевірки обґрунтованості такого затримання (п. 6 ч. 1 ст. 42 КПК України). Однак законодавець не надав чіткої відповіді на питання, яким чином затримана особа може вимагати такої перевірки (протягом 72 год) і кому слід подавати скаргу з проханням про таку перевірку. Під час звернення до прокурора для перевірки законності рішення про затримання, прийнятого слідчим або затриманим і зафіксованого в протоколі, відповідно до п. 7 ч. 2 ст. 36 КПК України, прокурор має повноваження лише скасувати незаконне і неправосудне рішення слідчого. До повноважень прокурора не входить право скасовувати рішення, зазначене в протоколі, а також право скасовувати власне протокол [83].

Аналіз положень ст. 303 КПК України щодо можливості оскарження рішень органів дізнання, слідчого чи прокурора під час досудового розслідування засвідчує, що закон не включає до переліку рішень, які можуть бути оскаржені (затриманим) підозрюваним до слідчого судді чи суду, затримання підозрюваного в порядку ст. 208 КПК України. Як прямо зазначено в ст. 2 КПК України, вимога про те, що жодна особа не може бути піддана необґрунтованому процесуальному примусу під час кримінального провадження, є одним із завдань кримінального провадження. Тому не випадково, що майже всі положення КПК України вимагають від слідчих, прокурорів, слідчих суддів і судів приймати обґрунтовані процесуальні рішення в певних аспектах, навіть коли особа затримана в умовах воєнного стану за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення [83].

Згідно з переконанням А. Г. Гаркуші, до таких належать злочини проти національної безпеки, життя, здоров'я, власності, безпеки та міжнародного правопорядку. Проте вказане затримання також здійснюється не більше ніж на 72 год та передбачає разом з іншими вимогами й вимогу щодо наявності обґрунтованих обставин, які дають підстави уповноваженій службовій особі вважати, що можлива втеча такої затриманої особи з метою ухилення від кримінальної відповідальності (п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України) [29, с. 40; 206, с. 100].

С. О. Шульгін зауважує, що обґрунтованість згідно із законом є частиною основоположної засади кримінального процесу – засади законності, і в цьому полягає її значення, оскільки обґрунтованість – це непересічний термін [221, с. 101]. Своєю чергою М. П. Климчук вважає, що обґрунтованість є одним з елементів правових властивостей, притаманним процесуальним рішенням у кримінальному провадженні. Без обґрунтованості відповідних процесуальних рішень існування засади законності неможливе [69, с. 58].

Важливим правом підозрюваного в разі затримання або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є його право на негайне повідомлення членів сім'ї, близьких родичів чи інших осіб про затримання і місце свого перебування згідно з положеннями ст. 213 КПК України (п. 7 ч. 3 ст. 42 КПК України). Так, відповідно до ч. 1 ст. 213 КПК України уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана надати затриманій особі можливість негайно повідомити про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи. Проте в разі, якщо уповноважена службова особа, що здійснила затримання, має підстави для обґрунтованої підозри, що під час повідомлення про затримання ця особа може зашкодити досудовому розслідуванню, вона може здійснити таке повідомлення самостійно, проте без порушення вимоги щодо його негайності [83]. Також у разі затримання неповнолітньої особи уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно

поінформувати про це його батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування.

Слід зазначити, що ч. 5 ст. 213 КПК України передбачено обов'язок службової особи, відповідальної за перебування та забезпечення дотримання прав затриманих, перевірити дотримання вимог цієї статті, а в разі нездійснення повідомлення про затримання – здійснити передбачені цією статтею дії самостійно [83].

Часто трапляються випадки, коли на утриманні затриманої особи залишилася дитина без батьківського піклування. У такому разі уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити уповноважений підрозділ органів Національної поліції, а також орган опіки та піклування за місцем перебування такої дитини про те, що дитина залишилася без батьківського піклування, для вжиття невідкладних заходів щодо тимчасового влаштування дитини [83].

Досліджуючи це право підозрюваного, доцільно звернути увагу на деякі розбіжності в Законі України «Про Національну поліцію», оскільки поліція є одним з уповноважених суб'єктів здійснювати затримання особи в порядку ст. 208 КПК України та положення ст. 213 КПК України. Так, у ч. 3 ст. 37 Закону України «Про Національну поліцію» зазначено, що в разі затримання особи поліцейські повинні за можливості поінформувати членів сім'ї [146]. Натомість у ч. 1 ст. 213 КПК України вказано, що службова особа, яка здійснила затримання, зобов'язана надати затриманому можливість негайно повідомити про своє затримання та місце перебування близьким родичам, членам сім'ї чи іншим особам за вибором цієї особи [83].

Крім того, поліцейський може здійснити таке повідомлення самостійно, якщо має підстави для обґрунтованої підозри, що під час повідомлення про затримання ця особа може зашкодити досудовому розслідуванню.

Аналогічну позицію обстоює С.Є. Абламський, наголошуючи, що положення КПК України значно більше забезпечують захист особи в разі її затримання [53; 57 с. 153–154]. Підтримуємо твердження, що положення

Закону України «Про Національну поліцію» мають бути узгоджені з Конституцією та положеннями КПК України з метою усунення законодавчих невідповідностей, які можуть призвести до практичних помилок [53; 57 с. 153–154]. З огляду на специфіку застосування до неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого запобіжних заходів, у ст. 37 Закону України «Про Національну поліцію» доцільно передбачити обов'язок поліцейського негайно повідомляти про затримання неповнолітньої особи її батьків чи особу, яка їх замінює, а в разі неможливості здійснення останнього – близьких родичів, членів сім'ї або педагога (додаток А).

Досить важливим процесуальним правом підозрюваного є право збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази (п. 8 ч. 3 ст. 42 КПК України). Слід зауважити, що захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, за винятком процесуальних прав, які здійснюються безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не можуть бути доручені захиснику (ч. 4 ст. 46 КПК України). Затримана особа також може звернутися за правовою допомогою до адвоката до вручення їй повідомлення про підозру, але можливості в цьому випадку дуже обмежені [83].

У ст. 9 КПК України задекларовано обов'язок прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого всебічно, повно й неупереджено досліджувати обставини кримінального провадження, виявляти як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надавати їм належну правову оцінку та забезпечувати прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень. Своєю чергою захисник зобов'язаний брати участь у збиранні доказів, якщо це необхідно в інтересах підозрюваного чи обвинуваченого [83]. Крім того, у своїй діяльності захисник не зобов'язаний доводити невинуватість свого підзахисного. Тягар доказування не може бути перекладений на захисника. Натомість законодавець покладає обов'язок доказування на слідчого, прокурора та, в окремих випадках, на потерпілого

(ч. 1 ст. 92 КПК України), що не покладає такого обов'язку на захисника. Здійснюючи захист, захисник зобов'язаний захищати права, свободи та законні інтереси підозрюваного, обвинуваченого. Обов'язок захисника захищати права, свободи та законні інтереси підозрюваного, обвинуваченого кореспондується з правом підозрюваного, обвинуваченого вимагати належного захисту [182, с. 175–176].

Зокрема, ч. 3 ст. 93 КПК України передбачено, що сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, забезпечує збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів [83].

З огляду на спосіб збирання доказів, який полягає у витребуванні предметів, документів та інформації від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових і фізичних осіб, слід зазначити, що цей спосіб може бути використаний підозрюваним або його захисником у досудовому провадженні. Однак тут постає інше питання. Наразі чинний КПК України не містить жодного процесуального механізму реалізації права на витребування доказів, окрім загальної вказівки. Наприклад, як зазначає Д. А. Барабанова, незрозумілим є те, у якій формі підозрюваний повинен подавати запит про надання доказів до органу державної влади або місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, посадової чи фізичної особи. Крім того, якщо захисник може подати адвокатський запит, то для підозрюваного жодної форми витребування не визначено. Також, що стосується підозрюваного, то право підозрюваного запитувати предмети, документи або інформацію не підпадає під обов'язок відповідних органів державної влади, органів місцевого самоврядування,

підприємств, установ, організацій, посадових та фізичних осіб їх надавати. Безперечно, підозрюваному може допомогти в реалізації цього права його захисник, який зобов'язаний надати копії інформації або документів відповідному одержувачу протягом п'яти робочих днів за запитом захисника. Однак отримати необхідні докази в такий спосіб практично неможливо, коли підозрюваний сам виступає захисником у справі [14, с. 699].

Не менш значущим є право підозрюваного брати участь у проведенні процесуальних дій (п. 9 ч. 3 ст. 42 КПК України). Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 220 КПК України, сторона захисту, щодо якої здійснюється провадження, вправі подати клопотання про виконання будь-яких процесуальних дій та у випадках, установлених КПК України, іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, або її представника слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання та задовольнити їх за наявності відповідних підстав [83].

У ст. 42 КПК України закріплено право підозрюваного *під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносяться до протоколу (п. 10 ч. 3 ст. 42 КПК України), а також застосовувати з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства технічні засоби під час проведення процесуальних дій, у яких він бере участь (п. 11 ч. 3 ст. 42 КПК України).* Своєю чергою слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право заборонити застосування технічних засобів під час проведення окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення відомостей, які містять таємницю, що охороняється законом, чи стосуються інтимного життя особи, про що виноситься (постановляється) вмотивована постанова (ухвала) [83].

Водночас підозрюваний має право *заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо (п. 12 ч. 3 ст. 42 КПК України).* За ініціативи

підозрюваного можуть бути застосовані окремі заходи забезпечення кримінального провадження. Зокрема, сторона захисту вправі клопотати про застосування тимчасового доступу до речей і документів (ч. 1 ст. 160 КПК України), правом подати на розгляд слідчого судді клопотання про арешт майна з метою забезпечення цивільного позову наділений і цивільний позивач (ч. 1 ст. 171 КПК України) та ін. [83].

Згідно з положеннями кримінального процесуального законодавства, за наявності відповідних підстав підозрюваному надається процесуальне право на забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла. Крім того, це питання врегульовано Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні» від 23 грудня 1993 року [139].

Підставами для вжиття заходів забезпечення безпеки осіб, зазначених у ст. 2 Закону, є дані, що свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу та майну. Приводами для вжиття заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та близьких родичів можуть бути: а) заява учасника кримінального судочинства, члена його сім'ї або близького родича; б) звернення керівника відповідного державного органу; в) отримання оперативної та іншої інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу і майну зазначених осіб; г) отримання прохання Міжнародного кримінального суду про вжиття заходів забезпечення безпеки [139].

Право підозрюваного заявляти відводи передбачено п. 13 ч. 3 ст. 42 КПК України. Так, необхідною умовою проведення всебічного, повного та об'єктивного досудового розслідування є неупередженість на досудовому слідстві таких процесуальних фігур, як слідчий суддя, суддя, присяжний, прокурор, слідчий, дізнавач, захисник, представнику спеціаліст, представник персоналу орган пробації, перекладач, експерт, секретар судового засідання. У чинному КПК України передбачено випадки, коли зазначені особи не можуть бути учасниками кримінального провадження (ст. 75–79 КПК України). У зв'язку з цим, підозрюваний має процесуальне право заявляти їм відводи [83].

У разі задоволення відводу захисника, представника слідчий суддя, суд роз'яснює підозрюваному, обвинуваченому, потерпілому, цивільному позивачу, цивільному відповідачу його право запросити іншого захисника, представника та надає йому для цього під час досудового розслідування не менше 24 год, а під час судового провадження – не менше 72 год. Якщо підозрюваний, обвинувачений у кримінальному провадженні, коли залучення захисника є обов'язковим, протягом цього часу не запросить іншого захисника, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд самостійно залучають захисника в порядку, передбаченому ст. 49 КПК України [83].

Ще одним правом підозрюваного є право на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 221 КПК України, та вимагати відкриття матеріалів згідно зі ст. 290 КПК України (п. 14 ч. 3 ст. 42 КПК України). Відповідно до ч. 1 ст. 221 КПК України, слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язаний за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, надати їм матеріали досудового розслідування для ознайомлення [83]. Надавши стороні захисту це право, законодавець створив умови для підвищення загальної ефективності захисту. Значно легше визначити стратегію захисту, маючи доступ до матеріалів досудового розслідування; це також дозволяє з'ясувати, чи існують підстави для подання заяв і клопотань.

Крім того, ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, що містяться в інформаційно-комунікаційній системі досудового розслідування, здійснюється шляхом надання доступу до них або надання електронних копій чи примірників таких матеріалів [83].

Як зазначають О. В. Стрілецька та А. Ю. Габрелян, поінформованість захисту про докази, які є в матеріалах досудового розслідування, суттєво обмежує тактичні можливості сторони обвинувачення та дозволяє підозрюваному використовувати цю інформацію для протидії розслідуванню. Крім того, існує побоювання, що підозрюваний, обвинувачений, який знає, якими доказами володіє слідство, може вступити в змову зі співучасниками,

впливати на свідків або вжити заходів для замітання слідів з метою уникнення кримінальної відповідальності [182, с. 176].

Також, відповідно до ст. 290 КПК України, якщо зібрані під час досудового розслідування докази визнані достатніми для складання обвинувального акта або клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, прокурор або слідчий, який виконує його доручення, зобов'язаний повідомити особу про завершення досудового розслідування та надати доступ до матеріалів досудового розслідування. Прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний забезпечити вільний доступ до матеріалів досудового розслідування, включаючи докази, які окремо або в сукупності з іншими доказами можуть бути використані для доведення невинуватості або незначної вини обвинуваченого чи сприяти пом'якшенню покарання. Невідкриття стороною обвинувачення стороні захисту матеріалів досудового розслідування визнається судовою практикою істотним процесуальним порушенням. У питанні відкриття матеріалів іншій стороні КПК України дотримується принципу змагальності [83].

Процесуальне право підозрюваного одержувати копії процесуальних документів і письмові повідомлення (п. 15 ч. 3 ст. 42 КПК України) належить до категорії прав, які покликані забезпечити належну поінформованість підозрюваного про хід і результати досудового розслідування. Відповідно до ч. 4 ст. 280 та ч. 1 ст. 282 КПК України, стороні захисту надано право одержувати копію постанови слідчого, дізнавача або прокурора про зупинення досудового розслідування та про відновлення розслідування. Крім того, в абзаці 2 ч. 6 ст. 284 КПК України зазначено, що копія постанови прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження стосовно юридичної особи надсилається заявнику, одному з близьких родичів або члену сім'ї, визначеним КПК України, а також захиснику померлого, потерпілому, його представнику, підозрюваному, захиснику та представнику юридичної особи, щодо якої проводиться провадження [83].

У разі, якщо на підозрюваного накладено грошове стягнення за невиконання обов'язку прибути за викликом, відповідно до ч. 3 ст. 146 КПК України, слідчий суддя не пізніше наступного робочого дня після постановлення відповідної ухвали має надіслати йому її копію.

Варте уваги також право підозрюваного оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому КПК України (п. 16 ч. 3 ст. 42 КПК України). Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 303 КПК України, підозрюваним, його захисником чи законним представником на досудовому провадженні можуть бути оскаржені такі рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора. Відповідно до ч. 1 ст. 308 КПК України, підозрюваний має процесуальне право оскаржити прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, дізнавачем, прокурором під час досудового розслідування. Разом з тим, ст. 309 КПК України передбачено, що під час досудового розслідування можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали слідчого судді [83].

Важливим правом підозрюваного на стадії досудового розслідування є право вимагати відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, в порядку, визначеному законом, а також відновлення репутації, якщо підозра, обвинувачення не підтвердилися (п. 17 ч. 3 ст. 42 КПК України). Відповідно до ст. 130 КПК України, шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується державою за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом [83].

Кримінальним процесуальним законодавством передбачено право підозрюваного користуватися рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє, та в разі необхідності користуватися послугами перекладача за рахунок держави (п. 18 ч. 3 ст. 42 КПК України). Зокрема, ч. 2 ст. 29 КПК України передбачено, що особа

повідомляється про підозру у вчиненні кримінального правопорушення державною мовою або будь-якою іншою мовою, якою вона достатньо володіє для розуміння суті підозри у вчиненні кримінального правопорушення. Відповідно до вимог цієї статті, слідчий суддя, суд, прокурор та слідчий зобов'язані забезпечити підозрюваному, який не володіє або має обмежене володіння державною мовою, право давати свідчення, подавати клопотання та скарги, а також виступати в суді рідною мовою або іншою мовою, якою він володіє. У разі потреби підозрюваний може скористатися послугами перекладача відповідно до порядку, встановленого КПК України [83].

Так, ч. 1 ст. 469 КПК України передбачено, що підозрюваний або обвинувачений може ініціювати укладання угоди про примирення. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді). Своєю чергою ч. 2 цієї норми зазначає, що угода про визнання винуватості може бути укладена за ініціативою прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого [83]. Крім того, відповідно до ч. 5 цієї статті, укладення угоди про примирення або про визнання винуватості може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку [83]. Важливо також зазначити, що в разі якщо кримінальне провадження здійснюється щодо кількох осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні одного або кількох кримінальних правопорушень, і згода щодо укладення угоди досягнута не з усіма підозрюваними чи обвинуваченими, угода може бути укладена з одним (кількома) з підозрюваних чи обвинувачених. Кримінальне провадження щодо особи (осіб), з якими досягнуто згоди, підлягає виділенню в окреме провадження (ч. 8 ст. 469 КПК України) [83].

З огляду на викладене, варто ініціювання укладання угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, а також угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості

передбачити в ч. 3 ст. 42 КПК України. Така пропозиція підсилюється статистичними даними, отриманими в процесі емпіричного дослідження (402 респонденти підтримують пропоновані зміни, що становить 92 %) (додатки А, Б, В).

Підозрюваний на стадії досудового розслідування наділений певними свободами. Як було зазначено вище, ч. 3 ст. 42 КПК України містить норми, якими закріплено права підозрюваного. Натомість свободи підозрюваного в кримінальному процесуальному законодавстві прямо не закріплено. Про свободи підозрюваного йдеться в ст. 47 КПК України, у якій сказано, що захисник зобов'язаний використовувати засоби захисту, передбачені кримінальним процесуальним законодавством та іншими законами України, з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого [83].

У зв'язку з тим, що в КПК України не закріплено чіткого переліку свобод підозрюваного, слід звернути увагу на те, які свободи особи передбачено в Конституції України та КПК України. Так, з Основного Закону можна виокремити положення про такі основні свободи: свободи пересування, вільного вибору місця проживання, вільно залишати територію України (ст. 33) [79].

Випадками найбільш імовірного обмеження свободи пересування підозрюваного, обвинуваченого можуть бути такі: затримання особи, застосування до підозрюваного, обвинуваченого таких запобіжних заходів, як домашній арешт (ст. 181 КПК України) або тримання під вартою (ст. 183 КПК України) [83]. Крім того, обмеження свободи пересування, свободи вибору місця проживання, свободи залишати територію України, можливо в разі покладення обов'язків на підозрюваного, обвинуваченого під час обрання запобіжного заходу, не пов'язаного із триманням під вартою, а саме таких обов'язків, як: не відлучатися із населеного пункту, у якому він зареєстрований,

проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду (п. 2 ч. 5 ст. 194 КПК України); повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи (п. 3 ч. 5 ст. 194 КПК України) [83]; не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом (п. 5 ч. 5 ст. 194 КПК України); здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну (п. 8 ч. 5 ст. 194 КПК України); носити електронний засіб контролю (п. 9 ч. 5 ст. 194 КПК України). Обмеження свободи пересування може бути здійснено щодо підозрюваного, обвинуваченого й свідка в разі здійснення їх приводу (ст. 140 КПК України) [53, с. 71–72; 83].

У контексті нашого дослідження доцільно також розглянути правовий феномен «забезпечення». Так, укладачі тлумачних словників визначають категорію «забезпечення» як «створення умов, за яких щось є насправді доступним або щось може бути зроблено насправді». Забезпечити – зробити можливим, справжнім, таким, що можна реально виконати [20; 21].

У літературі поняття забезпечення прав і свобод людини часто визначають як синонім до умов, гарантій для їх реалізації. Зокрема, забезпеченням прав і свобод вважає систему їх гарантування, тобто систему «загальних умов і спеціальних (юридичних) засобів, які забезпечують їх правомірну реалізацію, а в необхідних випадках і охорону». На думку теоретиків права, правове забезпечення – це вплив на права і свободи громадян за допомогою певних юридичних засобів, передусім норм права [53, с. 73; 56].

Підбиваючи підсумки, можна констатувати, що забезпечення прав і свобод підозрюваного охоплює сукупність кримінальних процесуальних гарантій, які сторона обвинувачення, сторона захисту та слідчий суддя надають відповідно до чинного законодавства для реалізації підозрюваним своїх процесуальних прав і свобод, а також законних інтересів на стадії досудового розслідування, унаслідок порушення яких настає юридична відповідальність.

1.3. Практика Європейського суду з прав людини щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування

Основна функція державної політики в усіх країнах світу полягає в захисті прав людини, збереженні життя та гідності, забезпеченні конституційних прав і свобод, а також у гарантуванні безпеки життєвих умов, недоторканності й територіальної цілісності. Ці незмінні константи в умовах російсько-української війни спричинили розхитування демократичної та правової бази, оскільки щодня держава-агресор вчиняє нові злочини на території України, порушуючи права і свободи всіх громадян. Тому захист прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування і судового розгляду набувають сьогодні особливого значення. Причому стадія досудового розслідування є як ніколи важливою, оскільки саме вона повинна ефективно, всебічно, повно та неупереджено з'ясувати всі аспекти кримінального провадження [186, с. 739].

Проте не всі норми, які визначають загальні засади кримінального провадження, зокрема підозрюваного, сьогодні діють ефективно, що підтверджує актуальність вказаної проблеми. ЄСПЛ неодноразово звертав на це увагу та виніс значну кількість рішень проти України з цього приводу, наголошуючи на важливості забезпечення прав підозрюваного в кримінальному процесі [223].

Теоретичне підґрунтя для порівняння та взаємозв'язку міжнародного законодавства з прав людини та українського законодавства, що регулює суспільні відносини у сфері кримінального судочинства, сформоване низкою науковців. Так, у працях О. М. Бандурки, А. Ф. Волобуєва, К. Ф. Гуценко, Л. В. Головка, І. В. Гловюк, С. О. Заїки, О. В. Капліної, О. І. Коровайка, А. В. Мельниченка, В. В. Назарова, Д. В. Сімоновича, С. В. Слінька, В. М. Тертишника, С. В. Шевчука, О. Г. Шило, А. Ю. Шуилова та інших

висвітлено питання інтеграції міжнародних нормативних актів з прав людини в українське законодавство.

У ст. 7 КПК України задекларовано загальні засади кримінального провадження, зміст і форма яких мають відповідати загальним засадам кримінального провадження, перелік яких у ній визначено. Зміст і форма кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у ч. 1 цієї статті, з урахуванням особливостей, встановлених законом. Водночас вказана норма статті покладає на сторону обвинувачення обов'язок використовувати всі передбачені законом можливості з метою дотримання прав підозрюваного чи обвинуваченого [83].

Що стосується воєнного стану, то законодавець зазначає, що зміст і форма кримінального провадження мають відповідати засадам, визначеним у ч. 1 ст. 7 КПК України, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження, передбачених розділом IX¹ КПК України [83].

Слід зауважити, що з огляду на вимоги ст. 8 КПК України, у кримінальному провадженні застосовується принцип верховенства з урахуванням досвіду ЄСПЛ [83].

Так, ст. 9 КПК України зобов'язує суд, слідчого суддю, прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого, інших службових осіб органів державної влади під час кримінального провадження неухильно дотримуватися вимог Конституції України, кримінального процесуального законодавства, міжнародних угод, які отримали згоду Верховної Ради України на їх обов'язковість, а також вимог інших законодавчих актів [96, с. 38–39].

Для більш повного розгляду питань у цій сфері доцільно розглянути рішення ЄСПЛ, які відображають основні принципи, закріплені в ст. 5 та 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенції), а також факти порушень прав людини під час досудового розслідування в нашій країні та в інших державах.

Одним з основоположних принципів демократичної держави є презумпція невинуватості. Ця вимога, згідно з якою особа, обвинувачена у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватою доти, доки її вину не буде доведено в законному порядку, закріплена не лише в п. 2 ст. 6 Конвенції, а й в інших нормах міжнародного права, що застосовуються до нашої країни [78].

Наприклад, згідно з ч. 1 ст. 11 Загальної декларації прав людини, кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинуватою доти, поки її винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, під час якого їй забезпечують усі можливості для захисту [55].

Водночас з п. 2 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права випливає, що кожен обвинувачений у кримінальному злочині має право вважатися невинним, поки винність його не буде доведена згідно із законом [99].

Стаття 62 Конституції України, яка є нормою прямої дії (згідно зі ст. 8 Основного Закону), зазначає, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину та не може бути піддана кримінальному покаранню, поки її вина не буде доведена в установленому законом порядку і підтверджена обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Обвинувачення не може базуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи трактуються на її користь [79; 96, с. 39–40].

У цьому контексті ст. 17 КПК України проголошує, що особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи

поза розумним сумнівом. Підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи. Поводження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, має відповідати поведженню з невинуватою особою [83].

Принцип презумпції невинуватості, закріплений у ч. 2 ст. 6 Конвенції та інших міжнародно-правових документах, що набули чинності в Україні [78].

Як зазначає Г. Ю. Юджівська, презумпція невинуватості є основою для низки процесуальних прав і гарантій, що стосуються підозрюваних, обвинувачених та підсудних. Без цих гарантій неможливе забезпечення справедливого судочинства. Цей принцип визначає напрям подальшого розвитку права людини на справедливий суд, тому ефективна реалізація презумпції невинуватості на всіх етапах кримінального процесу залишається одним з ключових завдань науки та практики [96, с. 40; 233].

Постійний прогрес технічних засобів і тактичних методів розкриття злочинів та зростання вимог до справедливості судового розгляду в міру наближення українського законодавства та судової практики до міжнародних стандартів вимагають переосмислення сутності презумпції невинуватості на всіх етапах кримінального провадження та оновленого тлумачення принципів, що впливають з цієї засади.

Аналіз кримінальних проваджень засвідчує, що коли слідчі та прокурори приймають процесуальні рішення в кримінальному провадженні (наприклад, про призначення експертизи, визнання ключових доказів тощо), мотивуючою частиною рішення є встановлення факту вчинення особою злочину, навіть якщо зазначена особа не має жодного процесуального статусу в цьому провадженні. Під час складання повідомлення про підозру, після викладення обставин вчинення кримінального правопорушення, уповноважена особа зазвичай зазначає, що «своїми умисними діями особа, яка стане підозрюваним (цей статус вона отримає після вручення письмового повідомлення про підозру в

кримінальному провадженні), вчинила кримінальне правопорушення, передбачене відповідною статтею КК України, із зазначенням диспозиції цієї статті» [96, с. 41].

Відповідно до загальновідомих вимог міжнародного права, до яких Україна вже давно приєдналася, лише суд має право назвати особу злочинцем у вироку, за умови, що вина повністю доведена.

Примітно, що ці положення зазначені в рішенні ЄСПЛ у справі «Грабчук проти України» (заява № 8599/02) від 21 вересня 2006 року [166]. Заявниця звернулася до ЄСПЛ на підставі постанови слідчого про закриття кримінальної справи через закінчення строків давності, а також рішення суду, які містили висловлення переконання органів слідства та суду щодо вчинення нею інкримінованих злочинів (розкрадання державного майна, халатність) [166].

У п. 42 і 45 рішення Суду зазначено: «Презумпція невинуватості порушується, коли висловлювання посадової особи щодо особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину, відображає погляд на провину цієї особи, не встановлену згідно із законом. Цього достатньо навіть за відсутності формального висновку про те, що посадова особа має певні підстави вважати особу винною. Межі п. 2 ст. 6 Конвенції не обмежуються лише порушенням кримінальної справи, а також поширюються на судові рішення, ухвалені після припинення переслідування або після винесення вироку» [155, с. 41].

Іншою показовою справою є справа «Луценко проти України» (заява № 6492/11) від 3 липня 2012 року. Аналіз рішення ЄСПЛ у цій справі дав змогу дійти такого висновку: «Інші підстави для тримання заявника під вартою, а саме його відмова від дачі показань та визнання ним своєї вини, за своєю природою є несумісними з правом не давати свідчення проти себе та з ключовими елементами концепції справедливого судового розгляду, а саме з презумпцією невинуватості. У контексті вибору запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою наведені причини викликають особливе занепокоєння, оскільки вони вказують на те, що особа може бути покарана за реалізацію свого права на справедливий судовий процес. Суд також занепокоєний тим, що

національні суди прийняли та підтримали такі доводи під час ухвалення рішення про тримання заявника під вартою» [175].

Отже, ЄСПЛ чітко дотримується позиції, що презумпція невинуватості порушується, коли судові рішення або висловлювання посадової особи щодо обвинуваченого містить думку про його провину, якщо ця вина не була доведена в порядку, передбаченому законом. Навіть якщо немає формального висновку про винуватість особи, достатньо, щоб існували певні підстави вважати, що суд або посадова особа ставляться до обвинуваченого як до винного у вчиненні злочину [96, с. 41].

Слід чітко розрізняти ситуації, коли особу лише підозрюють у вчиненні певного злочину, і випадки, коли вона відкрито визнає свою провину. ЄСПЛ неодноразово наголошував на важливості вибору слів у твердженнях посадових осіб про обвинуваченого (рішення у справі «Бюмер проти Німеччини»). Таким чином, Суд вкотре вказує, що принцип презумпції невинуватості, закріплений у п. 2 ст. 6 Конвенції, є одним з аспектів права на справедливий судовий розгляд кримінальної справи, гарантованого п. 1 ст. 6 Конвенції [161].

Важливою засадою забезпечення кримінального провадження є забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, виправданому, засудженому права на захист. Ця засада посилює змагальність кримінального провадження і слугує ключовою гарантією прийняття законного, обґрунтованого та справедливого рішення [223].

В Інформаційному листі «Про практику забезпечення судами права на захист у кримінальному провадженні» Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ зазначає, що в ст. 129 Конституції України, право на захист визначено як одну з основних засад судочинства, тоді як в ст. 7 КПК України право на захист є засадою забезпечення кримінального провадження [151].

Крім того, ст. 59 Конституції України проголошує право кожного на правову допомогу та вільний вибір захисника своїх прав, а ст. 63 Конституції

України закріплює право на захист підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного [79].

Ст. 20 КПК України закріплює право підозрюваного, обвинуваченого, виправданого та засудженого на захист. Це право включає можливість надання усних або письмових пояснень щодо підозри чи обвинувачення, збір і подання доказів, особисту участь у кримінальному провадженні, користування правовою допомогою захисника, а також реалізацію інших процесуальних прав, задекларованих кримінальним процесуальним законодавством [83; 226].

Обов'язком слідчого, прокурора, слідчого судді та суду є роз'яснення підозрюваному його прав, а також забезпечення права на кваліфіковану правничу допомогу від обраного ним захисника або призначеного йому [233]. Гарантії права на захист обвинуваченого, підозрюваного на міжнародному рівні закріплені в п. 3 ст. 6 ЄКПЛ. Таким чином, права, гарантовані Конвенцією кожному підозрюваному, обвинуваченому в кримінальному правопорушенні, певною мірою відображені в ст. 42, 48, 49, 290 та інших нормах КПК України, а саме: право підозрюваного, обвинуваченого знати, у скоєнні якого кримінального злочину його підозрюють, звинувачують; право мати достатній час і можливості для підготовки свого захисту; захищати себе особисто чи з допомогою захисника; за відсутності коштів, право на безоплатну правову допомогу; право на допит свідка особисто, або з допомогою захисника (адвоката); право на безкоштовну допомогу перекладача тощо [83].

Залучення захисника може здійснюватися слідчим, прокурором, слідчим суддею або судом у інших випадках, передбачених законодавством, яке регулює надання безкоштовної правової допомоги.

У кримінальному провадженні, що здійснюється на основі угоди між сторонами, право на захист забезпечується відповідно до вимог ч. 4 або ч. 5 ст. 474 КПК України. Суд враховує право на безкоштовну правову допомогу відповідно до порядку та випадків, визначених законодавством, а також право на наявність захисника, включаючи можливість особистого захисту. Додатково,

у випадках, зазначених у ст. 52 КПК України (якщо є підстави для укладення угоди), обвинуваченому повинен бути призначений захисник [83; 151].

Про необхідність більш ефективного забезпечення реалізації підозрюваним свого права на захист свідчать і рішення ЄСПЛ. Наприклад, одним з рішень ЄСПЛ, яке стосується права на ранній доступ до адвоката в Україні, є справа «Сітневський та Чайковський проти України», ухвалена 10 листопада 2016 року (заяви № 48016/06 та 7817/07) [173]. Заявники зазначали про порушення принципу справедливого судового розгляду, оскільки українські суди базували свої рішення на свідченнях, від яких вони та їхні спілльники згодом відмовилися. Крім того, перший заявник стверджував, що не мав достатніх можливостей для підготовки свого захисту, а також що його право на отримання юридичної допомоги було порушено [173]. Можна також навести рішення ЄСПЛ в справі «Аграчова та інші проти України» від 6 грудня 2018 року (заява № 11109/09 та 3 інші заяви), згідно з яким Суд одноставно ухвалив рішення на користь заявника та постановив, що держава зобов'язана виплатити компенсацію в розмірі, зазначеному в заяві та додатках [160].

10 червня 2021 року ЄСПЛ виніс рішення в справі «Бало-Балицький та інші проти України» (заяви № 2987/20 від 21 грудня 2019 року, № 22588/20 від 13 травня 2020 року, № 25868/20 від 3 червня 2020 року та № 31881/20 від 7 липня 2020 року) щодо порушення ч. 1 ст. 6 та ст. 13 Конвенції у зв'язку з відсутністю ефективного засобу юридичного захисту із зобов'язанням держави сплатити суми компенсації [162]. Водночас серед рішень ЄСПЛ щодо порушення вказаного вище права підозрюваного (обвинуваченого) у кримінальному провадженні також варті уваги рішення в справах «Головко проти України» від 23 січня 2020 року (заява № 2053/09) [165], «Дацьков та інші проти України» від 24 лютого 2022 року (заява № 14609/20 та 2 інші заяви) [167], рішення по справі від 22 вересня 2022 року «Васильков проти України» (заява № 77801/13) [163] тощо.

Показовим, на нашу думку, є рішення ЄСПЛ у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» (заява № 42310/04) від 21 липня 2011 року. Зокрема,

Суд встановив, що було порушено вимоги п. 1 та пп. «с» п. 3 ст. 6 Конвенції. Це сталося через те, що зізнання заявника у вчиненні злочину, отримане під тиском катування, було визнане судами як доказ. Таке рішення є порушенням зазначеної статті, незалежно від того, як це зізнання вплинуло на рішення суду та скільки підтверджень таких свідчень було надано заявником пізніше. Як підозрюваний у злочині, що відповідно до національного законодавства передбачає обов'язкову участь захисника, заявник не мав можливості скористатися послугами адвоката в цей період. Крім того, суди не надали достатнього обґрунтування для винесення обвинувального вироку в справі заявника [192].

Доречно також назвати і рішення ЄСПЛ у справах про порушення ст. 6 Конвенції в інших країнах. Наприклад, у рішенні ЄСПЛ від 13 лютого 2001 року в справі «Кромбах проти Франції» (заява № 29731/96) вказано, що «хоча право кожної особи, обвинувачуваної у вчиненні кримінального правопорушення, на ефективний захист адвокатом не є абсолютним, воно становить одну з головних підвалин справедливого судового розгляду» [170].

Крім того, можуть бути порушені й інші права та свободи підозрюваних. По-перше, це стосується права на свободу, оскільки особа може бути позбавлена можливості вільно пересуватися та обирати місце проживання, що суперечить вимогам закону (наприклад, перевищення термінів утримання під вартою, незаконне або з порушенням законних процедур затримання, неправомірне поміщення до спеціалізованих закладів для утримання підозрюваних, обвинувачених, підсудних тощо). По-друге, це можуть бути випадки, коли під час затримання не повідомляють про причини арешту, не роз'яснюють права, або не надають захисника. Право на свободу закріплене в ст. 29 Конституції України, ст. 12 КПК України та ст. 5 Конвенції [86].

Варто звернути увагу на ще один виклик, з яким стикається Україна, – дотримання вимог Конвенції під час розгляду кримінальних проваджень в умовах воєнного стану. Це стосується обвинувачень як у загальнокримінальних злочинах, так і у воєнних злочинах, геноциді та злочинах проти людяності. У

цьому контексті особливо важливим є дотримання положень ст. 5 та 6 Конвенції, які гарантують право на справедливий суд, а також на свободу й особисту недоторканність, зокрема під час застосування запобіжних заходів. Крім того, необхідно враховувати положення ст. 7 Конвенції, оскільки вона забезпечує право, яке не може бути обмеженим під час надзвичайних ситуацій [186, с. 741–742].

Практика ЄСПЛ щодо порушень встановлених норм в Україні залишається досить маловідомою, що було підтверджено в справі «Веренцов проти України» (заява № 20372/11). У цій справі заявник висловив скаргу на те, що призначене йому покарання суперечило ст. 11 Конвенції, а також на порушення його права на захист. Він також зазначив, що суд першої інстанції відхилив його клопотання про допит свідків і перегляд відеозаписів мирного пікетування відповідно до п. 1 та пп. «b», «c» і «d» п. 3 ст. 6 Конвенції [164].

Уряд подав до ЄСПЛ заяву *ex parte* з проханням виключити справу з реєстру, але ЄСПЛ відмовив у цьому клопотанні та продовжив розгляд справи. У зв'язку з цим, національний суд встановив, що не було достатніх підстав для такого рішення, яке порушує положення зазначених норм. Оскільки колабораціонізм є кримінальним злочином, практично важко застосувати положення ст. 438 КК України, що ускладнює дотримання принципів ст. 7 Конвенції [186, с. 742].

У цьому контексті важливо зосередитися на методології аналізу елементів рішень ЄСПЛ та на підвищенні їхньої ефективності, що має на меті розв'язання проблем кримінальної юстиції.

Водночас у межах нашого дослідження важливо згадати про зміст деяких кримінальних процесуальних гарантій прав підозрюваного (обвинуваченого) в кримінальному провадженні за їхньої відсутності (*in absentia*). Кримінальне провадження *in absentia* є формою кримінального процесу, що застосовується у випадках, коли підозрюваний або обвинувачений відсутні. Такий процес має свої особливості, зокрема дотримання гарантій, які забезпечують права людини. У низці європейських країн така практика успішно реалізується. Основним

міжнародним багатостороннім договором, у якому закріплено міжнародно-правові гарантії прав підозрюваного, обвинуваченого в кримінальному провадженні *in absentia*, є Конвенція [63, с. 135; 78].

Зауважимо, що практика ЄСПЛ після ухвалення рішення в справі «Колоцца проти Італії» в 1984 році підтверджує, що розгляд справ *in absentia* може відповідати вимогам Конвенції, якщо дотримуються певні гарантії та умови, що забезпечують загальну справедливість процесу [5, с. 586; 63].

О. В. Калінніков зазначає, що ЄСПЛ у своїх рішеннях визначив основні принципи розгляду справ за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*). До цих принципів належать: право на участь у розгляді справи; право на новий судовий розгляд; можливість відмовитися від права бути присутнім під час судового процесу; право особи, обвинуваченої у вчиненні кримінального злочину, бути поінформованою про пред'явлене їй обвинувачення; а також право на представництво захисниками інтересів осіб, чий справи розглядаються *in absentia* [63, с. 135].

Водночас європейські науковці не змогли дійти згоди щодо того, чи усвідомлення особистої участі обвинуваченої особи в кримінальному провадженні є частиною права на захист, яким особа може скористатися або відмовитися. Існує також альтернативна точка зору, згідно з якою особиста участь є обов'язком особи, необхідним для забезпечення справедливості судових процедур [63, с. 135; 223].

Процесуальні права учасників кримінального провадження також доповнюються та регулюються міжнародно-правовими актами у сфері захисту прав людини. Як відомо, чинне законодавство надає правовий статус усім договорам у сфері прав людини: відповідно до п.6 ч. 2 ст. 9 Закону України від 29 червня 2004 року «Про міжнародні договори України», міжнародні договори з питань прав людини і громадянина, його прав, свобод і обов'язків підлягають ратифікації, яка здійснюється шляхом прийняття відповідних законів. Згідно з ч. 2 ст. 19 вказаного Закону, також передбачено пріоритетне застосування

положень міжнародних конвенцій в разі колізії з відповідним національним законодавством [145].

Крім того, відповідно до ч. 5 ст. 9 КПК України, чинне кримінальне процесуальне законодавство застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ. Таким чином, кожен в Україні має можливість безпосередньо застосовувати положення відповідних міжнародних конвенцій. Передусім це стосується і всіх громадян України у випадках, коли органи досудового розслідування, прокуратури та суди повинні дотримуватися цих норм у своїй діяльності. Підозрювані як учасники кримінального провадження мають право посилатися на норми міжнародного права в усіх випадках, а не лише у випадках колізії норм, оскільки права і свободи, встановлені цими нормами, є невід'ємною частиною їхнього статусу в кримінальному провадженні. Як зазначається в наукових дослідженнях, усі учасники кримінального провадження мають певний обсяг міжнародної правосуб'єктності, і їхній статус не може вважатися обмеженим межами національної юрисдикції [53, с. 66–67].

Особливе значення в контексті проблематики нашого дослідження мають ратифіковані Україною міжнародні документи, спрямовані на забезпечення прав, свобод і законних інтересів підозрюваного: Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1984 року; Декларація глав держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав про міжнародні зобов'язання в галузі прав людини та основних свобод від 24 вересня 1993 року [53, с. 67].

Висновки до розділу 1

За результатами дослідження загальних питань забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування можна сформулювати такі висновки:

1. Наука кримінального процесуального права містить значну добірку праць, присвячених забезпеченню прав підозрюваного на стадії досудового розслідування. Водночас, віддаючи належне українським науковцям, які зробили внесок у розроблення зазначеної проблематики, варто зазначити, що останні дослідження в галузі кримінального процесу не повністю враховують проблемні питання забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування, зокрема в умовах правового режиму воєнного стану.

2. Підозрюваний наділений комплексом конституційних і процесуальних прав, закріплених у Конституції України, міжнародно-правових актах у сфері захисту прав людини, КПК України та законах України. Кожне право є самостійною цінністю і в жодному разі не може бути проігнороване органами, що здійснюють досудове розслідування чи судовий розгляд. Органічне поєднання всіх прав, що забезпечуються під час кримінального провадження, є надійною гарантією від незаконного притягнення до кримінальної відповідальності та обмеження прав, свобод та інтересів підозрюваного.

Відповідно до ст. 42 КПК України, виокремлено три групи прав підозрюваного. *Права, спрямовані на виконання вимог підозрюваного*: знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, обвинувачують (п. 1 ч. 3 ст. 42 КПК України); бути чітко та своєчасно повідомленим про свої права, передбачені КПК України, а також отримати їх роз'яснення (п. 2 ч. 3 ст. 42 КПК України); на першу вимогу мати захисника та зустріч із ним на першу вимогу в будь-який час, включаючи робочі, вихідні, святкові та неробочі дні, до першого допиту, за умови дотримання конфіденційності спілкування. Після першого допиту зустрічі з захисником можуть проводитися без обмежень у часі та кількості в усі зазначені дні (п. 3 ч. 3 ст. 42 КПК України); вимагати перевірки обґрунтованості затримання (п. 6 ч. 3 ст. 42 КПК); вимагати відкриття матеріалів кримінального провадження відповідно до ст. 290 КПК України (п. 14 ч. 3 ст. 42 КПК України); вимагати відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове

розслідування, прокуратури або суду, в порядку, визначеному законом, а також відновлення репутації, якщо підозра, обвинувачення не підтвердилися (п. 17 ч. 3 ст. 42 КПК України).

Права, що можуть бути реалізовані безпосередньо підозрюваним: на відмову від захисника в будь-який момент кримінального провадження (п. 3 ч. 3 ст. 42 КПК України); не говорити нічого з приводу підозри проти нього або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання (п. 4 ч. 3 ст. 42 КПК України); давати пояснення, показання з приводу підозри чи в будь-який момент відмовитися їх давати (п. 5 ч. 3 ст. 42 КПК); збирати і подавати слідчому прокурору, слідчому судді доказів (п. 8 ч. 3 ст. 42 КПК України); на особисту участь у процесуальних діях, які проводяться слідчим, прокурором, слідчим суддею (п. 9 ч. 3 ст. 42 КПК України); під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення цих дій (п. 10 ч. 3 ст. 42 КПК України); застосовувати технічні засоби під час проведення процесуальних дій, у яких він бере участь (п. 11 ч. 3 ст. 42 КПК України); заявляти клопотання і відводи (п. 12, 13 ч. 3 ст. 42 КПК України); знайомитися з матеріалами досудового розслідування (п. 14 ч. 3 ст. 42 КПК України). Особливістю окресленої частини прав підозрюваного є те, що він вправі реалізовувати їх на власний розсуд, як самостійно, так і через захисника або спільно з ним, завдяки чому спростувати або суттєво послабити висунуту проти нього підозру.

Права, що забезпечують процесуальне положення підозрюваного в досудовому розслідуванні: на отримання правової допомоги від державного захисника у випадках, визначених КПК України та/або законом про безоплатну правову допомогу, зокрема у ситуаціях, коли особа не має фінансових ресурсів (п. 3 ч. 3 ст. 42 КПК України); не говорити нічого з приводу підозри проти нього або в будь-який момент відмовитися відповідати на запитання (п. 4 ч. 3 ст. 42 КПК України); давати пояснення, показання з приводу підозри чи в будь-який момент відмовитися їх давати (п. 5 ч. 3 ст. 42 КПК України); у разі затримання або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під

вартою – на негайне повідомлення членів сім'ї, близьких родичів чи інших осіб про затримання і місце свого перебування згідно з положеннями ст. 213 КПК України (п. 7 ч. 3 ст. 42 КПК); одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення (п. 15 ч. 3 ст. 42 КПК України); оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому КПК України (п. 16 ч. 3 ст. 42 КПК України); використовувати рідну мову, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою зрозумілою мовою, а також мати можливість скористатися послугами перекладача за рахунок держави, якщо це необхідно (п. 18 ч. 3 ст. 42 КПК України); мати можливість зустрітися з представником дипломатичної або консульської установи своєї країни, що повинна бути забезпечена адміністрацією місця ув'язнення (ч. 6 ст. 42 КПК України) тощо.

3. Європейський суд з прав людини надає прецедентні рішення державам, які є учасниками складного правового поля, у якому діють правові системи з різними типами прецедентів. Значне поширення прямого застосування прецедентів ЄСПЛ у кримінальному провадженні без внесення відповідних змін до Конституції України та КПК України може призвести до підміни законодавця суддею, що суперечитиме принципу поділу влади та може негативно вплинути на засади законності та правової визначеності.

РОЗДІЛ 2

СУБ'ЄКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ПІДОЗРЮВАНОВОГО НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

2.1. Кримінальна процесуальна діяльність слідчого щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного

Аналіз матеріалів слідчо-судової практики, рішень ЄСПЛ, винесених у справах проти України, свідчить, що права підозрюваного на стадії досудового розслідування часто стають об'єктом порушень під час проведення СРД, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, передбачених КПК України, слідчим або прокурором. Нерідко такі порушення спричинені невідповідністю вимог КПК України загальним засадам кримінального провадження або через неправильне тлумачення його положень стороною обвинувачення [224].

З метою забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023 було схвалено Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки [144].

Щодо системи органів правопорядку стратегічними пріоритетами мають стати: забезпечення верховенства права, запобігання та протидія злочинності з непорушним дотриманням прав людини, з огляду на гендерну рівність; посилення гарантій незалежності, розширення міжнародної співпраці, зокрема шляхом поглиблення міжвідомчої взаємодії, а також підвищення ефективності виконання органами правопорядку та прокуратури своїх обов'язків, покращення взаємодії між ними та з елементами сектору безпеки й оборони; удосконалення інститутів притягнення особи до кримінальної відповідальності, заходів забезпечення кримінального провадження, СРД й ознайомлення з

матеріалами кримінального провадження для пришвидшення правосуддя тощо [144].

Питання забезпечення слідчим прав і свобод підозрюваного, зокрема під час проведення СРД і НСРД, досліджували у своїх працях такі науковці та юристи-практики: С. Є. Абламський, Ю. П. Аленін, О. І. Вапнярчук, В. В. Верещак, В. Д. Гвоздецький, Ю. В. Горб, І. В. Гловюк, М. Л. Грібов, В. М. Глібко, Ю. М. Грошевий, О. М. Гумін, В. Г. Дрозд, А. А. Жук, Д. Ю. Кавун, О. М. Калужна, С. О. Ковальчук, О. П. Кучинська, Л. М. Лобойко, О. І. Литвинчук, А. О. Ляш, А. В. Мельниченко, Д. Й. Никифорчук, В.Т. Нор, В. Л. Ортинський, М. А. Погорецький, А. В. Пономаренко, Д. Б. Сергєєва, С. М. Стахівський, О. С. Тарасенко, О. Р. Хижна, І. І. Циліорик, С. С. Чернявський, В. В. Черней, Ю. М. Черноус, В. О. Шерудило, М. Є. Шумило та ін.

У ст. 2 КПК України закріплено одне із завдань кримінального провадження – охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження [83]. У кримінальному процесі обов'язок щодо охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження від імені держави покладено на органи кримінального судочинства та їх посадових осіб. Звісно, це стосується і слідчого, обов'язком якого є здійснення досудового розслідування в кримінальних провадженнях [53, с. 181].

О. О. Лисецький виокремлює такі групи повноважень слідчого: 1) повноваження з розгляду та вирішення заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення; 2) повноваження щодо подальшого спрямування кримінального провадження; 3) повноваження зі збирання доказів; 4) повноваження щодо вжиття заходів забезпечення кримінального провадження; 5) повноваження щодо вирішення по суті кримінального провадження в межах досудового розслідування [89, с. 76].

Натомість О. О. Кіпер пропонує розширену класифікацію повноважень слідчого, з огляду на прийняті процесуальні рішення за характером, зокрема:

1) повноваження стосовно прийняття рішень про проведення слідчих (розшукових) дій; 2) повноваження стосовно прийняття рішень про проведення негласних слідчих (розшукових) дій; 3) повноваження стосовно прийняття рішень про проведення інших процесуальних дій, спрямованих на збирання доказів (наприклад, рішення про витребування речей і документів) [67, с. 539]; 4) повноваження стосовно прийняття рішень, які визначають процесуальне становище учасників провадження (наприклад, рішення про повідомлення про підозру, про визнання осіб потерпілими або відмову в цьому, про залучення захисника в порядку ст. 49 КПК України); 5) повноваження стосовно прийняття рішень про застосування заходів забезпечення кримінального провадження; б) повноваження щодо прийняття рішень, спрямовані на рух кримінального провадження та вирішення інших поточних питань у межах провадження (наприклад, рішення про зупинення та відновлення досудового слідства); 7) повноваження стосовно прийняття рішень, що забезпечують гарантії прав осіб, які беруть участь у провадженні; 8) повноваження стосовно прийняття рішень, якими закінчується досудове слідство [67, с. 539].

З огляду на зазначене, видається доцільним окреслити повноваження слідчого щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування та сформулювати науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації для вдосконалення кримінального процесуального законодавства в контексті окресленої проблематики [224].

Повноваження з розгляду та вирішення заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення. На початку розслідування слідчий, аби не порушити права й законні інтереси підозрюваного, має перевірити, чи є вже відкриті досудові розслідування щодо того самого кримінального правопорушення. У випадку, якщо слідчий з'ясує, що інший слідчий органу досудового розслідування або слідчий іншого органу досудового розслідування розпочав кримінальне провадження щодо того самого злочину, слідчий зобов'язаний передати слідчому, який веде досудове розслідування, наявні в нього матеріали й відомості, повідомити про це прокурора, потерпілого або

заявника та внести відповідні дані до ЄРДР (ч. 4 ст. 218 КПК України). Крім того, якщо під час досудового слідства буде встановлено, що особа вчинила кримінальний проступок за відсутності в її діях складу злочину, слідчий за погодженням із прокурором надсилає матеріали кримінального провадження керівнику органу дізнання з урахуванням підслідності (абзац 3 ч. 4 ст. 218 КПК України) [62; 83].

Повноваження щодо оголошення та роз'яснення повідомлення про підозру та залучення захисника в порядку ст. 49 КПК України. Законодавець визначає, що статус підозрюваною особа отримує після дотримання порядку повідомлення про підозру. У разі порушення цього порядку особу не може бути визнано підозрюваною. У цьому контексті необхідно зауважити, що роз'яснення прав підозрюваному є невід'ємною частиною процесу повідомлення про підозру.

Згідно з ч. 1 ст. 42 КПК України, підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому ст. 276–279 КПК України, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй унаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення в спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень [83].

Водночас особою, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, є фізична особа, стосовно якої за результатами проведеного досудового розслідування настав випадок і є підстави, передбачені ч. 1 ст. 276 КПК України, для повідомлення про підозру, але якій у порядку, передбаченому ст. 276–279 КПК України, не повідомлено про підозру через її смерть (п. 27 ч. 1 ст. 3 КПК України та абзац 2 ч. 2 ст. 42 КПК України) [135].

Водночас ч. 1 ст. 276 КПК України визначає, що повідомлення про підозру здійснюють у порядку, передбаченому ст. 278 КПК України, відповідно до норм якої письмове повідомлення про підозру вручають у день його

складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений кримінальним процесуальним законодавством для вручення повідомлень [83].

Зазначимо, що норма ч. 1 ст. 278 КПК України пропонує в таких випадках скористатися способом, передбаченим КПК України для вручення повідомлень, тобто приписами глави 6 «Повідомлення». Натомість ч. 3 ст. 111 КПК України передбачає здійснювати повідомлення в кримінальному провадженні в порядку, передбаченому главою 11 КПК України «Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик, привід». Слід акцентувати, що вручення повідомлення про підозру має здійснювати прокурор, слідчий або інша уповноважена особа безпосередньо, оскільки правова норма передбачає саме вручення, а не передачу [219, с. 111].

Систематичне й буквальне тлумачення цих норм засвідчує, що в спосіб, передбачений ст. 135, 136 КПК України, здійснюють не вручення повідомлення про підозру особі, якій у цей момент неможливо зробити таке вручення, а виклик до слідчого чи прокурора для вручення повідомлення шляхом надання повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику телефоном або телеграмою (ч. 1 ст. 135 КПК України). У разі письмового звернення особи про виклик у певному кримінальному провадженні з використанням Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи та/або її окремої підсистеми (модуля), за наявності технічної можливості таку особу викликають шляхом надсилання їй текстових повідомлень у порядку, визначеному Положенням про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положеннями, що визначають порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (абзац 2 ч. 1 ст. 135 КПК України) [83].

У разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання, повістку для передачі їй вручають під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи (ч. 2 ст. 135 КПК України). Крім того, ч. 8 ст. 135 КПК України передбачає, що повістка про виклик особи,

стосовно якої є достатні підстави вважати, що така особа виїхала та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, у випадку обґрунтованої неможливості вручення їй такої повістки згідно з частинами першою, другою, четвертою—сьомою цієї статті, публікується в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора [83]. Особу, зазначену в абзаці першому цієї частини, вважають такою, яка належно повідомлена про виклик, з моменту опублікування повістки про її виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора (абзац 2 ч. 8 ст. 135 КПК України). У випадку наявності в особи, зазначеної в абзаці першому цієї частини, захисника (захисників) копія повістки про її виклик надсилається захиснику (захисникам) (абзац 3 ч. 8 ст. 135 КПК України) [83].

Однак застосування компетентними правоохоронними органами таких засобів не цілком гарантує отримання повідомлення про підозру відповідною особою, зокрема у випадках, коли особа постійно проживає на тимчасово окупованих територіях України та не має засобів зв'язку з нею.

На переконання Ю. П. Аленіна та І. В. Гловюк, неповідомлення особі про те, що вона є підозрюваною, а тим більше притягнення її до кримінальної відповідальності суперечить публічному інтересу захисту особи, суспільства й держави від злочинів. У цьому випадку, на думку науковців, публічний інтерес повинен переважати і бути збалансованим з приватним інтересом. Зазначене пов'язано з тим, що з моменту набуття особою статусу підозрюваного в неї виникає низка відповідних прав, передбачених ч. 3 ст. 42 КПК України, серед яких основоположним є право на захист від підозри й обвинувачення [7, с. 167; 218, с. 181].

Крім того, законодавство передбачає, що: особі мають повідомити про підозру у вчиненні кримінального правопорушення державною мовою або будь-якою іншою мовою, якою вона достатньо володіє для розуміння суті

підозри у вчиненні кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 29 КПК України); одночасно з повідомленням особі про підозру має вручити пам'ятку про її процесуальні права й обов'язки особа, яка здійснює таке повідомлення (ч. 8 ст. 42 КПК України) [83].

Забезпечення права на захист під час повідомлення особі про підозру, зазначає О. В. Фарон, має враховувати: належне забезпечення права підозрюваного мати захисника або відмовитися від нього у формі, встановленій кримінальним процесуальним законом; можливість залучення захисника до проведення окремої процесуальної дії, зокрема до повідомлення особі про підозру; обов'язкову участь захисника в кримінальному провадженні у випадках, визначених КПК України, незалежно від волі підозрюваного; добросовісність виконання захисником своїх професійних обов'язків; створення стороною обвинувачення умов для реалізації підозрюваним права на самозахист поряд із професійним захистом зі сторони адвоката; недопущення обмеження права на захист [205, с. 14].

Отже, ч. 6 ст. 135 КПК України встановлює коло осіб, до повноважень яких віднесено вручення повістки про виклик (вручається особі працівником органу зв'язку, працівником правоохоронного органу, слідчим, прокурором, а також секретарем судового засідання, якщо таке вручення здійснюють у приміщенні суду), а не вручення письмового повідомлення про підозру [83].

У нормах КПК України не роз'яснено значення терміна «вручення». У контексті ст. 278 КПК це поняття охоплює низку процесуальних дій, які мають бути виконані слідчим або прокурором, а саме: 1) виклик особи відповідно до вимог ст. 133, 135–143 КПК України; 2) встановлення особи, якій повинно бути вручено повідомлення про підозру; 3) усне оголошення їй повідомлення про підозру у вчиненні конкретного кримінального правопорушення, роз'яснення суті підозри, відібрання в особи розписки про виконання зазначених дій слідчим або прокурором; 4) повідомлення особі про її процесуальні права, передбачені ст. 42 КПК України, роз'яснення їх суті, відібрання в особи відповідної розписки; 5) фактична передача письмового повідомлення про

підозру особі; б) відібрання в особи розписки про те, що їй вручено письмове повідомлення про підозру, із зазначенням часу й дати виконання такої дії слідчим або прокурором [219, с. 112].

Водночас поширеними є випадки, коли особа, якій готують повідомлення про підозру, на виклики не приходять без поважних причин, навмисне уникає отримання повідомлення про підозру й обрання щодо неї у зв'язку з цим процесуального запобіжного заходу, що затягує строки розслідування та ускладнює здійснення низки слідчих дій, які потребують участі підозрюваного. У такому разі до цієї особи не може бути застосовано привід, тобто примусове супроводження особи до місця її виклику, адже згідно з ч. 3 ст. 140 КПК України привід можливий до підозрюваного, обвинуваченого чи свідка, а ця особа ще не отримала офіційного статусу підозрюваного (ч. 1 ст. 42 КПК України) і не є ні свідком, ні обвинуваченим. Отже, у такій ситуації щодо особи, яка ухиляється від явки, на підставі ухвали слідчого судді може бути застосовано тимчасовий запобіжний захід у вигляді затримання (ч. 2 ст. 176 КПК України), оскільки така особа переховується від органів досудового розслідування та перешкоджає кримінальному провадженню (п. 1, 4 ч. 1 ст. 177 КПК України). Після затримання особи та доставляння її до місця проведення офіційного розслідування їй протягом 24 год вручають повідомлення про підозру та виконують інші передбачені законом дії [101, с. 268; 219, с. 112].

Аналіз ч. 1 ст. 278 КПК України засвідчує, що письмове повідомлення про підозру слідчий або прокурор зобов'язані вручати безпосередньо тій особі, яка зазначена в повідомленні. Якщо в матеріалах кримінального провадження наявні відомості про те, що кримінальне правопорушення вчинене декількома особами, то повідомлення про підозру слід вручати кожній з них окремо [83].

Згідно із Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» від 27 липня 2022 року № 2462-IX, було внесено зміни до ч. 7 ст. 615 КПК України. Порівняно з попередньою редакцією ч. 7 ст. 615 КПК України, граничний строк для

вручення письмового повідомлення про підозру затриманій особі суттєво скорочено – з 72 год до 48. Проте навіть цей новий строк залишається довшим, ніж той, що встановлений у ст. 278 КПК України [135].

Подовження строку для виконання зазначеної процесуальної дії зумовлене особливим режимом досудового розслідування в умовах воєнного стану. Подовження граничного строку вручення письмового повідомлення про підозру, встановленого законодавцем, не обмежує права затриманої особи. Адже статус підозрюваного вона отримує з моменту фактичного затримання, що дозволяє їй користуватися всіма правами, наданими законодавством, незалежно від вручення письмового повідомлення. Однак таке значне подовження терміну може вплинути на забезпечення права на інформацію, зокрема на реалізацію одного з його ключових елементів – права бути поінформованим про характер і причини підозри (обвинувачення), що висувають проти особи, з метою надання можливості підготувати адекватний захист (рішення ЄСПЛ «*Mattoccia v. Italy*») [32, с. 41–42].

Подовження строку повідомлення про підозру слід здійснювати за наявності умов, встановлених у ст. 278 КПК України. Вручення письмового повідомлення про підозру, навіть за окреслених умов, слід здійснювати, згідно з ч. 1 ст. 278 КПК України, у в день його складання, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень та з огляду на засади розумності строків, тобто в строк, що є об'єктивно необхідним для вручення, але в межах граничного строку – 48 год [83].

Строк вручення повідомлення про підозру починають обчислювати з моменту затримання особи, що визначено в ст. 209 КПК України, тобто відбувається тоді, коли особа змушена залишатися поруч з уповноваженою службовою особою або в приміщенні, яке визначене цією особою, силою або підпорядковуючись наказу. Згідно з ч. 5 ст. 208 КПК України, момент фактичного затримання (дата й точний час) фіксують у відповідному протоколі. Обчислення 48 год для вручення повідомлення про підозру проводять з огляду

на положення ч. 2, 6 і 7 ст. 115 КПК України, а саме: 1) зазначений термін закінчується в останню хвилину останньої години; 2) під час обчислення враховують вихідні та святкові дні, а також неробочий час. Частина 7 ст. 615 КПК України також зобов'язує звільнити затриману особу, якщо їй не було вручено повідомлення про підозру протягом 48 год з моменту затримання [32, с. 41–42]

Повноваження щодо повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри. Відповідно до ч. 1 ст. 279 КПК України, у разі виникнення підстав для повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри слідчий, прокурор зобов'язаний виконати дії, передбачені ст. 278 КПК України. Якщо повідомлення про підозру здійснив прокурор, повідомити про нову підозру або змінити раніше повідомлену підозру має право виключно прокурор [83].

Норма ч. 1 ст. 42 КПК України не визначає, що підозрюваним є особа, якій оголошено нову підозру або про зміну раніше повідомленої підозри без належного вручення початкового повідомлення про підозру. У випадку, коли первинне повідомлення про підозру та повідомлення про нову підозру чи зміну раніше оголошеної підозри не вручені особі в порядку, передбаченому КПК України, особу не вважають підозрюваною [83].

На переконання О. М. Атаманова, особу, якій не було вручено первинне письмове повідомлення про підозру, навіть у випадку належного вручення нового повідомлення про підозру чи зміни раніше повідомленої, не вважають підозрюваною [10, с. 40].

Звернувшись до ст. 49 КПК України, продовжимо аналіз повноважень слідчого. Ця норма надає йому право залучити захисника для здійснення захисту за призначенням. Зокрема, ст. 49 КПК України зобов'язує слідчого забезпечити участь захисника в кримінальному провадженні у випадках, якщо: 1) відповідно до вимог ст. 52 КПК України участь захисника є обов'язковою, а підозрюваний, обвинувачений не залучив захисника; 2) підозрюваний, обвинувачений заявив клопотання про залучення захисника, але через брак

коштів чи з інших об'єктивних причин не може його залучити самостійно; 3) слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника, а підозрюваний, обвинувачений не залучив його [83].

Захисник може бути залучений слідчим в інших випадках, передбачених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги. У випадках, передбачених ч. 1 ст. 49 КПК України, слідчий, прокурор виносить постанову, а слідчий суддя та суд постановляє ухвалу, якою доручає відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної правової допомоги, призначити адвоката для здійснення захисту за призначенням і забезпечити його прибуття в зазначені в постанові (ухвалі) час і місце для участі в кримінальному провадженні [83; 84]. Постанову (ухвалу) про доручення призначити адвоката невідкладно надсилають відповідному органу (установі), якому закон делегує надання безоплатної правничої допомоги, і вона є обов'язковою для негайного виконання. Невиконання, неналежне чи несвоєчасне виконання постанови (ухвали) про доручення призначити адвоката спричиняє відповідальність, визначену законом [83].

Повноваження під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 40 КПК України, слідчий уповноважений звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження для забезпечення ефективності досудового розслідування, якими відповідно до ст. 131 КПК України є: виклик слідчим, дізнавачем, прокурором, судовий виклик і привід; накладення грошового стягнення; тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом; відсторонення від посади; тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя; тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна; затримання особи; запобіжні заходи [83; 84].

Аналіз повноважень слідчого під час обрання, зміни та скасування заходів забезпечення кримінального провадження дає змогу визначити дві

форми здійснення повноважень слідчого стосовно доказування під час обрання, зміни та скасування заходів забезпечення кримінального провадження, а саме: 1) під час самостійної реалізації повноважень щодо обрання, зміни, скасування заходів забезпечення кримінального провадження; 2) під час обрання, зміни та скасування заходів забезпечення кримінального провадження, що застосовує слідчий суддя [61, с. 63].

У цьому випадку слідчий є суб'єктом доказування в значенні саме збирання, перевірки й оцінки доказів і прийняття як підсумку процесуального рішення; на нього покладено обов'язок доказування наявності мети, підстав та умов застосування заходів забезпечення кримінального провадження щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів підозрюваного [61, с. 62]. Зокрема, перша форма реалізації слідчих повноважень виявляється в повноваженнях слідчого, пов'язаних зі збиранням, перевіркою та оцінкою доказів стосовно наявності мети, підстав й умов обрання, зміни чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження. Слідчий використовує всі засоби збирання доказів, передбачені ст. 93 КПК України, а також засіб, що не регламентовано цією статтею, але його визнано в доктрині та реально використовують на практиці – отримання речей і документів [61, с. 62; 83].

Натомість повноваження слідчого під час обрання, зміни та скасування запобіжних заходів, що використовує слідчий суддя, є комплекснішими, оскільки їх реалізують у співпраці з прокурором і слідчим суддею. Зауважимо, що для прийняття рішення про можливість складання клопотання про обрання, зміну заходу забезпечення кримінального провадження слідчий, як і в межах першої форми, здійснює збирання, перевірку й оцінку доказів щодо наявності мети, підстав та умов обрання, зміни заходу забезпечення кримінального провадження. За результатами цієї доказової діяльності слідчий у разі наявності для того підстав складає клопотання про обрання, зміну заходу забезпечення кримінального провадження. Після цього слідчий у випадках, передбачених КПК України, погоджує клопотання із прокурором – процесуальним керівником і звертається із цим клопотанням до слідчого судді. Надалі у

випадках, передбачених КПК України, слідчий бере участь у розгляді клопотання слідчим суддею [61, с. 63].

На цьому етапі роль слідчого як суб'єкта доказування змінюється, оскільки він повинен довести перед слідчим суддею необхідність задоволення клопотання, тобто наявність мети, підстав, умов для обрання або зміни заходу забезпечення кримінального провадження (або, відповідно, заперечити в ситуації, коли він не погоджується з клопотанням іншого учасника кримінального провадження, зокрема щодо арешту майна, скасування арешту майна, скасування відсторонення від посади, скасування ухвали про накладення грошового стягнення) тощо [61, с. 63].

Цікавою, на наш погляд, є думка В. А. Завтури щодо ролі слідчого як суб'єкта доказування. Зокрема, науковець зазначає: «Беручи до уваги, що слідчому надано законом право збирати докази, звертатися з клопотанням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження до прокурора, а в деяких випадках і безпосередньо до слідчого судді (ч. 2 ст. 140 КПК), визначення його суб'єктом оцінки доказів (ч. 1 ст. 94 КПК), можна впевнено стверджувати, що слідчий під час розгляду клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження є суб'єктом доказування в контексті збирання, перевірки та оцінки доказів, на нього покладається тягар доказування. Однак при розгляді клопотань про застосування запобіжних заходів цей тягар реалізується у позасудовому порядку» [54, с. 133].

На переконання І. П. Зінковського, така позиція потребує уточнення в тому сенсі, що слідчий є суб'єктом доказування в значенні збирання, перевірки та оцінки доказів під час складання клопотання як наслідку такого збирання, перевірки й оцінки, а «тягар доказування» слід розуміти як необхідність слідчого або прокурора подати відповідні, допустимі, достовірні й достатні докази того, що застосування заходу забезпечення кримінального провадження, необхідне для його ефективності, на нього покладено вже в судовому засіданні під час розгляду й вирішенні клопотання слідчим суддею [61, с. 63–64].

Отже, у другій формі роль слідчого як суб'єкта доказування під час обрання, зміни та скасування запобіжних заходів у кримінальному провадженні, що застосовує слідчий суддя, передбачає такі етапи: 1) збирання, аналіз і оцінка доказів для визначення наявності мети, підстав й умов обрання, зміни, скасування запобіжних заходів; 2) підготовка вмотивованого клопотання, його узгодження у випадках, передбачених законом, у разі відмови в погодженні – звернення до начальника органу досудового розслідування, який після розгляду клопотання за потреби ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, який упродовж трьох днів узгоджує відповідне клопотання або відхиляє його, і звернення з клопотанням до суду; 3) обґрунтування клопотання в судовому засіданні [61, с. 64].

Акцентовано, що діяльність слідчого щодо прийняття рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження складається з різних етапів, а також містить окремі вимоги щодо клопотань, які відображають специфіку кожного заходу забезпечення кримінального провадження.

Повноваження під час проведення СРД і НСРД. Положення ст. 223 КПК України закріплюють обов'язок слідчого вжити належних заходів для забезпечення присутності під час проведення СРД осіб, права та законні інтереси яких можуть бути обмежені або порушені. Також СРД, що проводять за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюють провадження, проводять за участю особи, яка її ініціювала, та (або) її захисника чи представника, за винятком випадків, коли через особливості СРД це неможливо або ця особа письмово відмовилася від участі [83].

Перед проведенням СРД слідчий зобов'язаний встановити особу підозрюваного, роз'яснити його права й обов'язки, передбачені кримінальним процесуальним законодавством, а також порядок проведення допиту (ч. 3 ст. 224 КПК України) [83; 224]. Недотримання процесуальних прав підозрюваного під час допиту передбачає визнання доказів неприпустимими. Свої показання підозрюваний дає в процесі допиту, про що складають

протокол. Зміст показань підозрюваного в КПК України не прописаний і, очевидно, визначається змістом документа, яким підозрюваного залучено до провадження. Отже, слід зауважити в доктринальному викладі, що предмет показань підозрюваного становлять обставини, які стали підставою для прийняття рішення про його затримання або застосування запобіжного заходу, а також інші обставини, що підлягають доказуванню в процесі кримінального провадження [210, с. 208].

Проте, якщо підозрюваний відмовляється відповідати на запитання або давати показання, слідчий зобов'язаний негайно зупинити його після отримання такої заяви (ч. 4 ст. 224 КПК України). Для підозрюваного давати показання – право, а не обов'язок, тому показання підозрюваного можуть бути отримані під час допиту і тільки в добровільному порядку (ч. 8 ст. 95 КПК України) [83].

Гарантією забезпечення прав і свобод підозрюваного є також практика ЄСПЛ. Наприклад, у відомій справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21 квітня 2011 року (заява № 42310/04) уряд насамперед намагався визнати скарги заявника, що стосуються його зізнавальних показань, несумісними *ratione materiae* з п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, оскільки заявник давав їх ще до порушення кримінальної справи щодо нього. Утім ЄСПЛ надав перевагу «сутнісній», а не «формальній» концепції «обвинувачення», зазначивши, що в той час, коли заявник давав зізнавальні показання, з ним фактично поводилися як із підозрюваним у кримінальній справі, тому на нього поширювалися гарантії п. 1 ст. 6 Конвенції [171].

Нагадаємо, що Законом України від 14 квітня 2022 року № 2201-IX внесено низку важливих змін до КПК України щодо вдосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану [134]. Водночас у контексті зазначених змін постають запитання, наприклад, як дізнавач, слідчий та прокурор може особисто здійснювати переклад пояснень, показань або документів, якщо він володіє однією з мов, якою володіє підозрюваний чи потерпілий. Ця норма абсолютно не узгоджується з п. 2 ч. 1

ст. 77 КПК України, згідно з яким прокурор, слідчий або дізнавач не можуть брати участь у провадженні, якщо раніше виконували роль перекладача в тому самому провадженні. Переконані, що обов'язком дізнавача, слідчого та прокурора є забезпечення участі перекладача для перекладу пояснень, показань або документів підозрюваного чи потерпілого за першої можливості. Якщо обставини унеможливають особисту участь перекладача, його участь у проведенні СРД може бути забезпечена за допомогою технічних засобів відеозв'язку [213, с. 361].

Звертаючись до положень ст. 490 КПК України, зауважимо, що допит неповнолітнього підозрюваного здійснюють у присутності захисника та відповідно до вимог, передбачених кримінальним процесуальним законодавством. Важливо зазначити, що ст. 226 КПК України встановлює обмеження в часі під час допиту неповнолітнього підозрюваного. Зокрема, слідчий не може проводити цю процедуру понад одну годину без перерви, а загальна тривалість допиту не може перевищувати двох годин на день [83]. Така процесуальна вимога забороняє проведення тривалих багатогодинних допитів неповнолітніх підозрюваних, що допомагає уникнути підписання неправомірно складених протоколів через втому дитини. Науковці мають різні думки з цього питання [41, с. 598].

У разі якщо неповнолітній підозрюваний не досягнув віку шістнадцяти років або визнаний розумово відсталим, під час його допиту за рішенням слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду або за клопотанням захисника має бути забезпечено участь законного представника, педагога чи психолога, а за необхідності – лікаря. Перед початком допиту цим особам роз'яснюють їхнє право ставити запитання неповнолітньому підозрюваному. Слідчий, дізнавач, прокурор мають право відхилити поставлене запитання, але таке відхилене запитання має бути зафіксовано в протоколі допиту [49].

Складнішою є процедура допиту неповнолітнього підозрюваного, який має психічний розлад або відстає у психічному розвитку. У такому випадку отримати висновок психіатричної, психологічної або комплексної психолого-

психіатричної експертизи до допиту неможливо. На переконання О. М. Гуміна, наявність висновку експерта щодо психічного розладу або затримки в розвитку не є достатньою підставою для забезпечення обов'язкової участі психолога під час допиту неповнолітнього. Зазначені обставини слід підтверджувати медичними документами, довідками з психоневрологічного диспансеру, характеристиками з освітнього закладу, показаннями батьків, опікунів і піклувальників, а також інших учасників кримінального провадження [41, с. 598]. Крім того, ми поділяємо позицію, що в кримінальному процесуальному законодавстві слід передбачити норму, яка регулюватиме процесуальне становище педагогів, психологів і лікарів. Оскільки ці фахівці залучаються до проведення допитів, їх участь у кримінальному провадженні повинна бути чітко визначена. Також не виключається їх роль у проведенні одночасного допиту неповнолітніх підозрюваних і дорослих співучасників. Педагоги, психологи та лікарі, які беруть участь в СРД з неповнолітніми підозрюваними, повинні мати всі необхідні повноваження, щоб вважати їх самостійними учасниками кримінального провадження [41, с. 599; 224].

Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюють з обов'язковою участю не менше ніж двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної СРД, крім особливостей, встановлених ст. 615 КПК України. Тобто під час обшуку або огляду житла чи іншого майна особи, особистого обшуку, коли залучення понятих об'єктивно неможливе або може становити загрозу життю чи здоров'ю, відповідні СРД здійснюють без понятих. У такому випадку процес і результати обшуку або огляду житла чи іншого майна особи, обшуку особи обов'язково фіксують технічними засобами шляхом безперервного відеозапису [83].

Щодо понятих слід зазначити, що згідно з чинним законодавством і практикою судочинства, поняті – це незаінтересовані особи, які не мають відношення до обставин кримінального провадження, їх запрошує слідчий або прокурор для посвідчення факту провадження процесуальної дії, її перебігу та

результатів (тобто вони засвідчують підписами відповідність записів у протоколі) [212, с. 127–128].

На практиці трапляються випадки порушення принципу «незаінтересованості» понятих шляхом залучення органами досудового розслідування як понятих своїх «агентів» – осіб, що через життєві ситуації залежать від правоохоронних органів, зокрема: раніше засуджених, осіб, що звільнені умовно-достроково, «постійних клієнтів» дільничного офіцера поліції, осіб, які конфіденційно співробітничали з оперативними працівниками, та ін. Тому важливо зазначити, що запрошення заборонених законом понятих (родичів підозрюваного, працівників правоохоронних органів, а також осіб, заінтересованих у результатах кримінального провадження), є однією з типових помилок під час проведення певних СРД, що своєю чергою може призвести до втрати доказів [212, с. 128].

У контексті досліджуваної проблематики слід акцентувати на тому, що в практичній діяльності під час проведення обшуку до особи може бути застосовано затримання і тимчасове вилучення майна до внесення відомостей до ЄРДР. Водночас норма ст. 214 КПК України не містить прямого дозволу на затримання особи й тимчасове вилучення майна до моменту внесення відомостей до ЄРДР. Постає невідповідність положень ст. 208 і ст. 214 КПК України [83].

Утім Верховний Суд у своїй ухвалі від 16 лютого 2021 року у справі № 204/6541/16-к (провадження № 51-2172км19) дійшов висновку, що затримання особи й тимчасове вилучення майна під час обшуку до внесення відомостей до ЄРДР не є порушенням кримінального процесуального законодавства. Суд зазначив, що затримання може відбуватися до внесення відомостей у ЄРДР, оскільки затримання без судового дозволу є непередбачуваною подією. Тому вимога до правоохоронних органів внести відомості до ЄРДР до такого затримання є нереалістичною. Внесення або невнесення відомостей до ЄРДР під час затримання не може бути умовою

законності затримання і не впливає на допустимість доказів, отриманих під час обшуку [153, с. 688; 197].

Схожі висновки було викладено в листі Офісу Генерального прокурора «Щодо дотримання вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Кримінального процесуального кодексу України під час затримання особи (від 17 серпня 2020 року № 13/4-565вих-328окв-20)» [222]. У документі зазначено, що однією з основних проблем, які призводять до порушень прав і свобод людини, зокрема права на свободу й особисту недоторканність, є неправильне розуміння терміна «кримінальне провадження». Зазначене призводить до того, що затримання фіксується не з моменту фактичного затримання, чітко визначеного в ст. 209 КПК України, а лише після внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР. У листі також роз'яснено, що, відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України, кримінальне провадження охоплює досудове розслідування, судове провадження, а також процесуальні дії, пов'язані із вчиненням діяння, передбаченого Законом України про кримінальну відповідальність. З моменту внесення інформації про кримінальне правопорушення до ЄРДР розпочинається досудове розслідування, яке є однією зі стадій кримінального провадження (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України). Затримання своєю чергою є процесуальною дією, що безпосередньо пов'язана із вчиненням діяння, передбаченого законодавством України про кримінальну відповідальність, і є частиною кримінального провадження, навіть якщо відповідні дані ще не було внесено до ЄРДР [222; 153]. Такого висновку дійшла також колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у своїй ухвалі від 16 лютого 2021 року у справі № 204/6541/16-к (провадження № 51-2172км19) [197].

Принагідно додамо, що Законом України № 2137-ІХ внесено низку важливих змін до КПК України, якими питання обшуку телефонів і комп'ютерів урегульовано в межах загальної процедури обшуку житла або іншого володіння особи [133].

Тобто, якщо під час обшуку слідчий виявить можливість доступу до комп'ютерних систем або їх частин, а також до мобільних терміналів зв'язку, дозвіл на проведення обшуку не видається. Проте, якщо є достатні підстави вважати, що інформація в цих системах є достовірною, слідчий має право здійснювати пошук, ідентифікацію та запис комп'ютерних даних, що містяться на місці обшуку. Законодавець також зауважив, що особа, яка володіє інформацією про зміст комп'ютерних даних та особливості роботи комп'ютерних систем або її складових, а також мобільних терміналів системи зв'язку, під час проведення обшуку має право повідомити про це слідчого з подальшою фіксацією таких відомостей у протоколі обшуку [47].

Необхідно враховувати, що інформування слідчого про таку інформацію є правом особи, а не її обов'язком. Право, закріплене в ст. 63 Конституції України, на відмову від надання пояснень щодо себе або близького родича також діє під час надання пояснень під час обшуку. Тому особі, яка надає таку інформацію, слід роз'яснити її конституційні права (ст. 63 Конституції України), передусім якщо є підстави вважати цю особу підозрюваною в цей момент або в майбутньому [47; 79].

Для надання консультацій, пояснень, довідок, висновків та інших документів під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань та навичок, слідчий може залучити також спеціаліста (ст. 71 КПК України) [83]. Крім того, у разі необхідності та за наявності підстав може бути залучено з іноземної держави, міжнародної організації як спеціаліста фахівця в галузі хімічної, біологічної, радіаційної, ядерної чи іншої зброї.

У разі якщо під час СРД отримано докази, що можуть вказувати на невинуватість особи, відповідно до ч. 5 ст. 223 КПК України, на слідчого як на суб'єкта, уповноваженого на реалізацію принципу всебічного, повного й неупередженого розслідування кримінального провадження, законом покладено обов'язок: провести відповідну СРД у повному обсязі, долучити складені процесуальні документи до матеріалів досудового розслідування і

надати їх суду в разі звернення з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності [83].

Повноваження під час проведення НСРД. На стадії досудового розслідування більшість НСРД проводить особисто слідчий або ж за його ініціативою (п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України передбачає повноваження прокурора в необхідних випадках особисто проводити СРД і процесуальні дії в порядку, передбаченому КПК України) [83].

Щодо забезпечення прав підозрюваного під час проведення НСРД законодавець уповноважив слідчого приймати рішення лише про деякі НСРД, а саме: здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ст. 264 КПК України), спостереження за річчю та місцем (ст. 269 КПК України), виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України), яке потребує згоди керівника органу досудового розслідування. Усі інші НСРД проводять або за рішенням прокурора, або за згодою прокурора та за дозволом слідчого судді [217, с. 93–94].

Проводити НСРД має право слідчий, що здійснює досудове розслідування злочину, або за його письмовим дорученням, у порядку ст. 41, ч. 6 ст. 246 КПК України, уповноважені законодавством оперативні підрозділи правоохоронних органів, співробітники яких під час проведення цих СРД користуються повноваженнями слідчого (ч. 2 ст. 41 КПК України) [83].

Ухвалення процесуальних рішень про проведення НСРД є результатом оцінки слідчої ситуації, що виникла на певному етапі розслідування. Такі слідчі ситуації характеризуються наявністю відомостей про злочин й особу, що його вчинила, які вимагають перевірки для їх підтвердження або спростування за умови, якщо іншим способом, ніж шляхом проведення конкретної НСРД, це зробити неможливо. Рішення про порядок, методи, прийоми, засоби, місце,

учасників НСРД у межах їх проведення приймає слідчий або співробітник оперативного підрозділу, якому доручено її проведення [110, с. 7].

Слідчий або прокурор оформляє рішення про проведення НСРД у вигляді постанови, яка має відповідати вимогам ст. 246 та 251 КПК України, якщо цю дію здійснюють без дозволу слідчого судді або в термінових випадках, зазначених у ст. 250 КПК України.

Клопотання слідчого або прокурора до слідчого судді про отримання дозволу на проведення НСРД має відповідати вимогам, визначеним у ст. 248 КПК України, а також матеріалам кримінального провадження, які надають лише за запитом слідчого судді для обґрунтування необхідності проведення певної НСРД [141]. Крім того, у клопотанні слідчого, прокурора, ухвалі слідчого судді не зазначається уповноважений оперативний підрозділ, який має виконувати НСРД.

Надалі, якщо прийнято рішення про проведення НСРД, у процесі якого постає необхідність у проведенні іншої НСРД, та яка вимагає постановлення ухвали слідчого судді, у такому разі слідчий, прокурор звертається до нього з клопотанням у порядку, встановленому ст. 248 КПК України [83].

Розгляд і погодження прокурором клопотання слідчого про надання дозволу на проведення НСРД здійснюють негайно з моменту надходження. Прокурор своєю чергою вивчає матеріали кримінального провадження та встановлює наявність підстав для прийняття рішення про погодження клопотання. У разі прийняття рішення про відмову в заявленому клопотанні, прокурор в обов'язковому порядку вносить про це постанову. Відмова не є перешкодою для повторного звернення слідчого після отримання додаткових доказів або усунення недоліків, вказаних прокурором у рішенні. Якщо прокурор відмовляє в погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про проведення НСРД, слідчий має право звернутися до керівника органу досудового розслідування. Керівник, вивчивши клопотання, може за необхідності ініціювати розгляд викладених у ньому питань перед прокурором

вищого рівня. Прокурор зобов'язаний протягом трьох днів погодити клопотання або відмовити в його погодженні (ст. 40 КПК України) [141].

У постанові про ухвалення рішення щодо проведення НСРД, а також у клопотанні до слідчого судді про отримання дозволу на таку дію, вказують термін її виконання. Цей термін визначають залежно від типу конкретної дії та необхідності отримання інформації одноразово або протягом певного періоду в межах, встановлених ст. 246 і 249 КПК України. Строк проведення НСРД може бути подовжено у встановленому порядку особами, визначеними в ст. 246, 249 КПК України [83].

Виняток становлять відповідні рішення щодо НСРД, які проводять з метою встановлення місцеперебування особи, що переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді або суду й оголошеної у зв'язку з проведенням такого досудового розслідування в розшук. У таких випадках в ухвалі слідчого судді (або постанові слідчого, прокурора) зазначають конкретну дату початку проведення дій, а термін завершення визначають моментом встановлення місцеперебування особи, яка переховується, та її затримання. Останній аспект – затримання – має важливе процесуальне значення. Адже лише встановлення місцеперебування розшукуваної особи не є підставою для припинення НСРД. Якщо особа залишає місце переховування до затримання правоохоронними органами, це зумовлює необхідність продовження розшукових заходів щодо неї на основі дозволу, наданого слідчим суддею. Повторна втеча особи після затримання з метою уникнення правоохоронних органів або суду є підставою для проведення нових НСРД, для яких новий дозвіл отримують у звичайному порядку [76, с. 131].

Стаття 252 КПК України встановлює процесуальний статус доказів, отриманих у межах НСРД, а саме: протоколи, аудіо- чи відеозаписи, фотографії, результати, які отримані з використанням технічних засобів, що можливо застосовувати як докази на тих самих підставах, що й результати проведення інших СРД впродовж досудового розслідування, за винятком тих даних, розголошення яких неможливе [83].

Для проведення НСРД повинні бути підстави як правові, так і фактичні. Правовими підставами є сукупність передбачених кримінальним процесуальним законом умов, що дають право на проведення НСРД. Фактичними підставами є факт вчинення кримінального правопорушення, що дає право на проведення НСРД. Наявність таких підстав є гарантією дотримання законності в їхньому проведенні та подальшого використання результатів проведених НСРД у доказуванні. Водночас правові підстави НСРД не достатньо чітко викладено в чинному КПК України. Щоб запобігти зловживанням необґрунтованим виконанням НСРД, зокрема, порушення права підозрюваного на приватне спілкування, потрібно закріпити в КПК України зрозумілий перелік підстав їхнього проведення, що забезпечить дотримання вимог чинного законодавства стосовно конституційних прав і свобод громадян, які дозволені Конституцією України, за умови необхідного тимчасового їх обмеження [216, с. 179–180; 217].

Повноваження під час проведення інших процесуальних дій, спрямованих на збирання доказів (наприклад, витребування та речей і документів, висновків ревізій та актів перевірок). На думку Ю. М. Грошевого та С. М. Стахівського, слідчий у кримінальному провадженні є суб'єктом доказування та на нього покладено обов'язок щодо збирання, перевірки, оцінки доказів та їх процесуальних джерел, обґрунтування рішень, прийнятих у процесі кримінального процесуального доказування [39, с. 46]. Відповідно, слідчий під час досудового розслідування здійснює пошук і закріплення доказів винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення, а після закінчення досудового розслідування складає обвинувальний акт з метою направлення його до суду для розгляду. Утім отримати докази слідчим на стадії неможливо лише завдяки проведенню СРД або внаслідок проведення процесуальних дій. Така можливість виникає завдяки витребуванню та отриманню стороною обвинувачення від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і

фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок (ч. 2 ст. 93 КПК України) [84].

В. В. Вапнярчук зазначає, що витребування та отримання доказів від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок (ч. 2, 3 ст. 93 КПК України) є двома самостійними способами формування доказової бази правової позиції певного суб'єкта. Відмінність, яка дає змогу визначити ці способи як самостійні, полягає у відмінності суб'єктів, які виявляють ініціативу щодо використання цих способів [19, с. 406]. Отримання означає прийняття того, що було надіслано, надано або вручено. Тобто отримавши, особа добровільно надсилає, пропонує або вручає матеріали слідчому чи прокурору. Деякі учасники кримінального провадження мають право збирати й подавати (або лише подавати) докази слідчому, прокурору, слідчому судді, а під час судового провадження – суду. Це, зокрема, право підозрюваного, обвинуваченого, законного представника підозрюваного, обвинуваченого, захисника, потерпілого, представника й законного представника потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представника та законного представника цивільного позивача [19, с. 406].

Отримання від органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ й організацій, службових і фізичних осіб документів розглядають у науковій літературі як самостійний спосіб збирання доказів, яке застосовують лише в тих випадках, коли таке подання здійснюють добровільно, за відсутності офіційної вимоги слідчого, прокурора. Цей спосіб збирання речових доказів стороною обвинувачення передбачає обов'язок слідчого, прокурора прийняти подані органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, службовими й фізичними особами речі, який кореспондує праву підозрюваного, обвинуваченого, законного представника підозрюваного, обвинуваченого, захисника, потерпілого, представника та законного представника потерпілого,

цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представників і законного представника цивільного позивача збирати й подавати докази (п. 8 ч. 3, п. 2 ч. 4 ст. 42, ч. 5 ст. 44, ч. 4 ст. 46, п. 3 ч. 1 ст. 56, ч. 4 ст. 58, ст. 59, ч. 3 ст. 61, ч. 3 ст. 62, ч. 3 ст. 63 і ст. 64 КПК України) [72]. Водночас у межах реалізації права сторони захисту давати показання слідчому ми поділяємо висловлену в юридичній літературі позицію, що, по-перше, ідеться не про докази, а про речі й документи, по-друге, слідчі є основними суб'єктами отримання (збирання) доказів.

О. М. Калужна вважає, що добровільне надання документів стороні обвинувачення підприємством, установою, працівником (службовою особою) організації або фізичною особою є одним із способів реалізації учасниками кримінального провадження свого права на участь у доказуванні [64, с. 83–90].

Як і у випадку з витребуванням речей і документів, цей спосіб збирання речових доказів може бути застосований стороною обвинувачення для отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових і фізичних осіб будь-яких речей, що мають значення для кримінального провадження, крім тих, обіг яких заборонено законом. Витребування та отримання – це самостійні способи формування доказової основи. Відмінність між ними, що й дає нам змогу визначати їх як самостійні, полягає в різних суб'єктах вияву ініціативи їх використання. Під час витребування така ініціатива походить від суб'єктів, що здійснюють кримінальне провадження (зокрема, слідчого, прокурора під час досудового розслідування, суду під час судового розгляду), а під час отримання – від інших осіб [19, с. 406].

Повноваження під час здійснення спеціального досудового розслідування (in absentia). Процедура *in absentia* – це спеціальна процедура кримінального провадження (досудового розслідування та судового розгляду) в Україні, що відбувається за відсутності підозрюваного або обвинуваченого. Аналогічні кримінальні провадження *in absentia* існують у таких країнах, як Франція, Німеччина, Нідерланди, Австрія, Данія, Болгарія, Молдова, Естонія тощо. Ця

норма була введена Законом України від 7 жовтня 2014 року № 1689-VII, який вносить зміни до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, зокрема щодо невідворотності покарання за певні злочини проти національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини [220].

Відповідно до ч. 2 ст. 7 КПК України, зміст і форма кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) мають відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у ч. 1 ст. 7 КПК України, з огляду на особливості, встановлені законом. Діяльність слідчого здійснюють відповідно до принципів верховенства права, законності, рівності перед законом і судом, поваги до людської гідності, забезпечення права на свободу й особисту недоторканність, недоторканності житла чи іншого володіння особи, таємниці спілкування, невтручання в приватне життя, недоторканності права власності, презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї, заборони двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне й те саме правопорушення, забезпечення права на захист, змагальності сторін кримінального провадження та свободи в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості, безпосередності дослідження показань, речей і документів, забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності, публічності, диспозитивності, розумності строків [23, с. 63].

Згідно із загальним правилом, викладеним у ст. 281 КПК України, якщо під час досудового розслідування місцеперебування підозрюваного невідоме або він перебуває за межами України та не з'являється на виклик слідчого чи прокурора без поважних причин, за умови належного повідомлення про виклик, слідчий, прокурор оголошує його в розшук. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 280 КПК України, досудове розслідування може бути зупинене. Проте для окремих складів кримінальних правопорушень на підставі ухвали слідчого судді, ухваленої за результатами розгляду клопотання прокурора або слідчого за погодженням з прокурором про проведення спеціального досудового

розслідування (*in absentia*), можливе проведення такого розслідування стосовно підозрюваного, який переховується від органів слідства та суду з метою уникнення кримінальної відповідальності й уже оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук [218, с. 181].

Отже, спеціальне досудове розслідування здійснюють на підставі ухвали слідчого судді в кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачених ст. 109, 110, 110², 111, 111¹, 111², 112, 113, 114, 114¹, 114², 115, 116, 118, ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 127, ч. 2 і 3 ст. 146, ст. 146¹, 147, ч. 2–5 ст. 191 (у випадку зловживання службовою особою своїм службовим становищем), ст. 209, 255–258⁶, 348, 364, 364¹, 365, 365², 368, 368², 368³, 368⁴, 369, 369², 370, 379, 400, 408, 436, 436¹, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 442¹, 443, 444, 445, 446, 447 КК України, стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук [83].

Частина 2 ст. 297¹ КПК України передбачає, що спеціальне досудове розслідування здійснюють на підставі ухвали слідчого судді в кримінальному провадженні щодо злочину, вчиненого підозрюваним, стосовно якого уповноважений орган прийняв рішення про передачу його для обміну як військовополоненого й такий обмін відбувся [83].

Слід також зауважити, що спеціальне досудове розслідування щодо інших злочинів не дозволяється, за винятком, коли злочини вчинені особами, які переховуються від слідства та суду на тимчасово окупованій території України або на території держави, визнаної ВРУ державою-агресором, зокрема, коли метою є ухилення від кримінальної відповідальності або коли особи оголошені в міжнародний розшук. У таких ситуаціях розслідування проводять у межах одного кримінального провадження разом із злочинами, зазначеними в цій частині, оскільки виділення матеріалів щодо них може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду [83].

Щодо процедури спеціальне досудове розслідування (*in absentia*), відповідно до ч. 1 ст. 297² КПК України, прокурор або слідчий за погодженням із прокурором має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про здійснення такого розслідування [83].

З огляду на зазначене, практика ЄСПЛ стосується лише питань судового розгляду за відсутністю обвинуваченого. Однак, згідно зі ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», на нашу думку, висновки ЄСПЛ у справах щодо судового розгляду за відсутністю обвинуваченого за аналогією повинні бути враховано й під час здійснення спеціального досудового розслідування (*in absentia*) [218, с. 179–183].

Повноваження під час здійснення дій, спрямованих на рух кримінального провадження (зупинення досудового розслідування після повідомлення особі про підозру, відновлення досудового розслідування, продовження строку досудового розслідування). Зокрема, ст. 280 КПК України передбачає підстави й порядок зупинення досудового розслідування після повідомлення особі про підозру. Норми цієї статті встановлюють, що досудове розслідування може бути зупинено після повідомлення особі про підозру в разі, якщо: 1) підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі в кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком; 2) підозрюваного оголошено в розшук [83]; 2¹) у разі якщо слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування; 3) наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва; 4) наявні об'єктивні обставини, що унеможливають подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану; 5) уповноважений орган прийняв рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого, підозрюваний надав письмову згоду на проведення такого обміну. Рішення про зупинення досудового розслідування з цієї підстави оскарженню не підлягає [83].

Зауважимо, що до зупинення досудового розслідування на слідчого, дізнавача покладено обов'язок виконати всі СРД, а також інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе, а також усі дії для здійснення розшуку підозрюваного, якщо зупинити досудове розслідування необхідно у зв'язку з обставинами, передбаченими п. 2 ч. 1 ст. 280 КПК України. Копію постанови надсилають стороні захисту, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюють провадження, які мають право її оскаржити слідчому судді (ч. 4 ст. 280 КПК України). Отже, після зупинення досудового розслідування проведення СРД не допускається, крім тих, які спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного (ч. 5 ст. 280 КПК України) [83].

Досудове розслідування, що було зупинене, відновлюють постановою слідчого чи прокурора, коли підстави для зупинення зникли (підозрюваний одужав, його місцеперебування відоме, завершено процесуальні дії в межах міжнародної співпраці, скасовано або припинено воєнний стан, обмін підозрюваного як військовополоненого відбувся або не відбувся), або є можливість подальшого розслідування за наявних умов, а також у разі необхідності проведення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій. Копію постанови про відновлення досудового розслідування негайно надають, а якщо надати неможливо – надсилають протягом трьох днів стороні захисту, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої ведуть провадження (ч. 1 ст. 282 КПК України) [83].

У разі продовження строку досудового розслідування прокурором обов'язком слідчого є забезпечення прав підозрюваного. Продовження строку досудового розслідування кримінального правопорушення у випадку, визначеному п. 1 ч. 3 ст. 294 КПК України, здійснюють за клопотанням слідчого або прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування. Копію клопотання надає слідчий або прокурор, що здійснює контроль за дотриманням законів під час цього досудового розслідування, підозрюваному та його захиснику не пізніше ніж за п'ять днів до дня подання клопотання прокурору, уповноваженому розглядати

питання щодо продовження строку досудового розслідування (ч. 3 ст. 294 КПК України). Підозрюваний, його захисник мають право на звернення з клопотанням про подовження строку досудового розслідування подати слідчому чи прокурору, який ініціює це питання, письмові заперечення, які обов'язково долучають до клопотання і разом з ним передають прокурору, що уповноважений на його розгляд (абзац 2 ч. 3 ст. 294 КПК України) [83].

Повноваження під час закінчення досудового розслідування (закриття кримінального провадження; звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру). Про закриття кримінального провадження слідчий, дізнавач, прокурор приймає постанову, яку може бути оскаржено в порядку, встановленому КПК України (абзац 1 ч. 4 ст. 284 КПК України).

В абзаці 2 ч. 4 ст. 284 КПК України встановлено: якщо в кримінальному провадженні жодній особі не повідомлено про підозру, слідчий, дізнавач приймає постанову про закриття кримінального провадження з таких підстав: встановлено відсутність події кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України); встановлено відсутність у діянні складу кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України); втратив чинність закон, що встановлював кримінальну протиправність діяння (п. 4¹ ч. 1 ст. 284 КПК України); стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені ст. 212 КК України, досягнуто податкового компромісу відповідно до підрозділу 9² розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України (п. 9 ч. 1 ст. 284 КПК України); є некасована постановою слідчого, дізнавача, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п. 1, 2, 4, 9 ч. 1 ст. 284 КПК України, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідували з дотриманням вимог щодо підслідності (п. 9¹ ч. 1 ст. 284 КПК України) [83]. Крім того, учасники кримінального провадження мають право заявляти клопотання слідчому, дізнавачу, прокурору

про закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених п. 9¹ ч. 1 ст. 284 КПК України.

З огляду на особливий режим досудового розслідування, відповідно до абзацу 7 ч. 1 ст. 615 КПК України, якщо немає об'єктивної можливості для подальшого проведення, закінчення досудового розслідування та звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, – строк досудового розслідування в кримінальному провадженні зупиняється на підставі вмотивованої постанови прокурора з викладом відповідних обставин і підлягає поновленню, якщо підстави для зупинення перестали існувати. До зупинення досудового розслідування прокурор зобов'язаний вирішити питання про продовження строку тримання під вартою [83].

Згідно з ч. 1 ст. 219 КПК України, строк досудового розслідування починається з моменту внесення інформації про кримінальне правопорушення до ЄРДР або з моменту винесення постанови про початок досудового розслідування відповідно до ст. 615 КПК України і триває до дня подання до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження [83].

Через сукупність факторів, що виникають під час воєнного стану, таких як відсутність доступу до певних територій, переміщення органів державної влади, зокрема судів, а також організаційно-територіальні зміни в діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та судів можуть виникнути ситуації, коли подальше проведення або завершення досудового розслідування, а також подання обвинувального акта до суду стають об'єктивно неможливими. У таких випадках термін досудового розслідування в кримінальному провадженні зупиняється і може бути поновлений, якщо причини для зупинення більше не існують.

У постанові Третньої судової палати Касаційного кримінального суду від 17 лютого 2021 року № 344/6630/17 передбачено, що закон визначає поняття «завершення» як проміжний етап досудового розслідування, що призводить до подання до суду обвинувального акта або клопотання про застосування примусових заходів і має три основні етапи: 1) початок – визначається моментом внесення відомостей до ЄРДР; 2) завершення – пов'язується з відкриттям матеріалів досудового розслідування для підозрюваного, його захисника, законного представника та інших осіб відповідно до ст. 290 КПК України; 3) закінчення – фіксується направленням до суду обвинувального акта або клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру. Отже, кінцевим моментом досудового розслідування є його закінчення, що передбачено ст. 219 КПК України, і це не має жодного зв'язку із завершенням досудового розслідування [32, с. 16–17].

Важливе значення забезпечення прав підозрюваного набуває під час закінчення досудового розслідування. Основним положенням щодо забезпечення прав підозрюваного на цьому етапі досудового розслідування є закріплення обов'язків слідчого за дорученням прокурора: 1) повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачено застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування. (ч. 1 ст. 290 КПК України); 2) надати доступ до матеріалів досудового розслідування, які є в його розпорядженні, зокрема будь-які докази, які самі собою або в сукупності з іншими доказами можуть бути використані для доведення невинуватості або меншого ступеня винуватості обвинуваченого, або сприяти пом'якшенню покарання (ч. 2 ст. 290 КПК України) [83; 84].

У разі якщо під час СРД отримано докази, що можуть вказувати на невинуватість особи, відповідно до ч. 5 ст. 223 КПК України, на слідчого як на суб'єкта, уповноваженого на реалізацію принципу всебічного, повного й неупередженого розслідування кримінального провадження, законом

покладено обов'язок: провести відповідну СРД в повному обсязі, долучити складені процесуальні документи до матеріалів досудового розслідування і надати їх суду в разі звернення з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності [83].

2.2. Участь захисника в забезпеченні прав і свобод підозрюваного

Ефективність захисту прав і свобод підозрюваного частково залежить від можливості захисника активно брати участь у процесі збирання доказів. Він має право самостійно збирати та подавати докази, які підтверджують невинуватість його підзахисного, пом'якшують його відповідальність або спростовують підозру чи обвинувачення, а також виключають кримінальну відповідальність [232]. Проте лише формальне визнання змагальності сторін та свободи в поданні доказів, закріплене в ст. 22 КПК України як одна з основ кримінального провадження, без наявності чіткої системи гарантій, не може забезпечити ефективність такої норми на практиці. У зв'язку з цим виникає необхідність дослідження статусу захисника як суб'єкта доказування в кримінальному судочинстві України. Окреслене питання стає особливо актуальним у контексті практичного застосування положень КПК України, а також законів України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і «Про безоплатну правову допомогу», з огляду на практику ЄСПЛ [158, с. 106].

Згідно з п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України, стороною захисту в кримінальному провадженні є підозрюваний, особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачено застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішено питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники [83].

Діяльність захисника є важливою гарантією реалізації права на захист у кримінальному судочинстві. Вона має соціальний характер і спрямована на спростування обвинувачення, виявлення обставин, що можуть пом'якшити відповідальність підзахисного, а також запобігання порушенням його конституційних прав. Крім того, діяльність захисника орієнтована не лише на захист інтересів підозрюваного чи обвинуваченого, а й інтереси правосуддя [15, с. 34–35].

У процесуальній діяльності захист є самостійною функцією, оскільки її наявність забезпечує засада змагальності (ст. 22 КПК України) за умов забезпечення в КПК України гарантій прав сторін. У п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» конкретно визначено, що захист – це вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування в кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення [129].

Слід зазначити, що відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має не менше двох років стажу роботи в галузі права, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування, склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво на право займатися адвокатською діяльністю [129].

Статтею 45 КПК України передбачено, що захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного та представляє інтереси юридичної особи, щодо якої проводиться провадження з метою застосування кримінально-правових заходів у спеціальному порядку. Також це стосується особи, щодо якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального

правопорушення, однак не було повідомлено про підозру через її смерть. Крім того, захист охоплює обвинуваченого, засудженого, виправданого, а також особу, щодо якої планується застосування примусових медичних чи виховних заходів або розглядається питання про їх застосування. Захист може також стосуватися особи, щодо якої розглядається питання про екстрадицію до іноземної держави [83]. Водночас захисником не може бути адвокат, інформацію про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого в цьому реєстрі є дані про зупинення чи припинення права на здійснення адвокатської діяльності (ч. 2 ст. 45 КПК України) [83].

Захисник має право користуватися всіма процесуальними правами, що належать підозрюваному чи обвинуваченому, за винятком тих, які не можуть бути реалізовані ним особисто, але передбачені законодавством. Таке право виникає з моменту передачі певних документів слідчому, прокурору, слідчому судді або суду. Щодо обов'язків захисника, то їх визначено ст. 47 КПК України. Зокрема, у ч. 3 цієї статті зазначено, що «захисник без згоди підозрюваного чи обвинуваченого не має права розголошувати відомості, які стали йому відомі під час участі в кримінальному провадженні й становлять адвокатську або іншу охоронювану законом таємницю» [83].

Адвокат, виконуючи роль захисника, зобов'язаний використовувати всі законні засоби захисту для забезпечення прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, а також з'ясування всіх обставин кримінального провадження, які можуть спростувати підозру, пом'якшити або виключити кримінальну відповідальність [83].

Важливою складовою права на захист у кримінальному провадженні є забезпечення його ефективності шляхом створення умов для вільного вибору захисника. Цей принцип закріплено не лише в Конституції України, а й у міжнародних правових актах, зокрема в ст. 6 ЄКПЛ [78].

Підтвердженням цього є ч. 1 ст. 48 КПК України, яка зобов'язує прокурора, слідчого, слідчого суддю, суд або суддю надати затриманому допомогу у встановленні зв'язку із захисником або адвокатом, а також

забезпечити можливість використання засобів зв'язку для його запрошення. Питання залучення захисника до участі в кримінальному провадженні врегульовано положеннями ст. 48, 49, 54 КПК України. Законодавець розглядає поняття залучення захисника з різних перспектив:

– як реалізацію права підозрюваного, обвинуваченого, підсудного на професійний захист адвокатом;

– обов'язок прокурора, слідчого, слідчого судді, судді чи суду [83].

Отже, згідно з ч. 1 ст. 49 КПК України «захисник може в будь-який момент бути залученим підозрюваним, обвинуваченим, їх законними представниками, а також іншими особами на прохання чи за згодою підозрюваного, обвинуваченого до участі в кримінальному провадженні. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані надати затриманій особі чи особі, яка тримається під вартою, допомогу у встановленні зв'язку із захисником або особами, які можуть запросити захисника, а також надати можливість використати засоби зв'язку для запрошення захисника. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані утримуватися від надання рекомендацій щодо залучення конкретного захисника» [44, с. 53].

З огляду на зазначене вище, у кримінальному провадженні залучення захисника може здійснюватися такими особами:

– підозрюваною або обвинуваченою особою, її законними представниками, а також іншими особами на прохання чи за згодою підозрюваного або обвинуваченого (ч. 1 ст. 49 КПК України). Ідеться про залучення захисника або адвоката шляхом укладення договору. Відповідно до п. 4 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», цей договір визначають як домовленість, за якою одна сторона (адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язується надати захист, представництво або інші види правової допомоги другій стороні (клієнту) на умовах і в порядку, що визначені договором, а клієнт зобов'язується оплатити надану правову допомогу та фактичні витрати, необхідні для виконання договору [129];

– прокурором, слідчим, слідчим суддею, судом (ч. 2 ст. 49 КПК України). У такому випадку залучення захисника або адвоката здійснюється для захисту за призначенням (ст. 49 КПК України) та для виконання окремої процесуальної дії (ст. 53 КПК України). Під час досудового розслідування захисник має право самостійно формувати та обґрунтовувати правову позицію підозрюваного, що відповідає принципам змагальності та свободи в наданні доказів [232; 83].

Т. М. Мирошніченко зазначає, що рівень забезпечення права підозрюваного-обвинуваченого на захист є критерієм для оцінки демократичності не лише судочинства, а й політичного режиму конкретної держави загалом [98, с. 133; 81, с. 103–108].

І. В. Гловюк переконує, що «в межах кримінального процесу захист можна розглядати як багатозначну категорію. Так, у широкому значенні захист є діяльністю, спрямованою на відновлення порушених прав і свобод, а також законних інтересів будь-якого учасника процесу. У вузькому значенні захист постає як кримінально-процесуальна функція, що має чітку мету – протистояти кримінальному переслідуванню, і визначене коло суб'єктів, яке є більш обмеженим – а саме, осіб, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування в різних його формах, їх законних представників та захисників» [34, с. 105; 81].

Натомість С. О. Ковальчук зауважує, що захист слід розглядати як одну з важливих складових охорони прав, свобод та законних інтересів. Зазначений термін слід використовувати виключно для позначення діяльності, що спрямована на захист прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого або підсудного [73, с. 43].

Є. В. Смирнов доходить висновку, що поняття «захист» доцільно розглядати в чотирьох аспектах: а) як кримінально-процесуальну функцію; б) як повноваження окремого суб'єкта, що передбачає професійну правничу допомогу (ст. 59 Конституції України), відповідно до КПК України та інших законів (ч. 1 ст. 47 КПК України); в) як конкретно визначену правову позицію в справі (ч. 1 ст. 22 КПК України); г) як вид адвокатської діяльності (п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [158, с. 64].

Слід зауважити, що право особи на захист виникає з моменту початку кримінального провадження, а саме з часу внесення відомостей до ЄРДР або повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, що надає їй статус підозрюваного. Відповідно до ст. 214 КПК України, досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до ЄРДР, невідкладно, але не пізніше одного дня після подання заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення. Лише після внесення відомостей про правопорушення дозволяється проводити весь комплекс заходів для розкриття злочину [83].

Крім того, згідно з ч. 3 ст. 214 КПК України, здійснення досудового розслідування, крім випадків, передбачених цією частиною, до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається й тягне за собою відповідальність, встановлену законом [83].

Суттєвою особливістю процесуального статусу захисника є обов'язок використовувати надані йому процесуальні права в інтересах свого підзахисного. Слід зазначити, що в європейських країнах акцентують на принципі раннього доступу до правової допомоги. Зокрема, підозрювані в кримінальному процесі мають право на отримання правової допомоги не пізніше ніж з моменту арешту або взяття під варту, або з того моменту, коли обставини, у яких опинилася особа, починають суттєво погіршувати її становище [81, с. 105].

Вивчаючи практику ЄСПЛ, О. Р. Балалацька дійшла висновку про необхідність доповнити ст. 20 КПК України п. 5 такого змісту: «Право на захист надається особі з моменту, коли їй повідомляють про підозру, затримують за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, перевіряють її причетність до вчинення кримінального правопорушення, також під час застосування інших заходів процесуального примусу, передбачених законом» [8, с. 8–9].

Як зазначає Є. В. Павліченко, основними порушеннями, що стосуються участі захисника в кримінальному провадженні, є: незабезпечення обов'язкової

участі захисника у випадках, передбачених законодавством; обмеження права на вільний вибір захисника; а також перешкоди в реалізації процесуальних прав, пов'язаних з отриманням безоплатної правової допомоги [114, с. 142].

Для ефективної реалізації права підозрюваного на захист у кримінальному процесі важливо враховувати прецедентну практику ЄСПЛ. Згідно зі ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV, а також ст. 8 і 9 КПК України, Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ) та рішення ЄСПЛ є джерелами права. Їх застосування та врахування є обов'язковими під час кримінального провадження. Тобто практика ЄСПЛ має зобов'язальний характер, на яку слід зважати як під час застосування кримінального процесуального законодавства, так і в процесі його вдосконалення [81, с. 106].

Право сторони захисту, а також захисника на участь у кримінальному провадженні вбачаємо з положень різних статей КПК України. Законодавець визначає їхні права в процесі доказування, зокрема право підозрюваного (ч. 3 ст. 42) на надання пояснень та свідчень щодо підозри (п. 5); можливість збирати та подавати слідчому, прокурору або слідчому судді докази (п. 8); участь у проведенні процесуальних дій (п. 9); право ставити запитання, висловлювати зауваження та заперечення під час процесуальних дій, які фіксують у протоколі (п. 10); можливість подавати клопотання про проведення процесуальних дій (п. 12) [15, с. 41].

Відповідно до ч. 3 ст. 93 КПК України, сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення СРД, НСРД та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів [232; 83].

Захисник під час досудового розслідування виконує кілька важливих завдань. Він аналізує матеріали кримінального провадження та наявні факти, а також займається збиранням доказів, які можуть виправдати його підзахисного. Згідно зі ст. 221 КПК України, адвокат звертається до слідчого та прокурора з проханням ознайомитися з матеріалами досудового розслідування. Він також перевіряє правильність юридичної кваліфікації кримінального правопорушення, враховуючи, що закон, який погіршує становище особи, не має зворотної дії. Захисник контролює дотримання строків досудового розслідування, визначених ст. 219 КПК України, і за необхідності звертається до слідчого, процесуального прокурора або слідчого судді. Крім того, він аналізує судову практику та відповідні рішення ЄСПЛ [15, с. 44–45]. Розглядає питання щодо можливості та доцільності оскарження повідомленої підозри (п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України); робить необхідні виписки (у разі заборони копіювання) та копії з матеріалів провадження; визначає доцільність надання письмових та усних пояснень щодо повідомленої підозри; перевіряє, чи дотримано процесуальних вимог під час призначення експертизи (на основі ухвали слідчого судді); бере участь у засіданнях слідчого судді щодо застосування запобіжних заходів і за потреби оскаржує їх; подає клопотання про допит свідків (зокрема відповідно до ст. 225 КПК України) [15, с. 44].

Якщо підозрюваний перебуває в ізоляторі, лікувальному закладі або за кордоном, захисник вживає заходів для організації швидкої зустрічі, відео- чи аудіозв'язку за допомогою захищених засобів. Він з'ясовує в підозрюваного важливі дані, такі як обставини затримання, стан здоров'я, освіта, місце роботи, наявність судимостей тощо. Спільно з підзахисним захисник визначає попередню правову позицію в кримінальному провадженні та узгоджує порядок і умови її реалізації. Він також готує підзахисного до майбутніх СРД і бере безпосередню участь у їх проведенні. У разі необхідності він оскаржує такі дії, подає клопотання та скарги до слідчого судді на неправомірні дії уповноважених осіб. Захисник ознайомлюється з матеріалами кримінального провадження, відкритими відповідно до ст. 221 та 290 КПК України, і письмово

підтверджує факт надання доступу до цих матеріалів, зазначаючи їх найменування. Він також отримує розписку або підпис на копії письмового повідомлення про отримання доступу [83; 15].

Важливим аспектом реалізації повноважень захисників під час витребовування та отримання речей і документів у досудовому розслідуванні є можливість використовувати ці докази в процесі доказування. Як зазначає О. В. Капліна, формування доказів, що відповідають вимогам належності та допустимості, а також доведення їхніх властивостей у процесі є обов'язком сторони, яка їх подає [65, с. 228–229].

Слід зауважити, що практична реалізація витребовування та отримання речей і документів під час досудового розслідування не завжди є успішною та ефективною. Передусім це зумовлено кількома причинами, зокрема відсутністю чітких законодавчих механізмів, які регулюють процедури витребовування та отримання речей і документів. Наявні гарантії адвокатської діяльності, що стосуються збирання доказів, не здатні забезпечити бажаний результат для сторони захисту. Додатково, принцип змагальності сторін у кримінальному провадженні часто є корисним для сторони обвинувачення, що ускладнює ситуацію для захисту. Сторона обвинувачення, як учасник кримінального провадження, має у своєму арсеналі більше ефективних механізмів і часто вдається до примусу. Отже, всі зазначені фактори становлять проблеми, які захисник повинен подолати під час досудового розслідування, коли йдеться про витребовування та отримання речей і документів [15, с. 65–66].

У процесі кримінального провадження захисник отримує інформацію та копії документів, зібраних стороною обвинувачення, відповідно до вимог кримінального процесуального закону. Багато адвокатів підкреслюють необхідність розширення процесуальних можливостей для доступу до інформації про кримінальні провадження, зокрема до ЄРДР, що вже передбачено для прокурорів і слідчих [22].

Слід зазначити, що, хоча законодавець не визначив у чинному КПК України процесуальний порядок витребовування документів захисником у кримінальному провадженні, результати аналізу матеріалів слідчо-судової практики свідчать про те, що в правозастосовній діяльності витребовування документів або їх копій від органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, а також службових і фізичних осіб здійснюється шляхом подання адвокатських запитів відповідно до порядку, встановленого Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [180, с. 59].

Відповідно до ч. 1 ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатський запит – це письмове звернення адвоката до органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань про надання інформації, копій документів, необхідних адвокату для надання правової допомоги клієнту. До адвокатського запиту додають посвідчені адвокатом копії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, ордера або доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги. Вимагати від адвоката подання разом з адвокатським запитом інших документів заборонено [129].

Попри те, що ч. 3 ст. 93 КПК України та Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» надають захиснику право отримувати та витребовувати лише копії документів, ч. 3 ст. 99 КПК України зобов'язує захисника надавати суду оригінали документів. Захисник може отримати оригінали документів через тимчасовий доступ. Як вважає В. О. Соловйов, під час ухвалення рішення про вилучення оригіналів документів і речей слідчий суддя повинен дотримуватися принципу балансу між публічними та приватними інтересами. Сторона захисту може зловживати своїм правом, навмисно отримуючи доступ до оригіналу обвинувального документа, щоб унеможливити його використання обвинуваченням. Здебільшого така ситуація

виникає, коли документ є єдиним підтвердженням відповідних фактів і існує лише в одному екземплярі. Крім того, це може статися й випадково, якщо захисник, отримавши оригінал документа або річ, виявляє, що ці матеріали мають обвинувальний характер щодо його підзахисного. Проте механізм дій захисника під час отримання обвинувальних матеріалів наразі не регламентований нормативно [159, с. 97].

Аналізуючи витребовування та отримання висновків експертів стороною захисту, як засіб збирання доказів, передбачений ст. 93 КПК України, зокрема постає питання, від кого саме сторона захисту може «витребувати» ці висновки. Однак можливість залучення експерта на договірних умовах для проведення експертизи, зокрема обов'язкової, регулюється ст. 242 та 243 КПК України. Згідно з Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженою наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5, однією з підстав для проведення експертизи є письмове звернення сторони захисту (п. 1.8). Висновки експерта (експертів) разом із додатками надсилають особі, яка залучила експерта (п. 4.19) [142].

Навіть якщо захисник у кримінальному провадженні отримує внаслідок подання адвокатського запиту документи, які свідчать про невинуватість підозрюваного або можуть вплинути на пом'якшення покарання чи звільнення від кримінальної відповідальності, ці документи не буде визнано допустимими доказами в кримінальному провадженні. Така ситуація зумовлена тим, що відповідно до ч. 1 ст. 86 КПК України, доказ визнається допустимим лише, якщо його отримано в порядку, встановленому кримінальним процесуальним законодавством [180, с. 69].

З огляду на це, на практиці часто трапляються випадки, коли слідчі, прокурори та судді не визнають документів, отриманих внаслідок адвокатських запитів, як допустимі докази. У зв'язку з цим не можна повністю погодитися з думкою тих науковців, які стверджують, що положення кримінального процесуального закону дозволяють стороні захисту лише збирати докази

шляхом витребовування речей, копій документів, висновків експертів, а також актів перевірок і ревізій. Унаслідок подання адвокатського запиту захисник отримує предмети з документами, які набувають статусу доказів лише після їх огляду слідчим і проведення експертного дослідження прокурором, слідчим суддею або судом. У такій ситуації захисник опиняється в повній залежності від сторони обвинувачення, що призводить до неефективності доказування з боку захисника в кримінальному провадженні. Сторона обвинувачення не завжди визнає документи, отримані захисником, як докази, що свідчить про відсутність належної реалізації принципу змагальності в кримінальному процесуальному доказуванні [180, с. 69]. Поділяючи наукові твердження, доцільно доповнити ч. 3 ст. 93 КПК України таким положенням: «Витребовування документів або їх копій, завірених у встановленому порядку, захисником, за винятком документів чи їх копій, що містять державну або службову таємницю, здійснюється шляхом подання адвокатського запиту відповідно до вимог Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [180] (додаток А).

Повноваження захисника під час проведення СРД. Захисник відіграє важливу роль під час проведення СРД, до яких його залучають. З одного боку, він надає правову допомогу підзахисному, а з іншого, – забезпечує дотримання законодавчих вимог щодо порядку проведення цих дій. Активність, кваліфікація та досвід захисника можуть суттєво впливати на поведінку слідчого, який проводить СРД. Конструктивні зауваження, клопотання та пропозиції захисника можуть змінювати методику й тактику проведення дій, що впливає на їх результати [232].

У правозастосовній практиці існує безліч випадків, коли уповноважені особи та інші професійні учасники кримінального процесу не виконують або неналежно виконують свої обов'язки під час проведення СРД. Як результат, це негативно впливає на реалізацію прав і законних інтересів інших учасників кримінального провадження. Деякі порушення та недоліки виникають через недосконалість законодавчого регулювання окремих процедур отримання

доказів у кримінальному провадженні, що має організаційно-забезпечувальний характер [15, с. 77].

Вивчаючи проблеми участі захисника як суб'єкта доказування на стадії досудового розслідування, варто розглянути загальні аспекти залучення захисника під час проведення СРД. Сторона захисту, а також потерпілий не мають права самостійно проводити СРД, НСРД та інші процесуальні дії, оскільки це виключно в компетенції слідчого та прокурора. Проте закон дозволяє їм ініціювати проведення таких дій, подаючи відповідні клопотання слідчому або прокурору. Такі клопотання повинні бути розглянуті протягом трьох днів з моменту їх подання (ч. 3 ст. 93 КПК України) [83]. У процесі досудового розслідування сторона захисту може брати участь у доказуванні, звертаючись із клопотаннями про проведення СРД та інших процесуальних дій. Під час таких дій захисник має право ставити запитання, висловлювати пропозиції, зауваження та заперечення щодо порядку їх проведення.

Також відмову в задоволенні клопотання про проведення СРД або НСРД можна оскаржити до слідчого судді (п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України) [83].

Під час досудового розслідування формальним керівником СРД завжди є слідчий або прокурор. Він зобов'язаний вжити необхідних заходів для забезпечення присутності під час проведення СРД осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені (ч. 3 ст. 223 КПК України). Якщо до СРД залучено підозрюваного, участь захисника є обов'язковою (ч. 5 ст. 46 КПК України).

Поділяємо думку О. В. Бауліна та В. І. Лебеда, що сторона захисту повинна завжди співпрацювати зі слідчим для визначення питань, які необхідно з'ясувати під час проведення СРД. Це охоплює послідовність їх з'ясування, а також вибір засобів і методів, які будуть використані. Головне, щоб така співпраця максимально сприяла захисту особи, яка цього потребує [6, с. 383–384].

Передусім ідеться про СРД, у яких бере участь підозрюваний. Це охоплює його допит, одночасний допит двох або більше осіб, які вже були

допитані, слідчий експеримент, пред'явлення для впізнання та інші дії. Під час цих заходів можуть бути обмежені або порушені права та законні інтереси підозрюваного (ч. 3 ст. 223 КПК України). Відповідно до КПК України, під час проведення інших СРД слідчий і прокурор зобов'язані вжити необхідних заходів для забезпечення присутності осіб, чиї права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені під час обшуку. Участь у проведенні обшуку можуть брати підозрюваний, захисник, представник та інші учасники кримінального провадження (ч. 1 ст. 236 КПК України). Особи, присутні під час обшуку, мають право висловлювати свої заяви, які повинні бути зафіксовані в протоколі обшуку (ч. 8 ст. 236 КПК України). Огляд має бути проведений відповідно до тих самих правил (ч. 2 ст. 237 КПК України) [83].

Захисник має право самостійно подати клопотання про проведення необхідних СРД (ст. 220 КПК України). У такому разі слідчий, який здійснюватиме цю дію, зобов'язаний забезпечити присутність захисника, за винятком ситуацій, коли специфіка СРД унеможлиблює це, або якщо захисник письмово відмовився від участі (ч. 6 ст. 223 КПК України). Захисник повинен своєчасно з'явитися для участі в проведенні СРД. Якщо захисник не з'явився, однак був заздалегідь повідомлений про проведення дії, і підозрюваний не заперечує проти її проведення без захисника, це не може бути підставою для визнання дії незаконною, за винятком випадків, коли участь захисника є обов'язковою (ч. 2 ст. 46 КПК України) [84; 15].

Участь захисника в проведенні СРД є надзвичайно важливою. З одного боку, він надає правову допомогу підзахисному, а з іншого, – контролює дотримання вимог КПК України щодо порядку проведення цих дій, що сприяє підвищенню ефективності отримання допустимих і належних доказів. Захисник має право брати участь у допитах та інших процесуальних діях, що проводять за участю підозрюваного. До першого допиту підозрюваного він може мати конфіденційні зустрічі з ним без дозволу слідчого, прокурора чи суду. Після першого допиту такі зустрічі можуть відбуватися без обмежень щодо кількості та тривалості. Єдине обмеження, що стосується конфіденційності під час

допиту, закріплено в ч. 5 ст. 46 КПК України, зокрема, «такі зустрічі можуть проходити під візуальним контролем уповноваженої службової особи, але в умовах, що виключають можливість прослуховування та підслуховування» [83].

Участь захисника в окремих СРД, які проводять з підзахисним за ініціативою слідчого або на прохання захисника, є важливим елементом тактики захисту в кримінальному провадженні. На відміну від більшості інших СРД, поведінка захисника під час допиту підозрюваного впливає на результати доказової діяльності слідства [15, с. 83].

Як зазначає В. Клочков, допит підозрюваного є «інструментом захисту, який можна використовувати як тактичний елемент у стратегії захисту» [70].

Одразу після отримання статусу підозрюваного особа фактично набуває імунітет від допиту, оскільки, відповідно до норм КПК України, підозрюваний не зобов'язаний давати свідчення. Це контрастує зі свідком, який зобов'язаний свідчити, однак має право відмовитися лише в разі, якщо його свідчення можуть стати підставою для підозри. Підозрюваний може в будь-який момент відмовитися від надання показань, незалежно від причин. З тактичних міркувань захисник повинен обговорити з підзахисним можливість відмови від участі в допиті. Важливо, щоб адвокат володів знаннями та вміннями застосовувати тактичні прийоми для встановлення належного контакту не лише з підзахисним, а й з уповноваженою особою, яка проводить цю СРД [70; 15, с. 84].

Ще один спосіб збирання доказів стороною захисту передбачений ст. 225 КПК України, згідно з якою сторона захисту має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення допиту свідка чи потерпілого (зокрема одночасного допиту двох або більше вже допитаних осіб). Так, у виняткових випадках, коли виникає необхідність отримання свідчень під час досудового розслідування, а також у ситуаціях, що загрожують життю і здоров'ю особи, її тяжкої хвороби або інших обставин, які можуть ускладнити допит у суді або вплинути на повноту та достовірність свідчень, сторона кримінального

провадження або представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення допиту цієї особи в судовому засіданні. Це може включати одночасний допит двох або більше осіб, які вже давали свідчення. У такому випадку допит проводиться в судовому засіданні, яке відбувається в приміщенні суду або в місці перебування хворої особи, за присутності сторін кримінального провадження та з дотриманням правил проведення допиту під час судового розгляду [83].

Якщо захисник отримав письмове пояснення потенційного свідка в межах кримінального провадження, ці відомості не вважаються доказами, а слугують лише орієнтиром для ефективної побудови тактики захисту клієнта. Тому важливо ініціювати допит цієї особи уповноваженими представниками сторони обвинувачення шляхом подання відповідного клопотання. У разі подання клопотання про проведення допиту сторона захисту повинна чітко усвідомлювати, яку конкретну мету вона має, а також бажаний результат, з погляду захисту. Важливо також об'єктивно оцінити перспективи досягнення поставленої мети під час допиту свідка та ризики, які можуть призвести до отримання протилежного результату, що погіршить становище підзахисного [35, с.127].

Як було зазначено вище, захисник не має права самостійно проводити огляд або обшук житла чи іншого майна особи. Відповідно до ч. 1 ст. 237 КПК України, захисник і його підзахисний не можуть самостійно здійснювати огляд речей або документів. Проте, якщо захисник є ініціатором проведення цих СРД, він може бути запрошений для участі в їх виконанні. Законодавець вживає формулювання «може бути запрошений», а не «обов'язково запрошується», що залишає це питання на розсуд слідчого. Крім того, в ч. 6 ст. 223 КПК України зазначено, що СРД, до якої належать обшук і огляд, проводять за участю особи, яка її ініціювала. Під час проведення такої дії (за клопотанням сторони захисту) ініціатори мають право ставити запитання, висловлювати пропозиції,

зауваження та заперечення щодо порядку проведення відповідної СРД, які фіксують у протоколі [158, с. 117].

На перший погляд, захисник не має права оскаржити рішення слідчого про його незапрошення для участі в СРД до слідчого судді, відповідно до ч. 1 ст. 303 КПК України, якщо вважає, що це суттєво обмежує його права. Проте захисник може подати скаргу на таке рішення під час підготовчого провадження в суді, згідно з ч. 2 ст. 303 КПК України. Водночас дії слідчого можуть бути розцінені як бездіяльність, що також підлягає оскарженню за процедурою, визначеною в ч. 1 ст. 303 КПК України, до слідчого судді за місцем проведення досудового розслідування [83].

Однією з гарантій прав і законних інтересів особи, у житлі або іншому володінні якої проводять обшук, є право на правову допомогу адвоката, закріплене в ч. 3 ст. 236 КПК України. Це право може бути реалізоване на будь-якій стадії обшуку. Наявність такого положення в КПК є безсумнівною перевагою, оскільки до внесення відповідних змін у ст. 236 часто відмовляли в допуску адвоката, посиляючись на те, що «обшук уже розпочався» [15, с. 87].

З огляду на те, що обшук є заходом процесуального примусу, тому його проведення повинно повністю відповідати засадам кримінального провадження та гарантіям їх дотримання. Водночас законодавчий дозвіл на проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи без присутності власників або осіб, які його займають, ставить під сумнів об'єктивність цієї СРД та можливість беззастережного використання отриманих доказів. З іншого боку, існує кілька причин, чому особа може бути відсутньою: вона може тривалий час перебувати за межами місця проживання, бути хворою або у відрядженні. Крім того, особа може не мати укладеного договору з адвокатом про надання правової допомоги, а залучення адвоката через членів сім'ї чи близьких родичів може затягнути процес проведення обшуку [28, с. 160].

Підтримуємо аргументи В. І. Галагана та О. Л. Дульського, що в таких випадках для забезпечення прав і законних інтересів особи, яка не присутня під час обшуку, обов'язковою є участь захисника (адвоката або представника,

залежно від процесуального статусу цієї особи). Якщо укладено договір, ці особи повинні бути запрошені стороною обвинувачення; в іншому випадку їх запрошують через центр надання вторинної правової допомоги. Щоб зменшити розголос, захисника можна викликати не безпосередньо на місце обшуку, а, наприклад, до прокуратури або органу досудового розслідування, щоб згодом вся група вирушила на обшук разом [28, с. 160]. Тому поділяємо думку авторів: «У разі відсутності осіб у житлі чи іншому володінні обов'язковим учасником проведення обшуку є захисник, адвокат чи представник. Копія ухвали у цьому випадку вручається зазначеним особам» щодо внесення змін ч. 4 ст. 236 КПК України викласти таким чином [232; 28].

Вимога захисника щодо його участі в СРД має бути для слідчого обов'язковою. Особа, житло якої обшуковують, незалежно від того, є вона в процесуальному статусі підозрюваного чи свідка, вимагає забезпечення їй права на захист. Відсутність повідомлення про проведення СРД слід розглядати як істотне порушення права на захист. Раніше правом на правову допомогу під час обшуку на стадії досудового розслідування міг скористатися лише підозрюваний. Наразі ж це право поширюється й на інших осіб, інтереси яких можуть бути порушені внаслідок цієї СРД, зокрема на власника житла. Слідчий або прокурор не мають права забороняти учасникам обшуку користуватися правовою допомогою адвоката чи представника. Вони зобов'язані допустити адвоката або представника до обшуку на будь-якому етапі його проведення (ч. 3 ст. 236 КПК України) [83].

Є. В. Смирнов зазначає, що новаторським підходом до регулювання порядку призначення експертизи, як одного з видів СРД, стало надання стороні захисту права самостійно залучати експертів на договірних умовах відповідно до ч. 2 ст. 243 та ч. 1 ст. 242 КПК України. Це означає, що експертиза, яка фінансується державою, проводиться на замовлення сторони обвинувачення, і захиснику достатньо подати клопотання відповідно до ст. 220 КПК України про необхідність її проведення. Проте на практиці можуть виникати ситуації, коли сторона захисту:

– з об'єктивних причин не довіряє висновку проведеної експертизи через відомчу належність експертної установи, експерти якої були залучені стороною обвинувачення;

– бажає самостійно вивчити належність доказів, що надаються стороною обвинувачення, яка не проводить їх експертне дослідження, а, наприклад, лише додає до матеріалів кримінального провадження довідку спеціаліста;

– має докази невинуватості підозрюваного та залучає експерта для їх аналізу, проте планує надати їх стороні обвинувачення лише відповідно до вимог ст. 290 КПК України [158, с. 117].

Крім того, право на проведення експертизи за рахунок держави виникає в сторони захисту, якщо слідчий або прокурор відмовили в задоволенні клопотання про залучення експерта (ч. 1 ст. 244 КПК України). Після отримання такої відмови захисник подає нове клопотання до слідчого судді, вказуючи на обставини, зазначені в ч. 2, 6 та 7 ст. 244 КПК України [83].

У контексті нашого дослідження доцільно зосередити увагу на порушенні права підозрюваного під час здійснення НСРД, зокрема порушенні права на захист особи, щодо якої проводять НСРД.

Відповідно до ч. 3 ст. 254 КПК України, виготовлення копій протоколів про проведення НСРД та їх додатків забороняється. Ця норма, викладена в ч. 2 і 3 ст. 254, передбачає лише можливість ознайомлення з матеріалами НСРД відповідно до порядку, визначеного ст. 290 КПК України. Крім того, особи, які мають право на ознайомлення з протоколами НСРД, повинні бути попереджені про кримінальну відповідальність за розголошення отриманої інформації [83].

Зазначене підтверджено матеріалами судової практики, відповідно до Єдиного державного реєстру судових рішень. Зокрема, з ухвали Шевченківського районного суду м. Чернівці від 08 квітня 2016 року вбачаємо: *«...адвокати Особа_3, Особа_4 в інтересах підозрюваної Особа_5 звернулися до суду зі скаргою на постанову слідчого в ОВС СВ прокуратури Чернівецької області ОСОБА_7 від 05 квітня 2016 року про відмову в задоволенні клопотання про надання можливості робити копії матеріалів негласних*

слідчих (розшукових) дій, що відображені на дисках, які містяться в матеріалах кримінального провадження №4201526000000219 від 14 грудня 2015 року. Вказуємо, що ця постанова порушує право ОСОБА_5 на захист та не відповідає принципу диспозитивності, змагальності сторін, свободи в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості. Зазначаємо, що вони, відповідно до ст. 290 КПК України, мають право на доступ до всіх матеріалів кримінального провадження, зокрема й до матеріалів, отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Адвокати просять скасувати постанову слідчого в ОВС СВ прокуратури Чернівецької області Особа_7 про відмову в задоволенні клопотання про виконання вимог ч. 4 ст. 290 КПК України від 05 квітня 2016 року, зобов'язати слідчого в ОВС СВ прокуратури Чернівецької області Особа_7 на виконання вимог ч. 4 ст. 290 КПК України надати стороні захисту доступ до матеріалів шляхом надання можливості робити копії або відображення матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій, що відображені на дисках, які містяться в матеріалах кримінального провадження №4201526000000219. Суд відмовив в задоволенні скарги адвокатів Особа_3, Особа_4 в інтересах підозрюваної Особа_5 на постанову слідчого в ОВС СВ прокуратури Чернівецької області Особа_7 від 05 квітня 2016 року про відмову у задоволенні клопотання [203].

З матеріалів судової практики вбачаємо, що випадки, коли захиснику не надають можливості зробити копії протоколів та ознайомитися з матеріалами НСРД під час вивчення матеріалів кримінального провадження, трапляються досить часто. У такому разі суд зазвичай підтримує позицію слідчого та прокурора, відхиляючи скарги захисника на їхні дії. Безсумнівно, це порушує право підозрюваного в кримінальному провадженні, зокрема право на захист, а також принципи змагальності та рівності сторін. Доречно внести певні зміни до ст. 254 КПК України «Виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них, а також відображення матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій дозволяється у разі

ознайомлення з матеріалами кримінального провадження відповідно до статті 290 КПК України» (додаток А).

Слід зазначити, що в період воєнного стану особливо важливим стає захист прав і свобод підозрюваного. Кримінальне процесуальне законодавство містить норму, що зобов'язує обов'язкову участь захисника в кримінальному провадженні. Також обов'язкова участь захисника передбачена у випадках, коли щодо особи проводиться спеціальне досудове розслідування або судове провадження. Якщо між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим укладено угоду про визнання вини, участь захисника стає обов'язковою з моменту початку укладення цієї угоди. Перелік підстав для обов'язкової участі захисника є вичерпним [68, с. 468].

Відповідно до ч. 12 ст. 615 КПК України, дізнавач, слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити участь захисника в окремих процесуальних діях, навіть якщо захисник не може бути присутнім особисто. У таких випадках можуть використовуватися технічні засоби, зокрема відео- та аудіозв'язок, для забезпечення дистанційної участі захисника [83].

Технічні засоби аудіо- та відеозв'язку містять пристрої, які дають змогу передавати звук і зображення в режимі онлайн за допомогою спеціальних програм, що дає можливість захиснику зв'язуватися з підозрюваним в режимі реального часу та надавати йому правову допомогу. Хоча ці нововведення спрямовані на поліпшення роботи інституту захисту, вони також викликають певні запитання щодо технічних і організаційних аспектів їх реалізації [68, с. 468].

Необхідно врахувати, що через постійні обстріли електромереж в Україні виникають труднощі з інтернет-з'єднанням і стабільним електропостачанням у деяких регіонах, що значно ускладнює безперервну дистанційну участь захисника в кримінальному провадженні. У таких умовах стає неможливим надавати об'єктивну оцінку законності проведення слідчих дій і протидіяти незаконному впливу прокурора, слідчого або інших осіб на підзахисного, що створює серйозні проблеми [68, с. 468].

Дистанційне кримінальне провадження також викликає занепокоєння щодо забезпечення неупередженості та відсутності тиску на свідків. Підозрюваний, який перебуває далеко від свого захисника (в іншому регіоні, області чи місті), може піддаватися фізичному або психологічному тиску з боку слідчих, правоохоронних органів, прокуратури або навіть зацікавлених осіб [116, с. 144].

Норми інституту спеціального досудового розслідування є відносно новими, тому працівники підрозділів досудового розслідування можуть мати питання щодо їх правильного застосування для досягнення основного принципу кримінального процесу – принципу невідворотності кримінальної відповідальності. Кримінальний процес слугує інструментом для реалізації цього принципу [215, с. 272].

Уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою причини затримання та злочин, у вчиненні якого його підозрюють. Крім того, вона повинна роз'яснити затриманому його право на захисника, отримання медичної допомоги, надання пояснень або ж право нічого не говорити щодо підозри. Затриманий також має право негайно повідомити інших осіб про своє затримання та місце перебування, відповідно до ст. 213 КПК України, вимагати перевірки обґрунтованості затримання та реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПК України.

Відповідно до ст. 86 КПК України, доказ вважається допустимим, якщо він отриманий у порядку, визначеному цим Кодексом. Аспекти неупередженості, конфіденційності та захисту прав особи повинні бути враховані в дистанційному кримінальному провадженні, тому важливо зосередити посилену на них під час формулювання правових норм і розробки відповідних технологічних рішень [68, с. 469; 83].

Повноваження захисника під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Як ми зазначали вище в попередніх підрозділах, відповідно до ч. 2 ст. 131 КПК України, заходами забезпечення є: 1) виклик

слідчим, дізнавачем, прокурором, судовий виклик і привід; 2) накладення грошового стягнення; 3) тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом; 4) відсторонення від посади; 4¹) тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя; 5) тимчасовий доступ до речей і документів; 6) тимчасове вилучення майна; 7) арешт майна; 8) затримання особи; 9) запобіжні заходи [83].

У межах нашого дослідження важливо зосередити увагу на такому засобі збирання доказів – тимчасовий доступ до речей і документів. Згідно з ч. 1 ст. 159 КПК України, сторона кримінального провадження має право подати клопотання до слідчого судді про тимчасовий доступ. Цей процес передбачає можливість ознайомлення з речами та документами, а також їх копіювання або вилучення. Проте навіть у цьому випадку законодавче регулювання має суттєві хиби та суперечності, які виникають під час практичного застосування зазначеного положення захисником. Поділяємо позицію, що надання захиснику права звертатися до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів є прогресивним кроком у забезпеченні принципу змагальності кримінального провадження, насамперед на стадії досудового розслідування. Однак комплексний аналіз загальних і спеціальних положень КПК України 2012 року свідчить про те, що це нововведення загалом має декларативний характер і не забезпечує ефективного захисту з боку захисника як учасника процесу збирання доказів і доказування [53, с. 264-265].

Тобто йдеться про особливості отримання дозволу захисником на тимчасовий доступ до речей і документів. Проте можна з упевненістю стверджувати, що практика правозастосування свідчить про активне використання цього заходу стороною захисту в кримінальному провадженні. Зазначене підтверджено аналізом діяльності слідчих суддів, які задовольняють клопотання захисників. Активне використання цього інструменту для збору доказів з боку захисника вказує на необхідність зосередити увагу на низці дискусійних питань, законодавче регулювання яких потребує вдосконалення. Це сприятиме формуванню єдиної правової позиції під час оцінювання

результатів тимчасового доступу до речей і документів, здійсненого захисником.

У листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ № 223-559/0/4-13 від 5 квітня 2013 року зазначено можливість використання захисником такого засобу доказування. Лист стосується деяких питань, пов'язаних із здійсненням судового контролю слідчим суддею суду першої інстанції за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження [137].

У тексті роз'яснено, що сторона захисту, відповідно до ч. 1 ст. 86, ч. 2 та 3 ст. 93 КПК України, має право використовувати вилучення речей або документів як засіб збору доказів у таких випадках: 1) якщо особа, у якій знаходяться ці речі або документи, не бажає їх добровільно передати стороні кримінального провадження, або є підстави вважати, що вона не виконає таку передачу після отримання запиту, чи намагатиметься змінити або знищити ці речі або документи; 2) якщо речі та документи, відповідно до ст. 162 КПК України, містять охоронювану законом таємницю, і їх вилучення є необхідним для досягнення мети застосування цього заходу забезпечення. В інших випадках сторона кримінального провадження може отримати речі або документи лише за умови їх добровільного надання володільцем, без використання процедури, передбаченої главою 15 КПК України [137].

Повноваження захисника зі спростування підозри та під час закінчення досудового розслідування. Після того, коли особу повідомлено про підозру, сторони кримінального провадження мають можливість отримувати нові докази. Ці докази можуть призвести до зміни повідомлення про підозру, а для сторони захисту – до спростування аргументів слідчого та прокурора щодо кваліфікації дій підозрюваного [95].

Повноваження захисника, спрямовані на спростування підозри на етапі досудового розслідування, передбачають активне вивчення різноманітних фактів і обставин, пов'язаних з подіями минулого та сучасності. Захисник має

оцінити ці дані з погляду захисту, тобто проаналізувати їхній зміст, щоб визначити їхню придатність для виправдання підзахисного. Орієнтуючись на спростування підозри або обвинувачення, захисник під час формування доказової бази в процесі досудового розслідування повинен ретельно аналізувати зібрані докази. Передусім це стосується їх змісту, способу отримання та процесуального оформлення, а також їх порівняння з іншими раніше зібраними даними. Такий аналіз дає змогу захиснику виявити ознаки, які можуть бути використані для виправдання підзахисного або, навпаки, вказати на недопустимі докази, що не можуть бути використані для прийняття рішень, які підтверджують винуватість підзахисного. Якщо захисник доходить до висновку, що кримінальне правопорушення дійсно мало місце, важливо точно визначити час і місце його вчинення. Якщо обвинувачення встановлює ці обставини неточно або недостатньо, захисник отримує можливість висунути версії про алібі підзахисного або вказати на суперечності та невідповідності у висновках слідства [95, с. 79–80].

У процесі розслідування, якщо після отримання повідомлення про підозру виявляють нові факти злочинної діяльності особи, це може призвести до зміни кваліфікації через доповнення повідомлення про підозру. У такому разі слідчий або прокурор зобов'язані скласти нове повідомлення про підозру та вручити його особі.

Для ефективної реалізації захисту, спрямованого на спростування підозри (обвинувачення), необхідна активна, ініціативна та цілеспрямована участь захисника в процесуальному доказуванні, яка дасть змогу виявити та зафіксувати фактичні дані, що мають виправдувальний характер, які можуть бути проігноровані або не враховані органами досудового розслідування.

Надійний захист прав, свобод і законних інтересів учасників процесу неможливий без ознайомлення з матеріалами кримінального провадження. Вивчення матеріалів провадження, насамперед на етапі завершення досудового розслідування, має велике значення для адвоката у встановленні обставин кримінального провадження. Це зумовлено не лише появою нових відомостей

про злочин, які раніше могли бути невідомі захиснику або їх розглядали лише як припущення, а й необхідністю з'ясування обставин, що стосуються діяльності сторони обвинувачення, її аргументів та доказів [15; 82, с. 145–146].

На завершальному етапі досудового розслідування, окрім слідчого, прокурора, підозрюваного та його захисника, беруть участь й інші учасники кримінального провадження. До них належать заявник, законний представник, потерпілий, його представник, цивільний позивач, його представник, цивільний відповідач, його представник, а також представник юридичної особи, щодо якої проводиться провадження (ст. 284, 290, 293, 303 КПК України). У випадках, передбачених законом, на етапі завершення досудового розслідування також діє слідчий суддя (ч. 10 ст. 290, п. 3, 4 ч. 1 ст. 303, ст. 304, 306, 307 КПК України) [83].

Під час здійснення захисту в кримінальному провадженні захиснику слід зважати й на інші обов'язки сторони обвинувачення на етапі закінчення досудового розслідування. Розсекречення матеріалів НСРД є обов'язком обвинувачення, і для його проведення не потрібно подавати окреме клопотання з боку захисту (рішення Касаційного кримінального суду № 544/12215/15-к від 25 липня 2018 року). Крім того, відповідно до рішення у справі № 748/3070/15-к від 12 квітня 2018 року, постанови про проведення НСРД з грифом обмеження не відрізняються від інших матеріалів досудового розслідування. Тому, як і всі інші матеріали, вони повинні бути включені до справи та відкриті захисту, відповідно до вимог ст. 290 КПК України. В іншому разі, докази, отримані на їх основі, вважатимуть недопустимими [15, с. 149].

Згідно з ч. 9 ст. 290 КПК України, сторони кримінального провадження зобов'язані письмово підтвердити іншій стороні факт надання їм доступу до матеріалів, вказавши їх найменування. Сторонам слід надати достатньо часу для ознайомлення з матеріалами провадження. Якщо одна зі сторін не виконає вимоги щодо відкриття матеріалів відповідно до цієї статті, суд не має права вважати їх зміст доказом [83].

Відмова від ознайомлення з матеріалами досудового розслідування через обмеження в часі не свідчить про їх невідкриття. Такий висновок зробив Верховний Суд у постанові у справі № 607/5005/17, зазначивши, що відкриття матеріалів кримінального провадження з порушенням вимог ч. 9 ст. 290 КПК України прирівнюється до їх невідкриття відповідно до положень цієї статті. Якщо прокурор або слідчий, за його дорученням, визнає зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта, він зобов'язаний повідомити підозрюваному та його захиснику про завершення досудового розслідування, а також надати доступ до матеріалів досудового розслідування. Це передбачає можливість робити копії або відображення цих матеріалів [83].

Обов'язком надання доступу до матеріалів кримінального провадження на етапі закінчення досудового розслідування наділена й сторона захисту. Так, відповідно до ч. 6 ст. 290 КПК України, сторона захисту за запитом прокурора зобов'язана надати доступ і можливість скопіювати або відобразити будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до житла чи іншого володіння, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем сторони захисту, якщо сторона захисту має намір використати відомості, що містяться в них, як докази в суді [15, с. 150].

З цього положення вбачаємо, що обов'язок сторони захисту відкривати матеріали кримінального провадження безпосередньо залежить від наявності запиту прокурора. Тобто, з погляду захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, захисник може приймати рішення про надання доступу до матеріалів кримінального провадження за власною ініціативою лише в тому випадку, якщо ці матеріали містять докази, що свідчать на користь підозрюваного. Сукупність процесуальних дій, які виконуються на етапі завершення досудового розслідування, залежить від його форми. Найпоширенішою формою є складання обвинувального акта, рідше бувають клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, а також постанови про закриття кримінального провадження. Що

стосується процесуальних можливостей захисника та його підзахисного, то на стадії досудового розслідування вони завершаються на етапі відкриття матеріалів кримінального провадження, відповідно до ст. 290 КПК України [15, с. 151].

Можливість оскарження повідомлення про підозру є ефективним інструментом для сторони захисту, що впливає на перебіг кримінального провадження. Аналіз кримінальних проваджень свідчить, що основними підставами для оскарження з боку захисту, відповідно до судових рішень, є: порушення процедури виклику та вручення підозри, вручення підозри неуповноваженою особою або без внесення запису до ЄРДР, а також порушення строків досудового розслідування [46].

Вважаємо доцільним задовольнити скарги сторони захисту щодо скасування повідомлення про підозру. Автоматична втрата статусу підозрюваного дозволяє скасувати запобіжний захід, повернути заставу та припинити заходи забезпечення кримінального провадження.

Також слід зазначити інші позитивні аспекти для сторони захисту. Зокрема, за незаконне притягнення до кримінальної відповідальності можна отримати відшкодування з державного бюджету, а в майбутньому – домогтися позитивного рішення за скаргами в ЄСПЛ.

Відшкодування шкоди, завданої такими діями, передбачена Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 01 грудня 1994 року [148], Цивільним кодексом України, Положенням про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 04 березня 1996 року [143].

Згідно з правовою позицією, викладеною в Постанові касаційного цивільного суду Верховного Суду від 13 листопада 2019 року у справі

№ 583/1075/16-ц, для відшкодування моральної шкоди необхідно виконання певних умов. Зокрема, потрібно встановити незаконність дій органів, які проводять оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури або суду під час розслідування кримінального провадження щодо особи, внаслідок чого їй була завдана моральна шкода [46; 122].

Незаконність перебування особи під слідством і судом може бути підтверджена такими обставинами: виправдувальним вироком суду; встановленням в обвинувальному вирокі або іншому судовому рішенні фактів незаконних дій з боку органів досудового розслідування та прокуратури під час кримінального провадження; закриттям кримінального провадження з таких причин – відсутність події кримінального правопорушення, відсутність складу кримінального правопорушення у вчиненому діянні, недостатність доказів для доведення вини особи в суді та вичерпання можливостей їх отримання [46].

Крім того, у постанові Верховного Суду від 8 лютого 2022 року в справі № 201/10234/20 зазначено, що моральна шкода може бути відшкодована особі, щодо якої мали місце незаконні дії органів, відповідно до ст. 1176 ЦК України та ст. 4 Закону № 266/94-ВР, без необхідності встановлення вини органу, що зобов'язаний відшкодувати цю шкоду [124].

Крім того, скасування підозри, навіть якщо вона буде знову висунута, зміцнює позицію захисту під час розгляду справи по суті. Таке скасування може вплинути на внутрішнє переконання суду та викликати сумніви, адже якщо підозра була необґрунтованою під час досудового розслідування, необхідно з'ясувати, чи проводилося досудове розслідування в межах чинного законодавства загалом.

Попри невелику кількість задоволених скарг, захисникам слід скористатися правом, закріпленим у ч. 1 ст. 303 КПК України, на звернення до слідчого суду для оскарження повідомлення про підозру [83].

Ключовою характеристикою обвинувального акта є його обґрунтованість, яка передбачає, що висновки слідчого, дізнавача або прокурора повинні базуватися на достатніх і вірогідних доказах. Проте, на відміну від інших

процесуальних рішень, в обвинувальному акті не повинно бути прямих посилань на докази та їх джерела [83].

Нерідко в обвинувальних актах слідчі та прокурори посилаються на висновки експертів для підтвердження певних обставин. Однак захисники не ігнорують ці моменти, і суди дедалі частіше визнають такі дії порушенням вимог ст. 291 КПК України, а також принципу рівності сторін, що потребує забезпечення справедливого балансу між сторонами, надаючи кожній з них розумну можливість представити свою справу в умовах, які не ставлять її в невігідне становище [83].

Згідно з ч. 2 ст. 283 КПК України, прокурор зобов'язаний у найкоротші терміни після повідомлення особі про підозру закрити кримінальне провадження, якщо для цього є підстави. Захисник, навіть якщо вбачає хоч якісь примарні перспективи для свого підзахисного, повинен подати клопотання про закриття кримінального провадження. Копію постанови прокурора про закриття кримінального провадження, а також провадження щодо юридичної особи, надсилають підозрюваному та його захиснику. Вони мають право оскаржити це рішення під час досудового розслідування слідчому судді, який розгляне скаргу відповідно до порядку, визначеного главою 26 КПК України [83].

Кримінальне процесуальне законодавство не містить чіткого законодавчого припису, який би визначав момент, з якого слідчого або прокурора вважатимуть обізнаними про існування постанови про закриття провадження щодо того самого діяння, а також терміни виконання відповідних положень закону. Відсутність такого регулювання в КПК України ускладнює реалізацію права сторони захисту на оскарження бездіяльності слідчого чи прокурора у випадку, якщо вони не виконують інші процесуальні дії, які зобов'язані здійснити у встановлений КПК України термін, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України [15, с. 158].

Висновки до розділу 2

1. Встановлено, що забезпечення прав і свобод підозрюваного під час проведення СРД та НСРД здійснюється слідчим упродовж усього процесу розслідування кримінального правопорушення з використанням різноманітного інструментарію правового забезпечення, визначеного Конституцією України, КПК України, міжнародно-правовими актами, відомчими нормативно-правовими та іншими актами законодавства.

Повноваження слідчого щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного під час проведення НСРД зумовлені наявністю правових та фактичних підстав.

Письмове повідомлення про підозру вручається в день його складання прокурором або слідчим, а якщо це неможливо – у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень, тобто викликом або примусовим приводом.

Ураховуючи реалії сьогодення, механізм забезпечення прав і свобод підозрюваного під час проведення СРД і НСРД, застосування заходів забезпечення кримінального провадження потребує вдосконалення та подальших наукових розвідок.

Запропоновано внести зміни до ч. 1 ст. 278 КПК України, виклавши її в такій редакції: «Письмове повідомлення про підозру вручається слідчим або прокурором у день його складання, а в разі неможливості такого вручення – за допомогою виклику або приводу, передбаченого цим Кодексом».

З'ясовано, що в ст. 277 КПК України дублюються п. 4 та 6. Зокрема, п. 4 визначає обов'язковість викладення змісту підозри в повідомленні, тоді як п. 6 вказує на необхідність стислого опису фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, включаючи зазначення часу, місця вчинення та інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру, у зв'язку з чим доцільно змінити п. 4 ч. 1 ст. 277 КПК України на таку редакцію: «4) зміст підозри, що містить стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, зокрема вказівки на час, місце його вчинення та інші

суттєві обставини, відомі на момент повідомлення про підозру». Також доречно виключити п. 6 ч. 1 ст. 277 КПК України.

Крім того, ст. 277 КПК України не передбачає зазначення місця, дати та часу складання повідомлення про підозру. Проте ч. 4 ст. 278 КПК України вказує на необхідність невідкладного внесення слідчим або прокурором дати та часу повідомлення про підозру до ЄРДР. Тому в повідомленні, яке вручається підозрюваному, слід обов'язково зазначити місце, дату його складання, а також місце, дату і час вручення, а також підпис підозрюваного. Це має важливе значення для забезпечення прав підозрюваного.

Зауважено, що доречно внести зміни до п. 1 та 8 ч. 1 ст. 277 КПК України, виклавши їх у такій редакції: п. 1 ч. 1 ст. 277 КПК України – «1) місце та дату складання повідомлення, прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення», п. 8 ч. 1 ст. 277 КПК України – «8) підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення, а також місце, дату і час його вручення, підпис особи, яка отримала повідомлення».

2. На основі представленого матеріалу та результатів аналізу наукових досліджень сформульовано низку висновків. По-перше, захист у кримінальному провадженні є діяльністю, спрямованою на забезпечення прав і свобод підозрюваного. По-друге, з метою забезпечення ефективності цього права важливо враховувати прецедентну практику ЄСПЛ, яка є обов'язковою. По-третє, право на захист, гарантоване Конституцією України, залишається чинним навіть під час воєнного стану, хоча його реалізація має свої особливості. Збройна агресія росії проти України та введення правового режиму воєнного стану спричинили внесення певних змін до законодавства, які стосуються здійснення права на захист у кримінальному процесі.

Участь захисника в забезпеченні прав і свобод підозрюваного відіграє важливе значення, оскільки захисник забезпечує правовий захист підозрюваного, виконуючи роль гаранта його процесуальних прав.

РОЗДІЛ 3

ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД І СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ПІДОЗРЮВАНОВОГО НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

3.1. Прокурорський нагляд щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного

Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023 було схвалено Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, про що було зазначено в підрозділі 2.1. Так, основними пріоритетами повинні стати забезпечення верховенства права, запобігання та протидія злочинності з неухильним дотриманням прав людини, у тому числі гендерної рівності; посилення гарантій незалежності, розвиток міжнародного співробітництва, зокрема через розширення міжвідомчої взаємодії, а також підвищення ефективності виконання органами правопорядку та прокуратури покладених на них функцій, покращення взаємодії між собою та зі складовими сектору безпеки і оборони. Одним з напрямів реформування органів правопорядку є забезпечення юридичної визначеності функцій прокурора з організації досудового розслідування, процесуального керівництва досудовим розслідуванням, нагляду за додержанням законів органами досудового розслідування, зокрема розмежування процесуального статусу прокурора, керівника органу прокуратури та керівника органу досудового розслідування [144].

Таким чином, на прокуратуру як незалежний орган влади покладається обов'язок забезпечити точне й неухильне виконання законів органами досудового розслідування. Саме органи прокуратури зобов'язані активно проводити наглядову діяльність з метою чіткого й цілковитого виконання завдання з виявлення, усунення порушень закону та запобігання їм під час

провадження досудового розслідування. Дотримання процесуальних прав, свобод і законних інтересів підозрюваного в кримінальному провадженні напряду залежить від законності прийнятих процесуальних рішень і виконуваних дій компетентними державними органами та посадовими особами. Ця обставина свідчить, що без суворого дотримання процесуальних прав та законних інтересів особи, охорони їх від різних порушень немає і не може бути законності. Здійснюючи нагляд за виконанням законів органами, які провадять досудове розслідування, прокурор реалізує даний напрям своєї діяльності в нерозривній єдності з охороною прав і свобод людини та громадянина, законності в процесуальній діяльності посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження [62].

Проте діяльність такого суб'єкта сторони обвинувачення неправильно було б звести лише до контролю за дотриманням процесуальних правил, позаяк здійснюючи нагляд, він стежить і за виконанням вимог закону про швидке, повне й неупереджене розслідування кримінальних правопорушень і скеровує діяльність, яку здійснює слідчий. Без розв'язання завдання ст. 2 КПК України, неможливо встановити особу, котра вчинила злочин, притягти її до відповідальності та виправдати невинуватого. Досягнення цього і є тією головною метою, заради якої спрямована вся діяльність слідчих органів та прокурора на стадії досудового розслідування, а саме: щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [62, с. 84].

Таким чином, метою цього підрозділу є встановлення особливостей нагляду прокурора у формі процесуального керівництва на досудовій стадії кримінального провадження щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного, а також законністю рішень, прийнятих слідчими, дізнавачами, детективами.

Відповідно до ч. 2 ст. 9 КПК України, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно й неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а

також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень [83].

Згідно з положеннями ч. 2 ст. 36 КПК України, прокурор здійснює нагляд за дотриманням законодавства під час досудового розслідування, виконуючи функції процесуального керівництва. Такі повноваження покладаються на прокурора з моменту відкриття кримінального провадження і тривають до його завершення (ч. 2 ст. 37 КПК України) [83]. Водночас, відповідно до ст. 2 Закону України «Про прокуратуру», прокуратура виконує функції нагляду за дотриманням законодавства. Розділ IV зазначеного Закону окреслює повноваження прокурора під час здійснення такого нагляду на всіх етапах кримінального судочинства [150]. Закон передбачає, що прокурори мають ефективні інструменти для реагування на порушення або недотримання процесуальних норм.

Завдання прокурора на початковому етапі кримінального провадження визначаються положеннями ст. 25 КПК України. До них належать: 1) забезпечення початку досудового розслідування за кожним випадком отримання інформації про кримінальне правопорушення; 2) встановлення факту вчинення кримінального правопорушення; 3) встановлення особи, яка вчинила це правопорушення. У контексті кримінально-позовної діяльності прокурора це передбачає необхідність встановлення приводу для кримінального позову (інформації про кримінальне правопорушення) та його підстави (складу кримінального правопорушення, включаючи визначення суб'єкта, що його вчинив) [83].

З метою забезпечення ефективної організації роботи прокурорів усіх рівнів у кримінальному провадженні, наказом Офісу Генерального прокурора «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» від 30 вересня 2021 року № 309 [147] на прокурорів покладено обов'язок щодо дотримання вимог законодавства під час прийому, реєстрації, розгляду та вирішення заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, а також

своєчасне внесення даних до ЄРДР; реагування на виявлені правопорушення з моменту отримання заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення до ухвалення остаточного рішення в провадженні; своєчасне вжиття заходів до відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди державним інтересам тощо [147].

Д. Г. Іллящук вказує, що основні завдання прокурора включають: виявлення та офіційне фіксування інформації про подію, що може містити ознаки кримінального правопорушення; забезпечення публічної реакції системи кримінальної юстиції на цю інформацію шляхом ініціювання досудового розслідування; визначення уповноваженого органу для проведення досудового розслідування відповідно до правил підслідності; з'ясування факту наявності події, про яку йдеться; встановлення, чи має ця подія ознаки складу кримінального правопорушення; забезпечення ідентифікації особи, яка вчинила правопорушення, та подальшого доведення її вини [62, с. 90].

Згідно з ч. 1 ст. 214 КПК України, слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 год після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР, розпочати розслідування та через 24 год з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з ЄРДР. Слідчий для ведення досудового розслідування призначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач – керівником органу дізнання. Якщо підрозділу дізнання немає, дізнавачем може бути призначений керівник органу досудового розслідування [83].

Обов'язки прокурора полягають у забезпеченні оперативного та офіційного реагування на всі випадки вчинення кримінальних правопорушень у межах кримінального провадження. Відповідно це включає встановлення факту злочину та особи, яка його вчинила, з метою подальшого притягнення до кримінальної відповідальності. Своєчасний початок досудового розслідування є критично важливим, оскільки з часом обстановка на місці події та сліди

злочину можуть зникати або знищуватися під впливом погодних умов чи діяльності людей. Також це може призвести до втрати важливих доказів і ускладнити їх отримання для встановлення обставин вчинення кримінального діяння [83].

Тому від прийняття прокурором законного та обґрунтованого рішення про початок досудового розслідування залежить своєчасне вчинення процесуальних дій, спрямованих на встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення. Помилки на ранніх стадіях досудового розслідування можуть призвести до необґрунтованих арештів, притягнення невинних людей до кримінальної відповідальності та безкарного звільнення злочинців. З огляду на це, під час здійснення процесуального керівництва на перших стадіях досудового розслідування прокурори повинні перевіряти наявність приводів і підстав для початку досудового розслідування [38, с. 19].

У такому випадку доречною видається позиція С. С. Чернявського щодо внесення змін до ст. 214 КПК України, додавши положення про те, що перевірка інформації про кримінальне правопорушення повинна здійснюватись протягом 10 днів з дати внесення даних до ЄРДР. Під час перевірки має бути заборонено проведення будь-яких СРД, передбачених КПК України. Перевірка може здійснюватись шляхом відібрання пояснень, витребування копій документів та відомостей щодо події, що досліджується, проведення огляду місця події, отримання висновків фахівців у відповідних галузях знань [62, с. 96; 214, с. 33].

Після отримання прокурором інформації, що вказує на можливе вчинення кримінального правопорушення, він зобов'язаний надати їй офіційну оцінку, що може бути здійснена лише в межах кримінального провадження. Для цього прокурор повинен ініціювати досудове розслідування або контролювати виконання відповідних обов'язків уповноваженими особами органів досудового розслідування. Оскільки зусилля прокуратури й органів досудового розслідування не повинні бути витрачені даремно, після початку досудового розслідування прокурор має вжити заходів для встановлення факту

кримінального правопорушення та своєчасного закриття безпідставно розпочатих досудових розслідувань. Прокурор має також забезпечити оперативне розкриття кримінальних правопорушень, що передбачає виконання всіх необхідних процесуальних дій для визначення особи, яка вчинила злочин. Після встановлення такої особи прокурор зобов'язаний зібрати достатню кількість доказів для висунення підозри [38, с. 19; 62].

Слід зауважити, що ст. 214 КПК України не містить виключень щодо можливості затримання до початку досудового розслідування. Оскільки для державних органів, їх посадових і службових осіб встановлено спеціальний дозвільний режим правового регулювання (відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України, яка зобов'язує органи державної влади, їх посадових та службових осіб діяти виключно на підставі, у межах повноважень та в спосіб, визначений Конституцією та законами України), то формально затримання до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР є формально незаконним [62, с. 97; 83]. Безперечно, вимога щодо термінового затримання в практичній діяльності не викликає сумнівів, проте формулювання ст. 207, 208, 214 КПК України є суперечливими, що ставить під сумнів правомірність затримання, а також допустимість фактичних даних, отриманих під час обшуку особи та вилучення в неї предметів і документів. Це стосується обшуку затриманого, а також тимчасового вилучення майна та документів, що підтверджують право на спеціальне користування.

Як зазначають В. О. Гринюк та К. М. Христенко, такий формальний підхід є нелогічним на початковій стадії досудового розслідування, коли вся діяльність до моменту внесення відомостей до ЄРДР залишається поза межами процесуального керівництва. Ще більш нелогічним є те, що поза межами процесуального керівництва прокурора має бути й огляд місця події, який може бути проведений в екстреному порядку до внесення відповідних відомостей до ЄРДР, а отже, до початку досудового розслідування. Такі невідкладні випадки огляду місця події можуть стати причиною обмеження прав і законних інтересів особи щодо її майна. Водночас до моменту внесення відомостей до

ЄРДР допускається законне затримання (ст. 207 КПК України), затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК України), особистий обшук затриманого (ч. 3 ст. 208 КПК України) та огляд речей (ч. 6 ст. 208 КПК України) [38, с. 20; 62].

Своєчасність проведення процесуальних дій, спрямованих на встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення на початку досудового розслідування, як вказує І. В. Рогатюк, передусім залежить від того, чи прийме прокурор як сторона обвинувачення законне та обґрунтоване рішення про його ініціювання. Будь-яка помилка в цьому процесі може призвести до необґрунтованого затримання, притягнення до кримінальної відповідальності невинної особи або ж залишення злочинця без покарання [154].

Повноваження прокурора з підслідності, передбачені КПК України, полягають у: переданні матеріалів з дотриманням правил підслідності органу досудового розслідування та дорученні проведення досудового розслідування, якщо відомості про правопорушення внесені прокурором (ч. 7 ст. 214 КПК України); визначенні підслідності встановлених під час досудового розслідування злочинів, які не підслідні органу, що здійснює досудове розслідування (ч. 10 ст. 216 КПК України); визначенні підслідності правопорушення, яке не належить до компетенції слідчого, що розпочав досудове розслідування (ч. 2 ст. 218 КПК України); вирішенні спорів про підслідність (ч. 5 ст. 218 КПК України); дорученні здійснення досудового розслідування будь-якого правопорушення іншому органу досудового розслідування, зокрема вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування (ч. 5 ст. 36 КПК України) [83].

Ухвалення рішення про початок досудового розслідування, з одного боку, вимагає дотримання чітко визначених термінів, протягом яких це рішення має бути прийняте, і є остаточним. З іншого боку, не існує обов'язкової процесуальної форми для його оформлення, а також не визначаються підстави

для його ухвалення. Вказані протиріччя призводять до певних проблем і недоліків у правозастосовній практиці [62, с. 102].

Нагляд прокурора у формі процесуального керівництва на досудовій стадії кримінального провадження щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного шляхом забезпечення своєчасного повідомлення про підозру, а також повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри. Загальний порядок повідомлення про підозру передбачений ст. 276–279 КПК України, відповідно до якого повноваження прокурора щодо порядку повідомлення про підозру, а також порядку повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри включають такі етапи:

– встановлення підстав повідомлення про підозру (ч. 1 ст. 276 КПК України). Згідно зі ст. 276 КПК України, повідомлення про підозру обов'язково здійснюється в порядку, передбаченому ст. 278 КПК України, у випадках: затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; обрання до особи одного з передбачених кримінальним процесуальним законодавством запобіжних заходів; наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення [83];

– складання письмового повідомлення про підозру чи надання згоди слідчому на складання такого процесуального документа (ч. 1 ст. 277 КПК України);

– вручення письмового повідомлення про підозру (ст. 278 КПК України) та повідомлення підозрюваному про його права (ст. 42 КПК України);

– внесення прокурором даних до ЄРДР [83];

– зміна письмового повідомлення про підозру (ст. 279 КПК України);

– вирішення питань про можливість звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ст. 285–287 КПК України), а також вирішення питання про необхідність звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (ст. 292 КПК України) [83].

Особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб окреслено в главі 37 КПК України. Водночас з таким твердженням про його вичерпність складно погодитися, оскільки особливості повідомлення про підозру визначені також у главах 24¹, 25 і 38 КПК України.

Д. Г. Іллящук переконаний, що в КПК України має бути визначений єдиний процесуальний порядок повідомлення про підозру [62, с. 109]. Проте, як зазначає О. В. Капліна, у деяких випадках законодавець, встановлюючи гарантії повідомлення про підозру для певних категорій осіб (глава 37 КПК України), фактично вводить норму-виняток, яка буде застосовуватися вкрай рідко. Такі норми не слід розглядати як особисті привілеї; навпаки, вони мають публічно-правове призначення і виконують функцію захисту від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності, політичних репресій та примусового усунення від виконання своїх посадових або професійних обов'язків [66, с. 75].

У контексті зазначеного слід зауважити, що ані ст. 3 КПК України, ані положення глави 22 КПК України не роз'яснюють сутність терміна «повідомлення про підозру». Своєю чергою це негативно позначається на ефективності реалізації кримінальних процесуальних гарантій, які забезпечують права особи з боку обвинувачення.

Таким чином, цілком підтримуємо позицію Д. Г. Іллящука з приводу того, що процедура повідомлення про підозру в кримінальних провадженнях, яка регулюється процесуальними нормами, – додаткова спеціальна гарантія захисту особи від безпідставного притягнення до кримінальної відповідальності, репресій та відновлення порушених прав, із встановленим вичерпним переліком осіб, уповноважених повідомляти про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, складати або підписувати відповідне повідомлення та роз'яснювати його суть, визначати вектор подальшого ходу кримінального провадження, що покладає зобов'язання із забезпечення прав підозрюваного під час обрання запобіжних заходів і проведення процесуальних дій [62, с. 102].

Своє розуміння підозри Європейський суд виклав у рішенні від 19 лютого 2009 року в справі «Шабельник проти України» (заява № 16404/03) [176], де надав перевагу «істотній», а не «формальній» концепції «обвинувачення», передбаченого статтею 6 § 1 Конвенції, не беручи до уваги зміст, який вкладається в це поняття національним правом. Крім того, зазначено, що «Суд зобов'язаний дивитися крізь видимість і досліджувати дійсне здійснення цієї процедури» [176].

ЄСПЛ у своїй практиці встановив чіткі вимоги до якісних характеристик, яким повинна відповідати підозра, щоб вважатися обґрунтованою відповідно до Конвенції. До цих характеристик Суд відносить такі аспекти: 1) наявність фактів або інформації, які можуть переконати неупередженого спостерігача в тому, що особа могла скоїти це правопорушення (рішення від 21 квітня 2011 року в справі «Нечипорук і Йонкало проти України» (заява № 42310/04) [171]. Крім того, Суд зазначає, що ці дані повинні об'єктивно встановлювати зв'язок між підозрюваним і вчиненим діянням; 2) відсутність вимоги наявності чітких доказів для підтвердження «обґрунтованої підозри». Факти, що слугують основою для обґрунтованої підозри, не повинні відповідати тому ж рівню достатності, який необхідний для висунення обвинувачення та винесення вироку (рішення в справі «Мюррей проти Сполученого Королівства» від 28 жовтня 1994 року, «Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» від 30 вересня 1990 року) [201]. Водночас вони повинні бути конкретними (справа «Ердагоз проти Туреччини» від 22 жовтня 1999 року) [1]. Інформація, що не підтверджена та базується на чутках, не може вважатися достатньою для встановлення наявності «обґрунтованої підозри» (справа «Лабіта проти Італії» від 6 квітня 2000 року) [1]; 3) підозра має бути розумною. У рішенні «Мюррей проти Сполученого Королівства» від 28 жовтня 1994 року Суд акцентує увагу на тому, що «без наявності обґрунтованої підозри особа не може бути заарештована чи затримана з метою примусу до надання зізнання або свідчень проти інших осіб, а також для збору фактів чи інформації, які можуть підтвердити підозру щодо неї» [201]; 4) вираження в офіційних

документах обвинувачення. У рішенні «Ілгар Маммадов проти Азербайджану» від 22 травня 2014 року Європейський суд зазначає, що «в офіційних документах обвинувачення не містилися свідчення свідків або інша специфічна інформація, яка могла б дати підстави підозрювати заявника у вчиненні будь-яких дій, описаних у документах, та звинувачувати його у вчиненні кримінальних правопорушень» [93, с. 154–155; 177].

Відповідно до норм КПК України, письмове повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення складає прокурор, який представляє сторону обвинувачення, або, в окремих випадках, слідчий за згодою прокурора. Це повідомлення вручається особі в день його складання. Перед цим прокурор самостійно аналізує наявність необхідних підстав для складання письмового повідомлення про підозру, тобто: законність затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після його вчинення; законність застосування до особи одного з запобіжних заходів, передбачених КПК України; наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення (п. 11 ст. 36, ст. 276 КПК України) [83].

Слід зазначити, що поряд із зазначеними положеннями, все ж існує можливість повідомлення особі про підозру слідчим. Зокрема, відповідно до ч. 4 ст. 22 КПК України, таке повідомлення може бути здійснене: а) лише у випадках, передбачених КПК України; б) за погодженням з прокурором. Проте, у главі 22 КПК України не передбачені випадки, коли слідчий може здійснити таке повідомлення, що призводить до фактичного виконання слідчим повноважень прокурора [62, с. 119–120].

Чинний КПК України не визначає конкретний термін, протягом якого слідчий або прокурор повинні повідомити особу про підозру. Однак оскільки на них покладено обов'язок забезпечити підозрюваному можливість захисту від висунутого обвинувачення, це повідомлення має бути зроблено вчасно. Своєчасне повідомлення про підозру означає, що його слід пред'явити негайно після того, як у кримінальному провадженні зібрано достатню кількість доказів,

що вказують на вчинення злочину конкретною особою. Повідомлення про підозру має місце лише за наявності достатніх доказів, які свідчать про можливу причетність особи до вчинення кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК). Згідно з ч. 1 вказаної статті, повідомлення про підозру є обов'язковим у таких випадках: якщо особу затримано на місці вчинення злочину або безпосередньо після його вчинення; у разі обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів; у разі наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення [83].

Прокурор вручає підозрюваному пам'ятку, що містить інформацію про її процесуальні права та обов'язки відповідно до ст. 42 КПК України, одночасно їх ознайомленням. На прохання підозрюваного прокурор зобов'язаний детально роз'яснити кожне з цих прав.

Відповідно до ст. 277 КПК України, письмове повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором.

Повідомлення має містити такі відомості: 1) прізвище та посада слідчого або прокурора, який здійснює повідомлення; 2) анкетні дані особи, якій повідомляється про підозру (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство); 3) назву (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення; 4) зміст підозри [83]; 5) правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 6) короткий виклад фактів кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа. Також це охоплює інформацію про час і місце вчинення злочину та інші важливі обставини, відомі на момент повідомлення про підозру; 7) права підозрюваного; 8) підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення [83].

Статтею 278 КПК України передбачено, що письмове повідомлення про підозру має бути вручено слідчим або прокурором в день його складання. Якщо це неможливо, вручення здійснюється відповідно до процедур, визначених кримінальним процесуальним законодавством для повідомлень.

Крім того, особі, яка була затримана, письмове повідомлення про підозру вручається не пізніше ніж через двадцять чотири години після затримання (ч. 2 ст. 278 КПК України). Також, якщо повідомлення про підозру не було вручено особі протягом двадцяти чотирьох годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню (ч. 3 ст. 278 КПК України). Нормою вказаної статі передбачено, що дата та час вручення повідомлення про підозру, а також правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, з посиланням на відповідну статтю (частину статті) закону України про кримінальну відповідальність, повинні бути невідкладно внесені слідчим або прокурором до ЄРДР (ч. 4 ст. 278 КПК України) [83].

Основні вимоги до прокурора під час повідомлення особі про підозру, що стосуються забезпечення прав учасників кримінального процесу, включають:

- нагляд прокурора за процесом повідомлення про підозру, який має на меті забезпечити своєчасність цієї процедури. Зокрема, це передбачає перевірку підстав для прийняття рішення, наприклад, чи була особа раніше затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення та чи застосовувався до неї запобіжний захід;

- виконання функції процесуального керівництва досудовим розслідуванням, що сприяє зменшенню ризику необґрунтованої підозри (наприклад, неконкретність підозри або підозра, оснований на уявних доказах, які не мають достатнього підтвердження) [62; 83];

- здійснення нагляду за дотриманням законності в забезпеченні права на захист особи, щодо якої існують достатні підстави вважати, що вона вчинила кримінальне правопорушення або має до нього відношення, а також можливість підтвердити статус підозрюваного під час доказування обставин, передбачених ст. 91 КПК України;

- встановлення фактів навмисного інформування особи про вчинення менш тяжкого кримінального правопорушення з метою умисного позбавлення підозрюваного права на повноцінний захист [62; 83].

У разі виникнення підстав для повідомлення про нову підозру або зміни раніше повідомленої підозри, слідчий та прокурор зобов'язані виконати дії, передбачені ст. 278 КПК України. Якщо повідомлення про підозру здійснив прокурор, лише він має право повідомити про нову підозру або змінити раніше надану [83].

Таким чином, прокурор виконує роль гаранта дотримання законності та прав особи під час повідомлення про підозру в кримінальному провадженні. У цьому процесі прокурору слід враховувати різні аспекти, такі як випадки, зміст, порядок вручення та можливі зміни повідомлення про підозру, що регулюються загальними положеннями КПК України (ст. 276–279). За потреби також потрібно враховувати: особливості, зазначені в главах 24-1, 25, 37, 38; можливість звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ст. 285–287 КПК України) та питання про необхідність звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (ст. 292 КПК України) [62; 83].

Повідомлення про підозру відіграє ключову роль у розвитку обвинувальної діяльності прокурора та забезпечення прав підозрюваного в кримінальному провадженні. Згідно з позицією ЄСПЛ, кримінальне обвинувачення розглядається як офіційне сповіщення особи компетентним органом про те, що вона підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення. Таким чином, відповідно до міжнародних стандартів, підозра є невід'ємною частиною обвинувальної діяльності. Це положення закріплено в кримінальному процесуальному законодавстві України, зокрема в п. 14 ст. 3 КПК України, відповідно до якого стадія притягнення до кримінальної відповідальності розпочинається з моменту, коли особу повідомляють про підозру. Отже, важливість повідомлення про підозру полягає в офіційному старті процесу притягнення особи до кримінальної відповідальності на основі та в межах сформульованого в ньому обвинувачення [62, с. 120].

Нагляд прокурора у формі процесуального керівництва на досудовій стадії кримінального провадження під час погодження або відмови в

погодженні клопотань слідчого, детектива до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Як раніше зазначалося, заходами забезпечення кримінального провадження згідно зі ст. 131 КПК України є: виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід (ст. 133–143 КПК України); накладення грошового стягнення (ст. 144–147 КПК України); тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом (ст. 148–153 КПК України); відсторонення від посади (ст. 154–158 КПК України); тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 159–166 КПК України); тимчасове вилучення майна (ст. 167–169 КПК України); арешт майна (ст. 170–175 КПК України); затримання особи (ст. 188–192, 207–213 КПК України); запобіжні заходи (ст. 177–187 КПК України) [83].

Застосування вказаних інститутів повинно базуватися на критеріях і стандартах, що визначають основи кримінального процесу, зокрема на принципі верховенства права. Загальноправові процесуальні принципи, які діють під час кримінального провадження як основні засади, мають на меті забезпечити проведення процесу таким чином, щоб одночасно гарантувати ефективність функціонування системи кримінального процесу та захист конституційних прав і свобод людини. Останнє досягається шляхом виключення можливості незаконного обмеження вказаних прав, зокрема через встановлення в законі підстав, порядку та меж обмеження конституційних прав і свобод особи. Закон, вводячи тимчасові обмеження прав і свобод людини, забезпечує їх захист [9, с. 106; 13, с. 220].

Так, за загальним правилом, відповідно до ст. 132 КПК України, заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, передбачених кримінальним процесуальним законодавством. Клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження на підставі ухвали слідчого судді подається до місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування [83].

Застосування заходів забезпечення кримінального провадження не допускається, якщо слідчий, дізнавач, прокурор не доведе, що: 1) існує обґрунтована підозра у вчиненні кримінального правопорушення, яке має такий ступінь тяжкості, що може стати підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 2) потреби досудового розслідування обґрунтовують рівень втручання в права і свободи особи, зазначений у клопотанні слідчого, дізнавача або прокурора; 3) може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, дізнавач, прокурор звертається із клопотанням [83].

Проте існують винятки, наприклад, Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження діяльності Бюро економічної безпеки України та пов'язаного з цим удосконалення роботи деяких державних правоохоронних органів», передбачено можливість застосування заходів забезпечення кримінального провадження без ухвали слідчого судді або суду. Сказане стало можливим завдяки змінам до ч. 9 ст. 170 КПК України, зокрема: «...У невідкладних випадках і виключно з метою збереження речових доказів або забезпечення можливої конфіскації чи спеціальної конфіскації майна у кримінальному провадженні щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину за рішенням Директора Національного антикорупційного бюро України (або його заступника), Директора Бюро економічної безпеки України (або його заступника), погодженим прокурором, може бути накладено попередній арешт на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах. Такі заходи застосовуються строком до 48 годин. Невідкладно після прийняття такого рішення, але не пізніше ніж протягом 24 годин, прокурор звертається до слідчого судді із клопотанням про арешт майна» [83].

Крім прокурора та слідчого, за погодженням прокурора, право подавати клопотання до слідчого судді про застосування різних заходів мають право: для судового виклику – підозрюваний, його захисник, потерпілий та його

представник (ст. 134 КПК України); для приводу – сторона кримінального провадження та потерпілий (ч. 2 ст. 140 КПК України); для тимчасового доступу до речей і документів – сторони кримінального провадження (ст. 160 КПК України); для арешту майна – цивільний позивач (ст. 171 КПК України). За відсутності згоди (погодження) прокурора слідчий не вправі звертатися до суду з клопотанням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження [83].

Повноваження прокурора в окресленому механізмі полягають у самостійному вивченні всіх обставин кримінального провадження, а також у розгляді пропозицій, які слідчий надає в клопотанні про застосування запобіжного заходу. На основі зазначеного прокурор приймає процесуальне рішення. Слідчий зобов'язаний довести прокурору, а в окремих випадках прокурор – судді, що в матеріалах провадження є обґрунтована підозра, яка виправдовує ступінь втручання в права і свободи особи та відповідає завданню, викладеному в клопотанні [62, с. 125, 126].

Крім того, під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони повинні також надати слідчому судді або суду докази, на які вони посилаються. За результатами розгляду клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження слідчий суддя має право ухвалити рішення про задоволення клопотання, відмову в його задоволенні або повернення клопотання для усунення недоліків, якщо його подано з порушенням вимог, встановлених відповідною нормою КПК України. Наприклад, клопотання прокурора про застосування тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом або про відсторонення від посади повертається, якщо воно не відповідає вимогам ст. 150 та 155 КПК України (ч. 3 ст. 151, ч. 2 ст. 156 КПК України). Також повертається клопотання прокурора чи цивільного позивача про арешт майна, якщо воно не відповідає вимогам ст. 171 КПК України (ч. 3 ст. 172 КПК України) [74, с. 139].

Водночас, ураховуючи реалії сьогодення, доцільно звернути увагу на особливості застосування *заходів забезпечення кримінального провадження в умовах воєнного стану*.

Так, за загальними правилами юридичною основою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження є ухвала слідчого судді або суду. Однак, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України, законодавець передбачив, що в умовах воєнного стану, а також у випадках, коли слідчий суддя не має об'єктивної можливості виконати свої повноваження щодо прийняття рішення про застосування заходів забезпечення (ст. 140, 163, 164, 170, 173 КПК України), такі повноваження може виконувати керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або слідчого, погодженим з прокурором. Рішення керівника органу прокуратури приймається у формі постанови та має містити обґрунтування правомірності здійснення ним повноважень слідчого судді. [83].

Розглянемо детальніше особливості застосування *арешту майна та затримання особи в умовах воєнного стану*. Так, зміни, внесені до норми ст. 615 КПК України відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» від 27 липня 2022 року № 2462-IX, регулюють механізм реалізації цих повноважень: їх виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора про накладення арешту на майно або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором [135].

Оскільки зазначені повноваження є делегованими, а вимоги до спеціальної форми клопотань відсутні, можна зробити висновок, що такі клопотання повинні відповідати формі та змісту, які передбачені для клопотань слідчого, прокурора до слідчого судді для ухвалення процесуальних рішень, згідно з абзацом 6 п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України. Відповідно до абзацу 6 п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України та ст. 110 КПК України, рішення керівника відповідного органу прокуратури про накладення арешту на майно оформлюється у вигляді

постанови. У її мотивувальній частині повинна міститися інформація, характерна для вступної, мотивувальної та резолютивної частин відповідних ухвал. Мотивувальна частина такої постанови має містити обґрунтування правомірності здійснення керівником прокуратури повноважень слідчого судді, тобто пояснення того, чому слідчий суддя не має об'єктивної можливості виконати ці повноваження [83].

Постанова затверджується підписом керівника прокуратури та печаткою відповідного органу. Наголосимо, що Закон України № 2137-IX вперше передбачає можливість виготовлення оригіналу кримінального процесуального рішення – постанови слідчого або прокурора – в електронному форматі. Здійснюється за допомогою кваліфікованого електронного підпису службової особи, яка ухвалила відповідне рішення, або шляхом створення документа з використанням інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування відповідно до ст. 106¹ КПК України [32].

У науковій площині розглядаються питання законності й доцільності делегування повноважень слідчого судді. Ми підтримуємо думку вчених, які стверджують, що наявність додаткової підстави для застосування арешту майна в умовах воєнного стану не суперечить законодавству. Власне науковці обґрунтовують свою позицію тим, що в умовах війни або надзвичайного стану можуть бути обмежені права і свободи, зокрема, згідно зі ст. 41 Конституції України. Відповідно до ст. 15 ЄКПЛ, під час війни або іншої суспільної небезпеки, що загрожує життю нації, Україна може вживати заходів, які відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, але лише в межах, необхідних для подолання критичної ситуації, і за умови, що ці заходи не суперечать іншим міжнародним зобов'язанням [78]. Таке положення не може бути підставою для відступу від ст. 2, за винятком випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, а також від статей 3, 4 (пункт 1) і 7. Отже, немає заборон на відступ від Протоколу 1, який захищає право власності в ЄКПЛ. Крім того, Україна ще 28 лютого 2022 року повідомила Генерального секретаря Ради Європи про своє рішення відступити від зобов'язань за ЄКПЛ. Також

положення ст. 170 та 615 КПК України, що визначають додаткові правові підстави для арешту майна, узгоджуються зі ст. 132 КПК України, яка зазначає, що «заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом» [60, с. 649; 153, с. 678].

Відповідно до ч. 4 ст. 208 КПК України, уповноважена службова особа, що здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК України, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені КПК України [83].

Надання копії протоколу затримання є важливим для належного забезпечення прав підозрюваного. У протоколі мають бути зазначені місце, дата і точний час затримання (година та хвилини); причини затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви або скарги затриманого, якщо були; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманої особи (ч. 5 ст. 208 КПК України). На потребі детального опису всіх обставин затримання у відповідному протоколі наголошує і ЄСПЛ. Наприклад, у рішенні в справі від 19 січня 2012 року «Корнейкова проти України» (заява № 39884/05) Суд констатував порушення п. 1 ст. 5 Конвенції у зв'язку з тим, що причини арешту заявниці були викладені у формальній і стандартній формі, без пояснень, чому це було необхідно в конкретних обставинах. За відсутності чіткого визначення юридичних підстав для арешту заявниці, а також роз'яснення потреби в застосуванні відповідних правових норм, ЄСПЛ визнав арешт заявниці свавільним [169].

Крім того, ч. 4 ст. 213 КПК України зобов'язує уповноважену службову особу, яка здійснила затримання, негайно повідомити про це орган (установу),

уповноважений законом надавати безоплатну правову допомогу. Також необхідно враховувати Порядок інформування центрів з надання безоплатної правничої допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 року № 1363, де п. 2 передбачено обов'язок суб'єкта подання інформації, зокрема слідчого, повідомити про фактичне затримання особи з наданням відомостей про особу затриманого. У разі коли надання безоплатної вторинної правничої допомоги затриманій особі вже розпочато на підставі іншого повідомлення, зареєстрованого в системі, уповноважена службова особа центру інформує про це заявника або уповноваженого з прав людини із зазначенням номера доручення регіонального/міжрегіонального центру з надання безоплатної правничої допомоги, прізвища, імені та по батькові адвоката і його номера телефону (абзац 4 п. 6 Порядку) [119; 120].

Як було зазначено вище, у положеннях ст. 214 та ст. 208 КПК України є невідповідність окреслених норм, яка виявляється в тому, що ст. 214 КПК не містить прямого дозволу на затримання особи до внесення відомостей до ЄРДР. Вказана проблема вирішується різними способами на практиці, проте вона має бути усунена шляхом внесення змін до нормативного регулювання, на чому обґрунтовано акцентують науковці [31; 58, с. 216; 61, с. 91; 91, с. 50].

У контексті нашого дослідження окрему увагу слід звернути на *повноваження прокурора щодо забезпечення прав підозрюваного в частині обрання запобіжних заходів, а саме тримання під вартою*, оскільки вони є найбільш суворими з-поміж інших заходів забезпечення кримінального провадження та можуть найбільше порушувати права підозрюваного.

Під час ухвалення рішення керівником органу прокуратури діють загальні правила обрання запобіжних заходів, визначені главою 18 розділу II КПК України. Таким чином, на керівника органу прокуратури покладаються ті самі обов'язки, що й на слідчого суддю, зокрема необхідно встановити, чи підтверджують надані слідчим і прокурором докази такі обставини: наявність

обґрунтованої підозри у вчиненні злочину підозрюваним; наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених ст. 177 КПК України; недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризикам, зазначеним у клопотанні [207].

Під час обрання тримання під вартою керівник органу прокуратури також повинен оцінити в сукупності всі обставини, закріплені в ст. 178 КПК України [83].

У межах обрання запобіжного заходу ураховують не лише загальні, а й спеціальні критерії, що визначені законодавцем як мета та підстави для ухвалення рішення. Зокрема, метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам: переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду (п. 1 ч. 1 ст. 177 КПК України); знищити, сховати або спотворити будь-яку з речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 177 КПК України); незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста в цьому кримінальному провадженні (п. 3 ч. 1 ст. 177 КПК України); перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином (п. 4 ч. 1 ст. 177 КПК України); вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується (п. 5 ч. 1 ст. 177 КПК України) [83].

Запобіжний захід може бути застосований лише для того, щоб уникнути спроб вчинення дій, зазначених у ч. 1 ст. 177 КПК України. Отже, сторона обвинувачення має право ініціювати обрання запобіжного заходу лише в тих випадках, коли існує необхідність запобігти реальним діям особи, а не на основі їх потенційної можливості вчинення або припущень про такі дії в майбутньому. Якщо розглядати термін «запобігання спробам» буквально, він є синонімом поняття «припинення розпочатої дії». Його можна умовно порівняти з категорією «замах», яка використовується для визначення стадій вчинення

злочину, і вважається дією особи з прямим умислом, що безпосередньо спрямована на досягнення наслідків, визначених у ч. 1 ст. 177 КПК України [183].

Спроба уникнути органів досудового розслідування чи суду може виявлятися, наприклад, через отримання громадянства іншої країни, подачу відповідних заяв і документів для активізації цього процесу або термінову купівлю квитків до іншої країни. Намір знищити, приховати або спотворити будь-які речі чи документи, що мають важливе значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, може бути підтверджений фото- або відеоматеріалами, свідченнями очевидців або іншими конкретними доказами, що підтверджують ці обставини [183].

Водночас слідчий і прокурор мають довести, що особа, щодо якої вони подали клопотання про застосування запобіжного заходу, має реальну можливість отримати доступ до речей, які вона може спотворити або знищити, або ж на момент подання клопотання вже володіє ними чи користується ними, або вже їх спотворила чи знищила. Якщо ці речі або документи знаходяться в розпорядженні сторони обвинувачення, вона не може стверджувати, що існує ризик їх знищення з боку підозрюваного чи обвинуваченого, оскільки саме слідчий або прокурор несе особисту відповідальність за збереження таких предметів. Спроба незаконного впливу на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта або спеціаліста в межах цього кримінального провадження повинна бути підтверджена відповідними доказами, включаючи покази зазначених осіб, та мають доводити факт незаконного впливу, який здійснюється безпосередньо або через довірених осіб. Крім того, будь-які інші форми перешкоджання кримінальному провадженню також повинні бути підтвержені: слідчий або прокурор повинні чітко визначити, які дії особи вони вважають перешкоджанням, а також пояснити, яким чином ці дії реально заважають проведенню досудового розслідування. Також необхідно довести реальність спроби вчинення іншого кримінального правопорушення або продовження вже наявного [183].

Таким чином, наявність спроб, яким потрібно запобігати, повинна бути підтверджена доказами. Припущення слідчого або прокурора про їх існування, якщо вони не базуються на доказах, зазначених у ст. 84 КПК України, не може вважатися достатньою підставою для обрання запобіжного заходу відповідно до ч. 1 ст. 177 КПК України, оскільки це є лише припущенням.

У зв'язку з введенням воєнного стану в Україні, процесуальні особливості застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою зазнали певних змін. Причому загальні правила щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження регулюються ст. 132 КПК України. Можливість застосування запобіжного заходу до особи безпосередньо пов'язана з наявністю в неї відповідного процесуального статусу в кримінальному провадженні підозрюваного [83].

Згідно з положеннями ч. 4 ст. 176 КПК України, запобіжні заходи можуть бути застосовані під час досудового розслідування та до початку підготовчого судового засідання. Слідчий суддя діє за клопотанням слідчого, яке має бути погоджене з прокурором, або за клопотанням прокурора. Під час судового провадження запобіжні заходи застосовуються судом за клопотанням прокурора. Таким чином, ураховуючи серйозність наслідків для особи, щодо якої виникає потреба в запобіжному заході, слідчий не має процесуальних повноважень самостійно звертатися до суду з таким клопотанням на стадії досудового розслідування, якщо це не погоджено прокурором [112].

Застосування до особи тримання під вартою здійснюється виключно на підставі ухвали слідчого судді або суду. Причому в ст. 615 КПК України регламентовано особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану. З огляду на зміст цієї статті, її норми підлягають застосуванню виключно в разі об'єктивної неможливості здійснення кримінального провадження в загальному порядку, наприклад, ведення в певному регіоні активних бойових дій. Так, ч. 2, 3 ст. 615 КПК України визначено, що строк дії ухвали слідчого судді про тримання під вартою чи постанови керівника органу прокуратури про тримання під вартою, прийнятої відповідно до вимог та з

урахуванням обставин, передбачених цією статтею, може бути продовжений до одного місяця керівником відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим із прокурором. Причому строк тримання під вартою може продовжуватися неодноразово в межах строку досудового розслідування [83; 112].

Одночасно про таке рішення необхідно терміново, за першої можливості, повідомити прокурора вищого рівня, а також суд, визначений відповідно до законодавства, надаючи копії відповідних документів не пізніше ніж через 10 днів з моменту повідомлення. Варто зазначити, що ця спеціальна норма стосується виключно питань продовження строку тримання під вартою, а не його застосування. З 8 березня 2022 року вказана норма також передбачала можливість застосування запобіжного заходу керівником відповідного органу прокуратури, проте діяла лише півроку – до 24 серпня 2022 року [112].

Відповідно до ст. 29 Конституції України, кожна особа має право на свободу й особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований або утримуватись під вартою інакше, ніж на підставі обґрунтованого рішення суду, відповідно до законодавчих норм. Тому під час розгляду питання про застосування запобіжного заходу, що обмежує свободу особи, зокрема тримання під вартою, необхідно ретельно перевірити наявність підстав і мети цього заходу, які безпосередньо пов'язані із законодавчо визначеною можливістю його застосування [112].

Прокурорський нагляд під час застосування запобіжних заходів до неповнолітнього підозрюваного. Згідно з правилом 8 Мінімальних стандартних правил ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх «Пекінські правила» від 29 листопада 1985 року, необхідно забезпечити право неповнолітнього на конфіденційність [100]. Вказаного права слід дотримуватися на всіх етапах, щоб уникнути завдання шкоди через зайву гласність або шкоди репутації. Тому прокурорів закликають особливо уважно ставитися до своєї відповідальності за нерозголошення будь-якої інформації,

яка може порушити права неповнолітніх, або такої, що може призвести до збільшення завданої їм шкоди.

Процесуальною гарантією забезпечення прав неповнолітніх осіб під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні слугує прокурор. Важливо підкреслити значущість ролі прокурора у випадках, що стосуються неповнолітніх підозрюваних та обвинувачених, як на стадії досудового розслідування, так і під час судового розгляду провадження [152, с. 123].

Згідно з ч. 4 ст. 176 КПК України, запобіжні заходи можуть бути застосовані під час досудового розслідування слідчим суддею за клопотанням слідчого, яке погоджене з прокурором, або за клопотанням прокурора. У процесі судового провадження запобіжні заходи застосовуються судом за клопотанням прокурора. З одного боку, відповідно до ч. 2 ст. 36 КПК України, прокурор як особа, що виконує функцію обвинувачення та процесуального керівництва досудовим розслідуванням, оцінює доцільність і ефективність запобіжних заходів для забезпечення притягнення винного до кримінальної відповідальності. З іншого боку, прокурор як гарант законності та прав і свобод учасників процесу не повинен розглядати інститут запобіжних заходів лише з обвинувальною метою. Йому належить обов'язок у кожному випадку оцінювати законність та обґрунтованість застосування запобіжного заходу, який має відповідати принципам презумпції невинуватості [152, с. 123].

Розглядаючи повноваження прокурора в процесі застосування запобіжних заходів, науковці акцентують увагу на тому, що в кожному конкретному випадку прокурор фактично приймає попереднє рішення щодо необхідності такого заходу. Він аналізує законність та обґрунтованість використання конкретного запобіжного заходу в межах кримінального провадження. Без позитивного рішення прокурора про необхідність запобіжного заходу, оформленого у вигляді клопотання встановленої форми, яке складено або затверджено прокурором, слідчий суддя не має права розглядати та вирішувати це питання [40, с. 341–342].

Застосування запобіжного заходу можливе лише за умови наявності відповідного волевиявлення прокурора. Крім того, прокурор бере участь у вирішенні питання про застосування запобіжного заходу слідчим суддею або судом, що відбувається через його участь у розгляді клопотання про це. Відповідно до ч. 1 ст. 193 КПК України, прокурор є обов'язковим учасником такого розгляду, і його завдання полягає у встановленні мети, підстав та обставин, які враховуються під час вибору вказаного виду примусу. Це означає, що прокурор повинен дотримуватись норм ст. 177, 178 КПК України, щоб під час судового розгляду відповідного клопотання довести таке: 1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні кримінального правопорушення підозрюваним або обвинуваченим; 2) наявність достатніх підстав вважати, що існує щонайменше один із ризиків, передбачених ст. 177 КПК України; 3) недостатність застосування більш м'яких заходів [87, с. 61].

Причому важливо пам'ятати, що рішення прокурора про необхідність застосування запобіжного заходу має відповідати загальним принципам кримінального провадження, а також меті й підставам їх застосування, які визначені в ст. 177 КПК України. У практичній діяльності запобіжний захід часто вводиться на основі припущення про можливу негативну поведінку підозрюваного або обвинуваченого в майбутньому. Тому рішення про застосування конкретного запобіжного заходу завжди має ґрунтуватися на сукупності конкретних доказів, що підтверджують необхідність запобігання неналежній поведінці підозрюваного чи обвинуваченого. Якщо наведені вище підстави вказують на необхідність застосування запобіжного заходу, вибір його типу здійснюється з урахуванням обставин, зазначених у ст. 178 КПК України [83]. Це включає: значущість доказів, що підтверджують вчинення кримінального правопорушення підозрюваним або обвинуваченим; тяжкість покарання, яке загрожує особі в разі визнання її винною в злочині, у вчиненні якого її підозрюють або обвинувачують; вік і стан здоров'я підозрюваного чи обвинуваченого; міцність соціальних зв'язків підозрюваного або обвинуваченого за місцем його постійного проживання; наявність у нього

постійного місця роботи або навчання; наявність судимостей у підозрюваного чи обвинуваченого та інші фактори [83].

Слід зауважити, що для дотримання міжнародних стандартів обмеження прав неповнолітніх на свободу й особисту недоторканність у кримінальному процесі національне законодавство встановлює певні процесуальні нюанси щодо застосування таких заходів до неповнолітніх. Відповідні нюанси спрямовані на забезпечення їхнього добробуту, що своєю чергою зменшує потребу у втручанні з боку правосуддя та знижує можливі негативні наслідки такого втручання. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 492 КПК України, за наявності відповідних підстав до неповнолітнього, з урахуванням його вікових і психологічних особливостей, а також виду діяльності, може бути застосовано один із запобіжних заходів, передбачених кримінальним процесуальним законодавством [83; 87, с. 624]. Процедура вибору запобіжного заходу для неповнолітніх регулюється загальними нормами кримінального процесу, з урахуванням особливостей, викладених у ст. 492 та 493 КПК України.

Аналіз правових норм і поглядів науковців підтверджують важливість ролі прокурора в процесуальному порядку під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні, особливо у випадках, що стосуються неповнолітніх підозрюваних. Водночас дослідження положень КПК України та наукових позицій щодо ролі прокурора в цій сфері дозволяє визначити його обов'язки під час застосування запобіжних заходів до неповнолітніх, враховуючи як загальні принципи, так і специфіку кримінального провадження стосовно цієї категорії осіб [75, с. 116]. Зокрема, з одного боку, прокурор має забезпечити, щоб обраний запобіжний захід відповідав своїй меті – забезпеченню виконання процесуальних обов'язків неповнолітнім підозрюваним, а також запобіганню ризикам, зазначеним у ч. 1 ст. 177 КПК України. З іншого боку, під час вибору запобіжного заходу для неповнолітнього прокурор зобов'язаний дотримуватися вимог ст. 492 КПК України, урахуваючи вікові та психологічні особливості, а також рід діяльності неповнолітнього.

Нагляд прокурора у формі процесуального керівництва на досудовій стадії кримінального провадження щодо погодження або відмови в погодженні клопотань слідчого, детектива до слідчого судді щодо проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, а також інших процесуальних дій, передбачених КПК України. У загальному вигляді способи збирання доказів стороною обвинувачення закріплено в ч. 2 і 4 ст. 93 КПК України, аналіз яких дає змогу виокремити такі способи: 1) проведення СРД; 2) проведення НСРД; 3) витребування від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей; 4) витребування та отримання висновків експертів; 6) витребування та отримання висновків ревізій та актів перевірок; 7) проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України; 8) одержання на території іноземної держави внаслідок здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження [83].

Відповідно до п. 1 ст. 233 КПК України, СРД є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Загальні вимоги до проведення СРД визначені в ст. 223 КПК України. Зокрема, закон встановлює основні правила, дотримання яких забезпечує законність та обґрунтованість проведення СРД, а також досягнення їх цілей і вирішення завдань кримінального провадження [83; 84]. СРД можуть проводитися лише після внесення відповідних відомостей до ЄРДР (ч. 2 ст. 214 КПК України) і виключно в межах строків, визначених ст. 219 КПК України, за винятком випадків, коли їх ініціює суд відповідно до ч. 3 ст. 333 КПК України [83]. Усі СРД, проведені з порушенням цих вимог, вважаються недійсними, а докази, отримані внаслідок таких дій, є недопустимими.

Метою СРД є пошук, виявлення, вилучення та фіксація фактичних даних і відомостей про їх джерела для отримання доказів у кримінальному провадженні або для перевірки вже наявних доказів. Важливо зазначити, що СРД не лише орієнтовані на пошук конкретних матеріальних об'єктів, а й на

розшук відповідних осіб. Зокрема, це підкреслює законодавець у ч. 5 ст. 280 КПК України, де зазначається, що після зупинення досудового розслідування проведення СРД забороняється, за винятком тих, що спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного [62, с. 149–150].

Ключовою гарантією забезпечення прав підозрюваного в кримінальному провадженні є можливість проведення СРД лише після внесення інформації про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Як зазначено в ст. 214 КПК України, єдиним винятком є можливість проведення огляду місця події в невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР [212, с. 150].

У процесі досудового розслідування, ознайомлюючись з матеріалами кримінального провадження, прокурор не лише перевіряє, чи дотримано визначений порядок збору і фіксації доказів, а й з'ясовує, наскільки повно та об'єктивно забезпечено дослідження обставин справи, оцінює докази з точки зору їхньої належності, достатності, допустимості. Також прокурор встановлює, чи всі процесуальні можливості для виявлення і закріплення доказів, що мають значення для справи, були застосовані слідчим, чи не залишилися поза увагою джерела інформації про факти, що підлягають доказуванню, та чи усунені наявні в доказах суперечності [212, с. 150].

Якщо прокурор вирішить, що зібрані докази є не достатніми для доказування в кримінальному провадженні, він повинен надати слідчому вказівки щодо встановлення обставин, важливих для кримінального провадження, та проведення конкретних СРД для збирання доказів, або самостійно прийняти рішення про вчинення таких дій для забезпечення прав і законних інтересів підозрюваного. Прокурор також має право надавати вказівки щодо перевірки наявних доказів та усунення виявлених невідповідностей. Вказівки прокурора під час кримінального провадження не лише фіксують помилки слідчого та вимагають їх виправлення, а й визначають подальші перспективи розслідування. Вони уточнюють завдання щодо предмета доказування в кожному конкретному випадку, слугуючи

інструментом для організації належного ходу досудового розслідування та забезпечення його повноти, всебічності та об'єктивності [62].

З цього приводу доречно звернутися до практики ЄСПЛ. Так, у рішенні від 17 січня 2013 року «Слюсар проти України» (заява № 39797/05) суд визнав наявність порушення ст. 2 Конвенції в її процесуальному аспекті у зв'язку з недотриманням державою обов'язку провести ефективне розслідування смерті брата заявника, зокрема невиконання слідчими численних вказівок прокурора. Суд звернув особливу увагу на те, що безпосередньо державні органи, зокрема Генеральна прокуратура Україна, визнала неефективність проведеного розслідування справи [174].

В іншому рішенні ЄСПЛ від 10 березня 2010 року «Дудник проти України» (заява № 17985/04) Суд дійшов висновку, що органи державної влади не вжили всіх заходів, яких розумно було б очікувати в контексті провадження ефективного розслідування обставин заподіяння тілесним ушкодженням і смерті сина заявниці, у тому числі невиконання численних вказівок прокурора [168].

Обшук є пошуковою дією, що має чітко виражений примусовий характер. Для підозрюваного та його родичів обшук означає, хоча й санкціоноване законом, але небажане втручання сторонніх осіб у їхнє житло, а також доступ до особистих та інтимних аспектів їхнього життя. Його реалізація повинна відповідати нормам міжнародних правових документів, що стосуються прав людини. Зокрема, у Декларації ООН про права людини зазначено, що ніхто не може піддаватися довільному втручання в особисте та сімейне життя, посягання на його житло, таємницю кореспонденції або на його честь і репутацію [96, с. 110; 115].

Обшук проводять з метою виявлення та фіксації інформації про обставини вчинення кримінального правопорушення, пошуку знарядь злочину або майна, здобутого внаслідок його вчинення, а також для встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб (ст. 234 КПК України). Обшук проводять на підставі ухвали слідчого судді. Слід зауважити, що слідчий суддя не

визначає хід чи напрями розслідування, а лише надає прокурору дозвіл на реалізацію його рішення щодо проведення відповідної процесуальної дії [83].

Особливістю проведення обшуку в житлі або іншому володінні особи є те, що відповідно до п. 1 ст. 236 КПК України його може здійснювати лише слідчий або прокурор. Під час обшуку, з огляду на реалізацію прав і законних інтересів підозрюваного, прокурору слід:

- забезпечити присутність осіб, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені (п. 9 ч. 3 ст. 42 та ч. 1 ст. 236 КПК України) [83];

- перед початком виконання ухвали слідчого судді особі, яка володіє житлом або іншим майном, а в разі її відсутності – іншій присутній особі, пред'явити ухвалу та надати її копію (ч. 2 ст. 236 КПК України). Вручення здійснюється для того, щоб особа, у житлі або іншому володінні якої проводиться обшук, могла ознайомитися з підставами для його проведення та перевірити правильність інформації, зазначеної в ухвалі;

- перед початком обшуку роз'яснити присутнім їхнє право на подання заяв, які повинні бути обов'язково зафіксовані в протоколі (ч. 3 ст. 42, ч. 8 ст. 236 КПК України);

- незалежно від етапу обшуку – допустити захисника на місце його проведення, якщо особа висловила бажання, щоб він був присутній;

- урахувати, що в разі необхідності проведення особистого обшуку його мають здійснювати особи тієї самої статі. За вимогою особи, обшук може проводитися в присутності адвоката або представника (ч. 3 ст. 42 КПК України, ч. 5 ст. 236 КПК України) [62, с. 155].

Частина 1 ст. 236 КПК України, яка регулює порядок виконання ухвали про дозвіл на обшук житла або іншого володіння особи, одночасно встановлює, що таку ухвалу може виконати слідчий чи прокурор. Така імперативна вимога не повторюється в жодній іншій статті розділу 20 КПК України, що стосується проведення інших СРД. Дотримання цієї вимоги є важливим для визнання доказів допустимими в подальшому [96, с. 111–112].

Як зазначає А. В. Мельниченко, норма, закріплена в ст. 236 КПК України, є спеціальною стосовно норм ст. 36 і 40 КПК України. У випадку конфлікту між спеціальною та загальною нормами слід застосовувати загальну норму. Доручення оперативним підрозділам на проведення СРД, такої як обшук, на основі загальних норм і повноважень сторони обвинувачення є неправомірним. Своєю чергою це може призвести до визнання доказів, отриманих під час такого обшуку, недопустимими [96, с. 112].

Наступною СРД, яку проводять за участю підозрюваного, є освідування (ст. 241 КПК України). Процесуальні підстави проведення освідування: виявлення на тілі підозрюваного, одязі, у якому він перебуває, слідів кримінального правопорушення та їх вилучення або виявлення особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу [83]. Перед початком освідування особі пропонується добровільно пройти цю процедуру на підставі постанови дізнавача, слідчого або прокурора. Якщо особа відмовляється, освідування проводиться примусово лише за постановою прокурора. У разі потреби освідування здійснюється за участю судово-медичного експерта, лікаря або спеціаліста. Освідування, що передбачає оголення особи, має проводитися особами тієї ж статі, за винятком випадків, коли освідування здійснює лікар. Дізнавач, слідчий або прокурор не можуть бути присутніми під час освідування особи іншої статі, якщо це передбачає оголення [83]. Під час освідування забороняються дії, які можуть принизити честь і гідність особи або загрожувати її здоров'ю. Примус може застосовуватися лише в межах, необхідних для досягнення цілей освідування. У разі потреби фіксується наявність або відсутність одягу на тілі особи, що підлягає освідуванню, а також сліди кримінального правопорушення чи особливі прикмети: шляхом фотографування, відеозапису або використання інших технічних засобів. Зображення, які можуть бути визнані образливими для освідуваної особи, зберігаються в опечатаному вигляді і можуть бути надані лише суду під час розгляду справи. Про проведення освідування складають протокол [83].

Щодо судової практики в цьому питанні варто зазначити, що невиконання законодавчо встановленої процедури проведення освідування вважається суттєвим порушенням вимог кримінального процесуального законодавства, про що Верховний Суд неодноразово зазначав у своїх рішеннях. Так, постановою Верховного Суду колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 31 серпня 2022 року встановлено: «...за результатом розгляду цього кримінального провадження суд визнав недопустимими доказами протокол освідування особи від 5 липня 2018 року та похідні від нього докази (висновки експертів від 22 і 28 серпня 2018 року № 2-0726/18 та № 1.1-280/18 відповідно), оскільки освідування Особа_6 було проведено без дотримання вимог ст. 241 КПК України, зокрема, не зазначено його процесуального статусу, постанова прокурора про проведення освідування не містила дати її винесення...» [124].

Повноваження під час проведення НСРД. Виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, а також ухвалення законних і справедливих судових рішень, виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України, можливі лише за умови застосування визначених цим кодексом засобів, включаючи негласні. Ефективність цих засобів підтверджується практикою, до яких слід віднести НСРД, які застосовуються не лише для отримання доказів у кримінальному провадженні, а й для виявлення інших можливих напрямків їх використання в процесуальному доказуванні [62, с. 163–164].

Закон зобов'язує прокурора та керівника органу досудового розслідування всебічно, повно та неупереджено досліджувати обставини кримінального провадження. Вони повинні виявити всі факти, які можуть викривати або виправдовувати підозрюваного чи обвинуваченого, а також ті, що можуть пом'якшити або обтяжити його покарання. Крім того, необхідно надати цим обставинам відповідну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень (ч. 2 ст. 9 КПК України) [83].

НСРД – це різновид СРД, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України.

О. В. Грибовський зазначає, що НСРД вперше було введено до системи кримінального процесу законодавцем. Раніше досудове розслідування злочинів здійснювалося в інших організаційно-правових формах, де відповідні дії мали статус оперативно-розшукових заходів і могли виконуватися лише уповноваженими оперативними підрозділами [37, с. 180].

Порядок проведення НСРД регулюється ст. 246–275 КПК України. Крім того, НСРД, для яких рішення про проведення ухвалює слідчий суддя, можуть проводитися виключно в межах кримінальних проваджень, що стосуються тяжких або особливо тяжких злочинів [83]. Процесуальний порядок та організація провадження НСРД регламентовані КПК України (глава 21) й Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженою наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5 [141].

Повноваження прокурора, що стосуються забезпечення законності під час проведення НСРД, визначені КПК України. Вони мають процесуальний характер і є частиною нагляду за дотриманням законів у межах процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Проте прокурор не має повноважень для безпосереднього проведення таких дій. На відміну від СРД, прокурор не є суб'єктом, який здійснює НСРД. Підстави для проведення НСРД визначені в ст. 246 КПК України. Так, до них слід зарахувати: матеріали кримінального провадження, які підтверджують неможливість отримання інформації іншим способом та вказують на потенційні результати збору доказів протиправної діяльності (зокрема, інформацію про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо здобути іншим чином). Також необхідна наявність дозволу

(рішення) на проведення НСРД, що може бути ухвалою слідчого судді або постановою прокурора, слідчого, залежно від типу НСРД [83].

Безперечно, питання про наявність достатніх підстав для проведення НСРД у кожному конкретному випадку вирішується чітко визначеним колом осіб, зокрема слідчим, прокурором і слідчим суддею. Вони приймають рішення про наявність чи відсутність фактів або обставин, що вимагають проведення НСРД [107, с. 6]. Це питання розглядається на основі вже отриманої гласної або негласної інформації, письмових доручень правоохоронних органів, а також запитів міжнародних правоохоронних структур і організацій інших держав. Однак відсутність чітко визначених підстав для проведення НСРД створює певні труднощі під час визначення судом допустимості використання матеріалів, отриманих у результаті цих дій, як доказів у кримінальному провадженні. Під час розгляду питання допустимості матеріалів НСРД суд іноді визнає недопустимими докази, отримані в процесі проведення НСРД, через недостатність обґрунтувань у матеріалах провадження [74, с. 202–203].

Перед поданням клопотання слідчому судді щодо проведення НСРД (за винятком випадку, передбаченого ч. 2 ст. 264 КПК України, де рішення приймає слідчий або прокурор), його необхідно погодити з прокурором – процесуальним керівником. Прокурор має розглянути клопотання за можливості невідкладно з моменту його надходження. Причому він контролює наявність законних підстав для проведення (юридична обґрунтованість), фактичних підстав (фактична обґрунтованість) та дотримання процедури отримання дозволу на проведення НСРД [43, с. 132; 217, с. 158–159].

Наявність правових норм, що регулюють умови й порядок дотримання прав людини та громадянина, зобов'язує органи прокуратури й досудового розслідування дотримуватися вимог закону в будь-якій ситуації. У разі тимчасового обмеження цих прав необхідно забезпечити законність таких дій.

Прокурор, здійснюючи процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, зобов'язаний виявляти факти незаконного обмеження конституційних прав підозрюваного та вживати заходів для їх відновлення.

Крім того, прокурор відповідає за процесуальний контроль під час ініціювання проведення НСРД, які виконуються за ухвалою слідчого судді [74]. Прокурор також перевіряє наявність підстав для проведення НСРД, викладених у клопотанні, а також обставини, що свідчать про неможливість отримання відомостей про протиправну діяльність.

Наприклад, якщо під час досудового розслідування кримінального провадження щодо вимагання та отримання неправомірної вигоди (ч. 3 ст. 368 КК України) з кваліфікуючою ознакою «вимагання неправомірної вигоди» виявиться, що факт вимагання не підтвердився, кваліфікацію злочину слід змінити на менш тяжкий. Крім того, більшість НСРД здійснюється виключно в межах кримінальних проваджень, що стосуються тяжких або особливо тяжких злочинів (ч. 2 ст. 246 КПК України). Водночас КПК України не регулює наслідки перекваліфікації злочинів для оцінки допустимості матеріалів НСРД [74].

Важливою гарантією забезпечення прав і свобод підозрюваного є положення, яке надає прокурору право забороняти або припиняти проведення НСРД у разі виявлення порушень законності (ч. 3 ст. 246 України) [83]. Передусім це стосується закріплення контрольних-наглядних повноважень: якщо обов'язок здійснення прокурорського нагляду за негласними обмеженнями покладено на прокурора в межах кримінального провадження, то контроль за законністю та обґрунтованістю таких обмежень залишається в компетенції керівника органу прокуратури [74, с. 205].

Під час перевірки законності й обґрунтованості дій слідчого, який звертається з клопотанням про проведення НСРД, прокурор має право або погодити це клопотання та направити його до відповідного суду, або відмовити в наданні згоди на проведення НСРД. Процесуальний керівник також може надати слідчому вказівки щодо збирання додаткових доказів для обґрунтування клопотання. Такі дії спрямовані на захист прав і свобод підозрюваного, запобігаючи необґрунтованим обмеженням у сфері кримінального судочинства. Наділяючи прокурора вказаними повноваженнями, законодавець свідомо

передбачив його участь у проведенні НСРД, оскільки на прокурора покладено обов'язок забезпечувати законність досудового розслідування, зокрема в процесі здобуття доказів за допомогою негласних засобів [74, с. 211].

Крім того, прокурор як процесуальний керівник зобов'язаний контролювати процес під час ініціювання проведення НСРД, які здійснюються за ухвалою слідчого судді. Такі дії передбачають тимчасове обмеження конституційних прав і свобод підозрюваного, зокрема втручання в приватне спілкування. Одним з ключових механізмів забезпечення законності під час ухвалення рішення про проведення НСРД, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування, є право процесуального керівника погоджувати клопотання слідчого на їх проведення. Прокурор перевіряє наявність підстав для проведення НСРД, викладених у клопотанні, а також обставини, які свідчать про неможливість отримання інформації про протиправну діяльність іншим способом [74, с. 211].

У правозастосовній діяльності прокурор і слідчий стикаються з необхідністю ухвалення рішень щодо можливості збирання доказів за допомогою гласних СРД та доцільності проведення НСРД. Зазначене питання є суб'єктивним для обох, що не завжди забезпечує належний захист прав і свобод учасників кримінального провадження [88, с. 568]. Коли прокурор подає клопотання про проведення НСРД або погоджує його, він зобов'язаний базувати своє рішення на аналізі матеріалів кримінального провадження, які підтверджують необхідність таких дій. Передусім це робиться з метою запобігання тяжким або особливо тяжким злочинам, виявлення слідів злочинної діяльності й отримання інформації про протиправні дії. Процесуальний керівник має враховувати ступінь необхідності тимчасового обмеження конституційних прав особи, а також те, чи сприятиме проведення НСРД інтересам кримінального провадження [88].

Крім того, згідно з ч. 3 ст. 246 КПК України, прокурор має право забороняти проведення або припиняти вже розпочаті НСРД. Це питання детально висвітлено в Інструкції про організацію проведення негласних слідчих

(розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні [141], згідно з якою прокурор може заборонити проведення НСРД, які ще не розпочалися, оформлюючи своє рішення вмотивованою постановою (ст. 110, 246, 249 КПК України). Прокурор також зобов'язаний припинити подальше проведення НСРД, якщо в цьому відпала потреба, або з інших підстав, які викладені в його постанові. Після цього прокурор негайно надає постанову керівнику органу, що проводить НСРД за дорученням слідчого або прокурора, або безпосередньо слідчому, який виконує такі дії (ст. 246, 249 КПК України). У вказаному випадку рішення процесуального керівника має базуватися на таких обставинах, як наявність порушень у процесуальному оформленні та проведенні НСРД, порушення строків їх проведення, а також наявність незаконного обмеження конституційних прав особи (втручання в приватне спілкування) [141].

Варто зауважити, що відповідно до ч. 4 ст. 252 КПК України, прокурор зобов'язаний вжити заходів для збереження речей і документів, отриманих під час проведення НСРД, які він має намір використовувати в кримінальному провадженні. Водночас він зобов'язаний письмово повідомити особу, чії конституційні права були тимчасово обмежені під час проведення НСРД, а також підозрюваного та його захисника про таке обмеження (ч. 1 ст. 253 КПК України) [83].

У контексті нашого дослідження слід звернути увагу на *особливості проведення НСРД в умовах воєнного стану*.

Відповідно до міжнародних норм, право на ефективне розслідування кримінальних правопорушень є невід'ємним і має бути забезпечене в усіх ситуаціях, включаючи період воєнного стану. Це означає, що стандарти ефективного досудового розслідування повинні дотримуватися навіть під час воєнних дій, а право на справедливий судовий розгляд не має зазнавати обмежень [90, с. 465].

Одночасно можуть бути вжиті додаткові заходи для забезпечення безпеки досудового розслідування, зокрема захисту свідків та інших учасників процесу

від можливих загроз. Щодо специфіки проведення НСРД важливо враховувати такі аспекти:

1) дозволи на проведення процесуальних дій. Воєнний стан не скасовує вимоги дотримання процесуальних норм і законодавства, тому для проведення НСРД потрібні дозволи від відповідних органів, які видаватимуться з урахуванням конкретної ситуації в країні [33, с. 8];

2) обмеження прав і свобод громадян. У період воєнного стану можуть бути введені обмеження прав і свобод громадян, що містить обмеження права на особисту та сімейну таємницю, права на вільне переміщення, права на свободу думки, слова та віросповідання. Тому проведення НСРД в умовах воєнного стану може вимагати додаткових обґрунтувань і заходів для забезпечення прав та свобод громадян;

3) застосування спеціальних засобів. Умови воєнного стану можуть вимагати застосування спеціальних засобів під час проведення НСРД. До таких засобів можуть належати технічні й технологічні пристрої, спеціалізоване обладнання, інформаційні системи тощо [33, с. 8].

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України, проведення НСРД фіксуються у відповідних процесуальних документах, а також за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, якщо фіксування за допомогою технічних засобів неможливе з технічних причин [83].

Як відомо, рішення щодо проведення НСРД ухвалює прокурор, а у випадках, передбачених КПК України, – слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором (ст. 246, 248, 250 КПК України) [83]. Здійснення повноваження щодо ухвалення такого рішення виключно прокурором в умовах воєнного стану припустимо тільки за умови виконання трьох складових, а саме: це повинно відбуватись на місцевості (адміністративній території), на якій діє правовий режим воєнного, надзвичайного стану; були вчинені злочини певного визначеного виду; слідчий

суддя не може виконати повноваження у встановлені КПК України строки [211, с. 198].

Нагляд прокурора у формі процесуального керівництва на досудовій стадії кримінального провадження під час зупинення досудового розслідування. Так, у загальному вигляді забезпечення прокурором законності під час зупинення досудового розслідування полягає в перевірці законності підстав та умов такого зупинення. КПК України містить чітко визначений перелік підстав, за якими досудове розслідування може бути зупинене, а саме: підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі в кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком (п. 1 ч. 1 ст. 280 КПК України); оголошено в розшук підозрюваного (п. 2 ч. 1 ст. 280 КПК України); слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування (п. 2¹ ч. 1 ст. 280 КПК України); наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва (п. 3 ч. 1 ст. 280 КПК України); наявні об'єктивні обставини, що унеможливають подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану (п. 4 ч. 1 ст. 280 КПК України); уповноваженим органом прийнято рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого та підозрюваним надано письмову згоду на проведення такого обміну. Рішення про зупинення досудового розслідування з цієї підстави оскарженню не підлягає (п. 5 ч. 1 ст. 280 КПК України) [83].

У кримінальному провадженні дотримання засади розумності строків є надзвичайно важливим. Причому розумний строк не може перевищувати терміни, визначені кримінальним процесуальним законодавством. Зупинення досудового розслідування призводить до переривання обчислення строків, що своєю чергою впливає на загальну тривалість провадження. Тому забезпечення прокурором законності під час зупинення досудового розслідування має важливе значення для реалізації засади розумності строків і справедливого судового розгляду загалом [77, с. 642]. Законне зупинення досудового розслідування засвідчує, що зволікання під час провадження обумовлені

об'єктивними причинами та не пов'язані з неналежним способом виконання своїх обов'язків суб'єктами, які уповноважені вести кримінальний процес. Дослідження особливостей забезпечення прокурором реалізації засади законності під час зупинення досудового розслідування має значення для недопущення безпідставного зволікання в кримінальному провадженні, для дотримання засади розумності строків, а тому є актуальним для розвитку теорії та практики кримінального процесу. Законне зупинення досудового розслідування свідчить про те, що затримки в процесі викликані об'єктивними причинами і не є наслідком неналежного виконання обов'язків слідчим, дізнавачем [77, с. 642].

Однак під час розгляду питання про зупинення досудового розслідування слід ураховувати не лише наявні підстави, а й умови, за яких таке процесуальне рішення буде визнано законним. Ці умови не прописані безпосередньо в законодавстві. Наприклад, як зазначає Н. Р. Бобечко, умови зупинення досудового розслідування – це норми кримінального процесуального закону, які зобов'язують уповноважену особу вжити відповідних процесуальних дій, ухвалити процесуальні рішення або встановити наявність певних юридичних фактів перед винесенням постанови про зупинення досудового розслідування [17, с. 28].

Важливість дотримання умов зупинення досудового розслідування також підкреслюється в судовій практиці. Зокрема в ухвалі Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 29 грудня 2021 року йдеться: *«... для того, щоб рішення про зупинення досудового розслідування було законним і обґрунтованим, необхідно дотримуватися вимог, викладених у ч. 1 та 2 ст. 280 КПК України. Слідчий за погодженням з прокурором або сам прокурор може прийняти рішення про зупинення досудового розслідування лише в тому випадку, якщо особа, щодо якої ведеться кримінальне провадження, отримала статус підозрюваного, тобто їй було вручено повідомлення про підозру відповідно до ст. 278 КПК України. Крім того, перед зупиненням досудового розслідування необхідно виконати всі можливі слідчі*

(розшукові) та інші процесуальні дії. Обов'язковою умовою для зупинення досудового розслідування є також проведення всіх заходів, спрямованих на встановлення місцезнаходження підозрюваного» [17; 195].

Згідно з ч. 4 ст. 280 КПК України, досудове розслідування може бути зупинене на підставі вмотивованої постанови прокурора або слідчого, дізнавача за згодою прокурора. Таким чином, погоджуючи цю постанову, прокурор перевіряє законність підстав та умов для прийняття такого рішення.

Водночас, якщо в кримінальному провадженні є два або декілька підозрюваних, а підстави для зупинення стосуються не всіх, прокурор має право виділити досудове розслідування і зупинити його стосовно окремих підозрюваних (ч. 3 ст. 280 КПК України). Відповідно, досудове розслідування зупиняється вмотивованою постановою прокурора або слідчого, дізнавача за погодженням з прокурором, відомості про що вносяться до ЄРДР [83].

Отже, розглянемо питання забезпечення прокурором законності підстав та умов зупинення досудового розслідування.

Щодо підстав, то законодавством передбачено можливість стороні обвинувачення взяти паузу за певними визначеними підставами. Такі підстави для зупинення досудового розслідування свідчать про тимчасову неможливість його проведення з підстав, що не залежать від учасників кримінального процесу. Слід виокремити дві ключові характеристики цих підстав: 1) тимчасовість; 2) об'єктивна незалежність від учасників кримінального процесу [77].

Слушною слід визнати думку О. О. Торбаса стосовно того, що жодна з підстав для зупинення досудового розслідування не залежить від слідчого чи прокурора. У таких випадках прокурор може лише зафіксувати неможливість продовження кримінального провадження [189, с. 200].

Водночас Н. М. Колот стверджує, що: 1) тимчасовість як підстава означає, що неможливість подальшого кримінального провадження не буде існувати постійно; 2) навіть за умови продовження існування цієї підстави зі

зміною зовнішніх обставин така підстава втрапить своє значення для неможливості продовження кримінального провадження [77, с. 643].

Основним юридичним наслідком рішення про зупинення досудового розслідування є переривання обчислення строків цього розслідування. Зупинення досудового розслідування свідчить про те, що затягування процесу не пов'язане з належним виконанням обов'язків уповноваженими особами, які беруть участь у кримінальному процесі. Таким чином, це не вважається порушенням розумного строку кримінального провадження з боку слідчого, дізнавача чи прокурора. У зв'язку з цим законодавець надав органам обвинувачення можливість виключити період «неможливості» здійснення провадження з визначеного строку досудового розслідування [77].

У висновку № 10 (2015) Консультативної ради європейських прокурорів наголошено, що прокурори в країнах-членах повинні прагнути до того, щоб основною метою розслідування було встановлення істини та фактичних обставин справи. Крім того, розслідування повинні проводитися законно, з дотриманням прав людини та основних принципів, закріплених, зокрема, у ст. 2, 3, 5, 6 та 8 ЄКПЛ, у встановлені терміни, об'єктивно, неупереджено та професійно [4; 109, с. 12–13].

Згідно з положеннями ст. 28, 294 та 308 КПК України, можна частково погодитися з наведеним науковим підходом до прокурорського нагляду за дотриманням строків кримінального процесу. Законодавець у цих нормах покладає на прокурора вищого рівня обов'язок реагувати на скарги підозрюваних, обвинувачених, потерпілих та інших осіб, чий права або законні інтереси можуть бути порушені під час досудового розслідування. Це стосується випадків, коли не дотримуються розумні строки, встановлені для слідчого, дізнавача або прокурора. Крім того, прокурор зобов'язаний продовжувати строки досудового розслідування або погоджувати клопотання про їх продовження у випадках, передбачених КПК України [83; 109].

Крім того, відповідно до п. 9 наказу офісу Генерального прокурора від 30 вересня 2021 року № 309 «Про організацію діяльності прокурорів у

кримінальному провадженні», на керівників прокуратур усіх рівнів, а також їх перших заступників і заступників, відповідно до розподілу обов'язків та в межах повноважень, визначених КПК України та ст. 25 Закону України «Про прокуратуру», покладено обов'язок вживати заходів для забезпечення досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень у розумні строки [147].

Для успішного розслідування важливим є повноваження прокурора погоджувати постанови слідчого або дізнавача про зупинення кримінального провадження. Іноді виникають ситуації, коли такі постанови надсилаються на погодження прокурору передчасно. Таке трапляється тоді, коли розслідування є неповним або одностороннім, не було проведено всіх необхідних СРД, а також не перевірено всі версії [212].

Крім того, прокурор за власною ініціативою зобов'язаний своєчасно виявляти будь-які незаконні рішення слідчого, дізнавача і негайно їх скасовувати, не чекаючи на оскарження їх підозрюваним, його захисником чи законним представником до нього чи слідчого судді. Надане підозрюваному право на оскарження рішень слідчого, дізнавача до слідчого судді в порядку ст. 303–307 КПК України повинно лише стимулювати підвищену увагу з боку прокурора до виконання ним прокурорського нагляду [83].

Варте уваги також питання забезпечення прокурором законності умов зупинення досудового розслідування. Згідно зі ст. 280 КПК України, умовами зупинення досудового розслідування є такі: 1) особу потрібно повідомити про підозру; 2) слід провести всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, які є необхідними та можливими, а також вжити всіх заходів для розшуку підозрюваного [83].

Так, щодо першої умови, тобто повідомлення особі про підозру, то питань не виникає. Оскільки строки досудового розслідування починають обчислюватися з моменту повідомлення про підозру, немає сенсу зупиняти досудове розслідування до цього моменту, адже переривати строк не потрібно. Крім того, усі законні підстави для зупинення досудового розслідування

безпосередньо або опосередковано пов'язані з поведінкою, обставинами або станом самого підозрюваного (наприклад, його хвороба, необхідність оголошення в розшук, потреба в проведенні спеціального досудового розслідування тощо) [77, с. 644]. Без повідомлення особі про підозру зупинення досудового розслідування не має ані змістового, ані процесуального значення.

Згідно з другою умовою, слід провести всі необхідні та можливі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, а також вжити всіх заходів для розшуку підозрюваного [77].

Статтею 93 КПК України передбачено, сторона обвинувачення збирає докази шляхом проведення СРД, а також НСРД, витребування та отримання інформації, документів, речей, висновків експертів, результатів ревізій та актів перевірок від органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, а також від службових і фізичних осіб. Крім того, можуть проводитися й інші процесуальні дії, передбачені КПК України [83].

На відміну від проведення СРД та заходів, що забезпечують кримінальне провадження, зазначений спосіб збору доказів не має чіткої правової регламентації в КПК України. Зокрема, закон не визначає механізм його застосування і не встановлює обов'язку юридичних та фізичних осіб надавати витребувані речі й документи. Останнє зумовлене добровільним характером цього способу [85, с. 123].

Єдиним винятком з цих умов є підстава для зупинення досудового розслідування, зазначена в п. 2 ч. 1 ст. 280 КПК України, – оголошення підозрюваного в розшук. У такому разі законодавець дозволяє проведення СРД, спрямованих на встановлення місцезнаходження підозрюваного.

Нагляд прокурора у формі процесуального керівництва на досудовій стадії кримінального провадження під час закінчення досудового розслідування (закриття кримінального провадження; звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру). Окремий блок питань становлять

повноваження прокурора в частині закінчення кримінального провадження. Так, прокурор зобов'язаний у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру здійснити одну з таких дій: 1) закрити кримінальне провадження (п. 1 ч. 2 ст. 283 КПК України); 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності (п. 2 ч. 2 ст. 283 КПК України); 3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (п. 3 ч. 2 ст. 283 КПК України) [83]. Прокурор вносить інформацію про закінчення досудового розслідування до ЄРДР.

Що стосується юридичної особи, то провадження щодо неї підлягає закриттю в разі встановлення відсутності підстав для застосування заходів кримінально-правового характеру, закриття кримінального провадження чи ухвалення виправдувального вироку щодо уповноваженої особи юридичної особи (ч. 3 ст. 283 КПК України). Кримінальне провадження щодо застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи в спеціальному порядку підлягає закриттю в таких випадках: якщо встановлено відсутність підстав для застосування цих заходів; якщо немає достатніх доказів для їх застосування, а також вичерпано можливості їх отримання; або ж у разі закінчення строку досудового розслідування, визначеного ст. 483⁴ КПК України [83].

Прокурор ухвалює постанову про закриття провадження щодо юридичної особи, а суд відображає цю інформацію у виправдувальному вироку або видає ухвалу. Рішення про закриття провадження може бути оскаржене відповідно до порядку, визначеного кримінальним процесуальним законодавством [83].

У попередньому підрозділі було зазначено, що згідно з абзацом 1 ч. 4 ст. 284 КПК України, слідчий, дізнавач, прокурор приймає постанову про закриття кримінального провадження, яку може бути оскаржено в порядку, встановленому КПК України [83].

Прокурор також уповноважений приймати постанову про закриття кримінального провадження, у тому числі щодо підозрюваного, з підстав,

передбачених ч. 1 ст. 284 КПК України, за винятком випадків, передбачених абзацом 4 або 5 ч. 4 цієї норми статті. Крім того, закриття кримінального провадження на підставі, зазначеній у п. 3¹ ч. 1 вказаної статті, відбувається в суді за клопотанням прокурора [83].

Слід зауважити, що закриття кримінального провадження на підставі, зазначеній у п. 4¹ ч. 1 цієї статті, здійснюється прокурором за умови, що підозрюваний не заперечує проти цього. Якщо підозрюваний не дає згоди, кримінальне провадження триває відповідно до загального порядку, встановленого кримінальним процесуальним законодавством, з урахуванням особливостей, визначених главою 36¹ КПК України [83].

Рішення прокурора про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного не заважає продовженню досудового розслідування стосовно відповідного кримінального правопорушення. Копія постанови слідчого або дізнавача про закриття кримінального провадження надсилається заявнику, потерпілому та прокурору. Протягом двадцяти днів з моменту отримання копії постанови прокурор має право її скасувати, якщо виявить незаконність або необґрунтованість. Також постанова слідчого або дізнавача може бути скасована прокурором за скаргою заявника чи потерпілого, якщо така скарга подана протягом десяти днів з моменту отримання копії постанови (абзац 1 ч. 6 ст. 284 КПК України) [83].

Копію постанови прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження стосовно юридичної особи надсилають заявнику, одному з близьких родичів або члену сім'ї, визначеним кримінальним процесуальним законодавством, а також захиснику померлого, потерпілому, його представнику, підозрюваному, захиснику та представнику юридичної особи, щодо якої ведеться провадження (абзац 2 ч. 6 ст. 284 КПК України).

Копію постанови прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру в спеціальному порядку надсилають представнику юридичної особи (абзац 3 ч. 6 ст. 284 КПК України) [83].

Якщо помер підозрюваний, обвинувачений, особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого, – прокурор перед винесенням постанови про закриття кримінального провадження надсилає письмове повідомлення одному з близьких родичів або членів сім'ї, а також/або захиснику померлого. У повідомленні йдеться про можливість закриття кримінального провадження у зв'язку зі смертю підозрюваного або особи, щодо якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не було повідомлено про підозру через її смерть. У документі також роз'яснюється право подати клопотання про незгоду із закриттям кримінального провадження (ч. 10 ст. 284 КПК України) [84].

Повноваження під час звільнення від кримінальної відповідальності. Відповідно до ч. 2 ст. 286 КПК України, якщо під час досудового розслідування виявлено підстави для звільнення від кримінальної відповідальності і підозрюваний погоджується на таке звільнення, прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності. Це клопотання без повного проведення досудового розслідування надсилають до суду. На відміну від інших процесуальних рішень, які приймають після закінчення досудового розслідування, у клопотанні про звільнення прокурор зобов'язаний вказати докази, що підтверджують факт вчинення кримінального правопорушення. Однак законодавство не уточнює, чи зобов'язаний прокурор додавати ці докази до клопотання, а також чи має суд право їх перевіряти й оцінювати [83].

Згідно з ч. 2 ст. 288 КПК України, прокурор, виявивши підстави для звільнення від кримінальної відповідальності на етапі досудового розслідування та отримавши згоду підозрюваного, готує клопотання про таке звільнення. Це клопотання надсилається до суду без необхідності проведення повного досудового розслідування. Розгляд клопотання відбувається під час підготовчого судового засідання. Якщо суд підтвердить наявність підстав для

звільнення особи від кримінальної відповідальності, він закриває кримінальне провадження [83].

Отже, відповідно до ст. 287 КПК України, під час розгляду клопотання прокурор зобов'язаний довести наявність фактичних обставин кримінального правопорушення та правильність його кваліфікації, а також відшкодування завданої шкоди. Він має підтвердити факт вчинення особою кримінального правопорушення, наявність обставин, що свідчать про можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності, та надати відповідну правову підставу. Крім того, прокурор повинен ознайомити суд з клопотанням потерпілого й підтвердити згоду особи на звільнення від кримінальної відповідальності. Якщо прокурор не виконає ці вимоги, суд відмовляє в задоволенні клопотання та повертає його прокурору для подальшого розслідування в загальному порядку. Якщо ж клопотання надійшло після направлення обвинувального акта до суду, суд продовжує провадження в загальному порядку [106].

Повноваження під час звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Стаття 291 КПК України вказує, що зазвичай обвинувальний акт складає слідчий, дізнавач. Однак власне факт його складання не є достатнім юридичним підґрунтям для направлення цього фінального процесуального документа до суду. Кожен обвинувальний акт має бути затверджений прокурором.

Обвинувальний акт підписують слідчий, дізнавач і прокурор, який його затвердив, або лише прокурор, якщо він склав його самостійно (ч. 3 ст. 291 КПК України) [83].

Перевіряючи обвинувальний акт, прокурор передусім здійснює «нагляд за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва» (ч. 1 ст. 36 КПК України). Як було зазначено вище, обвинувальний акт є результатом роботи слідчого, дізнавача та своєрідним «дзеркалом», що відображає їхню діяльність під час кримінального

розслідування. Тому логічно, що прокурор перевірятиме весь процес розслідування під час вивчення обвинувального акта, адже він має в цьому прямий інтерес. Саме прокурор представлятиме державне обвинувачення в суді, і він, як ніхто інший, зацікавлений у тому, щоб досудове розслідування проводилося відповідно до всіх вимог чинного кримінального процесуального законодавства [189, с. 172].

Стаття 292 КПК України встановлює порядок застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Зокрема, клопотання про застосування примусових виховних заходів має відповідати вимогам ст. 291 КПК України та містити інформацію про запропонований захід виховного характеру [83].

Клопотання про застосування примусових медичних заходів також має відповідати вимогам цієї статті, містити інформацію про запропонований примусовий медичний захід, а також позицію щодо можливості участі особи в судовому провадженні з огляду на її стан здоров'я.

Разом з переданням обвинувального акта та клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до суду прокурор зобов'язаний надати під розписку їх копію, а також копію реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному (за винятком випадків, передбачених ч. 2 ст. 297¹ КПК України, тобто в разі застосування спеціального досудового розслідування), його захиснику, законному представнику та захиснику особи, щодо якої планується застосування таких заходів. Якщо провадження стосується юридичної особи, копії обвинувального акта та реєстру матеріалів досудового розслідування також надаються представнику цієї юридичної особи (ст. 293 КПК України) [83; 189].

Повноваження щодо відкриття матеріалів іншій стороні в порядку ст. 290 КПК України. У кримінальному провадженні, де планується подання обвинувального акта до суду, необхідно забезпечити відкриття матеріалів кримінального провадження іншій стороні. Прокурор або слідчий, за його дорученням, зобов'язані надати доступ до матеріалів досудового розслідування,

які є в їхньому розпорядженні. Зокрема, будь-які докази, що можуть бути використані для доведення невинуватості обвинуваченого або зменшення його винуватості, а також для пом'якшення покарання [83].

Неодмінною складовою повноважень прокурора є нагляд під час продовження строку досудового розслідування (ст. 294 КПК України). Занадто тривалі терміни розслідування призводять до порушення прав як потерпілих і підозрюваних, а отже, збільшення кількості обґрунтованих скарг. Відповідно до ч. 3 ст. 294 КПК України, на прокурора покладається обов'язок продовження строків досудового розслідування, зокрема: до трьох місяців – керівником окружної прокуратури, керівником обласної прокуратури або його першим заступником чи заступником, заступником Генерального прокурора; до шести місяців – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з керівником обласної прокуратури або його першим заступником чи заступником, заступниками Генерального прокурора; до дванадцяти місяців – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з Генеральним прокурором чи його заступниками [84; 185].

Так, відповідно до ч. 3 ст. 295 КПК України, копія клопотання про продовження строку досудового розслідування вручається слідчим або прокурором, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування, підозрюваному та його захиснику не пізніше ніж за п'ять днів до дня подання клопотання прокурору, уповноваженому на розгляд питання про продовження строку досудового розслідування.

Своєю чергою підозрюваний та його захисник мають право подати письмові заперечення до слідчого або прокурора, який ініціює питання про продовження строку досудового розслідування. Такі заперечення обов'язково додаються до клопотання і разом з ним подаються прокурору, уповноваженому на його розгляд [83].

Прокурор, який має повноваження розглядати питання про продовження строку досудового розслідування, зобов'язаний розглянути клопотання

протягом трьох днів з моменту його отримання, але не пізніше закінчення строку досудового розслідування.

Рішення прокурора щодо продовження або відмови в продовженні строку досудового розслідування оформлюється у вигляді постанови. Прокурор задовольняє клопотання та продовжує строк досудового розслідування, якщо впевнений, що додатковий час необхідний для збору доказів, які можуть бути використані під час судового розгляду, або для проведення чи завершення експертизи, за умови, що ці дії не могли бути виконані раніше з об'єктивних причин [83].

Якщо прокурор задовольняє клопотання слідчого, він встановлює новий строк для досудового розслідування. Прокурор зобов'язаний визначити найкоротший термін, який буде достатнім для виконання потреб досудового розслідування. У разі відмови в задоволенні клопотання та продовженні строку досудового розслідування прокурор діє, якщо слідчий або прокурор, який подав клопотання, не зможе довести наявність підстав, зазначених у частині шостій цієї статті. Також відмова може бути обґрунтована, якщо обставини, досліджені під час розгляду питання, свідчать про відсутність достатніх підстав вважати, що відбулося кримінальне правопорушення, яке стало причиною для повідомлення про підозру, або що підозрюваний має відношення до цього правопорушення [83].

У разі відмови в продовженні терміну досудового розслідування прокурор, що здійснює нагляд за дотриманням законодавства під час цього розслідування, зобов'язаний протягом п'яти днів вжити одну з дій, зазначених у ч. 2 ст. 283 КПК України, а саме: 1) закрити кримінальне провадження; 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру [83].

Прокурорський нагляд у частині оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, дізнавача під час досудового розслідування. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 303 КПК України, підозрюваним, його захисником чи законним

представником на досудовому провадженні можуть бути оскаржені такі рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача [83]: бездіяльність слідчого, дізнавача, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у неповерненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст. 169 КПК України, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений Кодексом строк (п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України); рішення слідчого, дізнавача, про зупинення досудового розслідування (п. 2 ч. 1 ст. 303 КПК України); рішення прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи; рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача під час застосування заходів безпеки (п. 4 ч. 1 ст. 303 КПК України); рішення слідчого, дізнавача про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій (п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України) [83]; рішення слідчого, дізнавача про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими главою 39 КПК України (п. 8 ч. 1 ст. 303 КПК України); повідомлення слідчого, дізнавача про підозру після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду з обвинувальним актом (п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України); відмова слідчого, дізнавача в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п. 9¹ ч. 1 ст. 284 КПК України (п. 11 ч. 1 ст. 303 КПК України) [83].

Також, відповідно до ч. 1 ст. 308 КПК України, підозрюваний має процесуальне право оскаржити прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, дізнавачем, прокурором під час досудового розслідування [83].

Серед інших в апеляційному порядку можуть бути також оскаржені ухвали слідчого судді, що стосуються застосування заходів забезпечення

кримінального провадження. Зокрема, до таких належать ухвали слідчого судді [97, с. 342–343].

Укладання угоди в кримінальному провадженні (ст. 468–476 КПК України). Відповідно до ст. 468 КПК України, у кримінальному провадженні може бути укладено два види угод – угоду про примирення між потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим та угоду між прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості [83; 230].

Угода про примирення може бути ініційована потерпілим, підозрюваним або обвинуваченим. Сторони можуть самостійно обговорювати умови угоди, залучаючи захисника, представника або іншу особу, узгоджену між ними, за винятком слідчого, прокурора чи судді (ч. 1 ст. 469 КПК України). Якщо дії або інтереси законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє, прокурор, слідчий суддя або суд можуть ухвалити рішення про заміну цього представника на іншого з числа осіб, зазначених у ст. 44 КПК України [83].

Угода про визнання винуватості може бути укладена за ініціативою прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого (ч. 2 ст. 469 КПК України).

Відповідно до ч. 3 ст. 469 КПК України, угода про примирення між потерпілим і підозрюваним або обвинуваченим може бути укладена в межах провадження щодо кримінальних проступків, нетяжких злочинів, а також у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Однак укладення такої угоди не допускається в кримінальному провадженні, що стосується уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, що стало підставою для провадження проти юридичної особи [83].

Відповідно до КПК України, угода про визнання винуватості між прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена в провадженні щодо: кримінальних проступків, нетяжких злочинів, тяжких злочинів (за винятком кримінальних проваджень, що стосуються корупційних правопорушень і кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією);

корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, за умови викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи (осіб) у вчиненні будь-якого корупційного кримінального правопорушення чи кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією, та якщо інформація щодо вчинення такою особою (особами) кримінального правопорушення буде підтверджена доказами, і за умови повного або часткового (з урахуванням характеру та ступеня участі особи у вчиненні злочину) відшкодування підозрюваним або обвинуваченим завданого збитку або заподіяної шкоди (якщо такі збитки або шкода були завдані) [131]; корупційних кримінальних проступків, нетяжких або тяжких корупційних злочинів, а також кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, у разі відсутності ознак вчинення цих кримінальних правопорушень у співучасті, що підтверджується матеріалами кримінального провадження, і за умови повного відшкодування підозрюваним або обвинуваченим завданого збитку або заподіяної шкоди (якщо таких збитків або шкоди було завдано); особливо тяжких злочинів, вчинених за попередньою змовою групою осіб, організованою групою, злочинною організацією або терористичною групою, за умови, що підозрюваний чи обвинувачений, який не є організатором такої групи або організації, викриє злочинні дії інших учасників групи або організації. Також це стосується злочинів, вчинених групою чи організацією, якщо надана інформація буде підтверджена доказами [83; 131].

Угода про визнання винуватості може бути укладена між прокурором та підозрюваним або обвинуваченим у випадках кримінальних проступків і злочинів, які завдали шкоди лише державним чи суспільним інтересам. Однак укладення такої угоди в кримінальному провадженні стосовно уповноваженої особи юридичної особи, що вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з провадженням щодо цієї юридичної особи, а також у провадженнях, де шкода завдана державним чи суспільним інтересам або правам окремих осіб, за участю потерпілого або потерпілих, не дозволяється. Винятком є випадки, коли всі потерпілі надають прокурору письмову згоду на укладення угоди [83; 230].

Водночас угода про визнання винуватості між прокурором і підозрюваним або обвинуваченим, який є організатором злочину, не може бути укладена в кримінальних провадженнях, що стосуються корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією. Винятком є випадки, коли угода укладається на підставі п. 2 ч. 4 ст. 469 КПК України, за умови, що підозрюваний викриває іншого організатора корупційного кримінального правопорушення або кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією [83; 131].

Таким чином, угоди про примирення та визнання винуватості можуть бути ініційовані на будь-якому етапі кримінального провадження, починаючи з моменту повідомлення особі про підозру і до того, як суд перейде до нарадчої кімнати для ухвалення вироку. Це дозволяє сторонам намагатися досягти угоди на різних стадіях процесу [230].

Прокурор має можливість запропонувати укладення угоди про визнання винуватості як один із способів вирішення кримінального провадження. Зазвичай це відбувається в ситуаціях, коли існують достатні докази вини особи, і укладення угоди може сприяти більш швидкому й ефективному розгляду справи [230].

Підозрюваний або обвинувачений має право самостійно звернутися до прокурора з пропозицією укласти угоду про визнання винуватості. У такому випадку особа визнає свою провину та погоджується на певні умови, визначені угодою, які можуть включати зменшення покарання або інші процесуальні домовленості. Якщо угода не досягається, ініціювання угоди не може розглядатися як відмова від обвинувачення чи визнання винуватості. Інакше кажучи, спроба укласти угоду не повинна впливати на подальший хід розслідування або розгляд справи [191].

Таким чином, слідчий і прокурор зобов'язані інформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, пояснити, як це право може бути реалізовано, і не заважати цьому процесу. Це забезпечує, що всі учасники процесу будуть поінформовані про можливості, які їм надає закон.

Якщо в кримінальному провадженні кілька осіб підозрюються або обвинувачуються у вчиненні одного чи кількох злочинів, і угода про визнання винуватості або примирення укладена не з усіма підозрюваними чи обвинуваченими, така угода може бути укладена лише з тими особами, з якими досягнуто згоди. Кримінальне провадження щодо осіб, з якими укладено угоду, повинно бути виділено в окреме провадження. Це дозволяє продовжити розгляд справи щодо інших осіб окремо, не впливаючи на ту частину справи, де вже досягнуто угоди [191].

Укладення угоди про визнання винуватості має суттєві правові наслідки для всіх учасників процесу, зокрема для прокурора, підозрюваного та обвинуваченого. Вказані наслідки визначає низка ключових аспектів. По-перше, після укладення та затвердження угоди про визнання винуватості прокурор може бути обмежений у праві оскарження вироку, якщо він відповідає умовам угоди. Це означає, що прокурор не має можливості оскаржити вирок, ухвалений відповідно до цих умов. Також після укладення угоди підозрюваний або обвинувачений стає обмеженим у праві оскарження вироку. Сказане зумовлено тим, що угода вже визначає покарання та узгоджені умови, і відхилення від них може бути неможливим без нових підстав для оскарження. По-друге, підозрюваний або обвинувачений відмовляється від права на судовий розгляд, під час якого прокурор мав би довести свою позицію щодо кожного аспекту кримінального правопорушення. Таке право включає можливість допитувати свідків обвинувачення та подавати клопотання про виклик свідків і докази, які можуть підтвердити позицію підозрюваного або обвинуваченого [191]. І, по-третє, у разі, якщо угода про визнання винуватості укладена під час досудового розслідування, обвинувачувальний акт, підписаний сторонами угоди, терміново надсилається до суду для її затвердження. Прокурор має право відкласти подачу обвинувачувального акта до суду до отримання висновків експертів або завершення інших слідчих дій, необхідних для збору та фіксації доказів, які можуть бути втрачені з часом або

не можуть бути отримані пізніше без значної шкоди для результатів слідства. Це забезпечує належність доказової бази перед поданням справи до суду [191].

З положень ч. 2 ст. 36 КПК України випливає, що прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, має запобігати укладенню угоди про примирення, яка не відповідає вимогам закону або порушує інтереси її сторін. Крім того, прокурор надсилає обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою до суду (ч. 1 ст. 474 КПК України) для затвердження [83].

Саме тому ми підтримуємо пропозиції науковців стосовно внесення до кримінального процесуального закону норми, яка зобов'язує прокурора перевіряти угоду про примирення щодо її законності й захисту прав та інтересів сторін, що її уклали. Якщо угода не відповідає цим вимогам, прокурор повинен видати обґрунтовану постанову про відмову в складанні обвинувального акта та передачі справи до суду. У разі незгоди з рішенням прокурора, сторони повинні мати право оскаржити цю постанову до слідчого судді [188].

3.2. Судовий контроль щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного

Загальновідомо, що судовий контроль на стадії досудового розслідування здійснюється через три основні процесуальні форми: ухвалення рішень щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, надання дозволів на проведення окремих СРД та НСРД, а також розгляд скарг учасників досудового розслідування на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора. Це свідчить про те, що діяльність слідчого судді за своєю суттю не є правосуддям, оскільки не пов'язана з питаннями доведення винуватості підозрюваного (обвинуваченого) у вчиненні кримінального правопорушення та визначення його покарання [212].

М. А. Макаров у своїй дисертації пропонує класифікацію повноважень слідчого судді, поділяючи їх на дев'ять груп [92].

До групи повноважень слідчого судді доцільно включити главу 24¹ КПК України, яка зазначає, що спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді [83].

Проте варто зазначити, що цей перелік повноважень не є вичерпним, оскільки до чинного КПК України були внесені відповідні зміни. Зокрема, 22 листопада 2018 року було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень». Вказаний закон вніс зміни до глави 25 КПК України «Особливості досудового розслідування кримінальних проступків» та доповнив його статтями 298¹–298⁵. У цих статтях зазначено, що процесуальні джерела доказів можуть бути використані в кримінальному провадженні лише на підставі ухвали слідчого судді, яка видається за клопотанням прокурора. Також визначено строк з моменту винесення постанови про зупинення кримінального провадження до її скасування слідчим суддею [130].

У зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, з 2022 року було ухвалено низку законів України, зокрема «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану». Внесеними змінами було оновлено розділ IXI КПК України, що стосується «особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану» [132; 134; 135].

Водночас 9 жовтня 2024 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» [136].

Отже, з огляду на предмет дослідження в цьому підрозділі, розглянемо повноваження слідчого судді щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного.

Судовий контроль за законністю та обґрунтованістю застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Основою цієї форми контролю є ст. 132 КПК України, яка визначає процесуальні засади контролю слідчого судді за законністю та обґрунтованістю застосування заходів забезпечення кримінального провадження [83].

Поєднання заходів забезпечення кримінального провадження з примусовими заходами та втручанням державних органів у сферу прав людини вимагає від законодавця встановлення ефективних гарантій для захисту законних інтересів осіб, залучених до кримінального процесу. Однією з таких гарантій є судовий контроль за законністю обмеження конституційних прав і свобод людини під час кримінального провадження, який на етапі досудового розслідування здійснює слідчий суддя. Відповідно до ч. 1 ст. 132 КПК України, правовою підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження є ухвала слідчого судді (на досудовому розслідуванні) або суду (у судовому провадженні) [83]. Винятки можливі лише в окремих випадках, визначених КПК України, зокрема на підставі рішень слідчого або прокурора. До таких винятків належать, зокрема, виклик особи слідчим та прокурором, що здійснюється відповідно до ст. 133–139 КПК України, а також тимчасове вилучення майна, передбачене ст. 167–169 КПК України, затримання особи (ст. 207, 208 КПК України); наявні випадки для затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, визначені ст. 208 КПК України, або виникли обґрунтовані обставини, які дають підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, – уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати таку особу (ст. 615 КПК України) [83].

Віднесення ухвалення процесуальних рішень, зокрема рішень про застосування заходів у кримінальному провадженні, до виключної компетенції слідчого судді або суду відповідає європейським стандартам у сфері прав людини. У рішенні Європейського суду з прав людини в справі «Клас та інші проти Федеративної Республіки Німеччини» (1978 р.) зауважено, що принцип

верховенства права передбачає, що втручання органів виконавчої влади в права окремих осіб має бути під ефективним контролем, який зазвичай забезпечується судовою системою, принаймні як останньою інстанцією. Судовий контроль надає найкращі гарантії незалежності, неупередженості та дотримання належної процедури [48].

Відповідно до ч. 3 ст. 132 КПК України, існує три групи обставин, недоведеність яких виключає можливість застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Зокрема, згідно з цією статтею, заходи забезпечення кримінального провадження не можуть бути застосовані, якщо слідчий або прокурор не доведуть, що:

1) існує обґрунтована підозра у вчиненні кримінального правопорушення, яке має такий ступінь тяжкості, що може стати підставою для застосування заходів забезпечення;

2) потреби досудового розслідування виправдовують рівень втручання в права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого або прокурора;

3) завдання, для виконання якого слідчий або прокурор подають клопотання, може бути реалізоване [83].

Слідчим суддям і суду важливо пам'ятати, що обов'язок доведення наявності зазначених обставин відповідно до КПК України покладається на слідчого та прокурора, які подають відповідне клопотання.

Водночас кримінальне процесуальне законодавство встановлює загальне правило, згідно з яким під час оцінювання потреб досудового розслідування слідчий суддя або суд зобов'язані враховувати можливість отримання речей і документів, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин справи, без застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Під час розгляду питання про застосування таких заходів сторони кримінального провадження повинні надати слідчому судді або суду докази, на які вони посилаються. До клопотання слідчого, дізнавача або прокурора про застосування, зміну чи скасування заходу забезпечення

кримінального провадження додається витяг з ЄРДР щодо відповідного кримінального провадження [83].

Слідчий суддя має право, за власною ініціативою і без звернення слідчого чи прокурора, ухвалити рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. До таких заходів належать судовий виклик конкретної особи (ч. 1 ст. 134 КПК), привід підозрюваного або свідка (ч. 2 ст. 140 КПК України) та накладення грошового стягнення (ч. 2 ст. 144 КПК України) [53, с. 335].

Для належного захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного законодавець надав виключну компетенцію слідчому судді щодо надання дозволу на застосування запобіжних заходів, передбачених ст. 176 КПК України. Так, це може відбуватися за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора. Науковці пояснюють прийняття такого рішення «високою цінністю прав і свобод людини», що зумовлює необхідність впровадження особливої процедури, яка містить гарантії, що унеможливають безпідставне обмеження цих прав під час кримінального провадження [53, с. 335].

У ч. 2 ст. 177 КПК України чітко визначено підстави для застосування запобіжного заходу. Ідеться про наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також ризики, які дають слідчому судді достатні підстави вважати, що підозрюваний може вчинити дії, передбачені ч. 1 цієї статті. У разі наявності таких підстав слідчий, за погодженням із прокурором, або сам прокурор ініціюють застосування запобіжного заходу. Як зазначає П. М. Гультай, «без позитивного волевиявлення прокурора щодо необхідності його застосування, оформленого у вигляді клопотання встановленої форми, складеного або затвердженого прокурором, слідчий суддя не має права розглядати та вирішувати це питання» [40, с. 341].

Однак наявність лише обґрунтованої підозри не є достатньою підставою для застосування запобіжного заходу. Під час розгляду клопотання слідчий

суддя зобов'язаний визначити актуальні ризики, які дають підстави вважати, що підозрюваний може вчинити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України. Неправильно вважати практикою, коли в ухвалі про застосування запобіжного заходу зазначається лише доведеність ризиків, вказаних у ст. 177 КПК України, з боку обвинувачення. Слідчий суддя повинен перерахувати всі ризики, які були доведені прокурором, та обґрунтувати їх, посилаючись на докази, досліджені під час судового засідання і викладені в клопотанні [157].

У своїх рішеннях ЄСПЛ неодноразово визнавав порушення права на свободу й особисту недоторканність, гарантованого ЄКПЛ, використання абстрактних формулювань та шаблонних висновків суду [172].

Поверхневий підхід до аналізу ризиків, зазначених у клопотанні, може призвести до помилкового висновку щодо їх наявності або відсутності [199].

Під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу слідчий суддя має право аналізувати лише ті ризики, які були згадані в клопотанні. Виявлення інших ризиків під час розгляду та їх зазначення в ухвалі про застосування запобіжного заходу є безпідставним і порушує право на захист [194]. Варто зазначити, що ризик вважається наявним лише за умови встановлення ймовірності того, що підозрюваний може вжити відповідних заходів. Процесуальний закон не вимагає надання доказів того, що підозрюваний безсумнівно вчинить дії, спрямовані на перешкоджання кримінальному провадженню. Проте, оцінюючи ймовірність такої поведінки, слідчий суддя повинен дійти обґрунтованого висновку про високу ймовірність цього [194].

Отримавши клопотання, слідчий суддя зобов'язаний перевірити його відповідність вимогам ст. 184 КПК України, а також своєчасність надання підозрюваному копії клопотання та матеріалів, що обґрунтовують застосування запобіжного заходу. У разі, якщо слідчий або прокурор не дотримуються вимог цієї статті, слідчий суддя повинен розглянути клопотання та відмовити в його задоволенні. Такі роз'яснення надав Вищий спеціалізований суд України в п. 5 інформаційного листа від 4 квітня 2013 року № 511-550/0/4/-13 [138].

Щодо повноважень слідчого судді, зокрема в частині обрання та продовження термінів тримання під вартою, а також ухвалення рішень про затримання з метою приводу, законодавець делегував ці повноваження керівнику органу прокуратури. Це передбачає виняток із загальних правил застосування запобіжних заходів, встановлених національним законодавством, відповідно до ст. 615 КПК України [3]. Такий підхід можна вважати прийнятним, оскільки він узгоджується з ЄКПЛ та основоположних свобод, яка дозволяє відступити від певних зобов'язань у умовах воєнного стану, як зазначено в ст. 15 Конвенції [78].

Під час воєнного стану виникає низка проблем, пов'язаних із запобіжними заходами, зокрема через фізичну відсутність матеріалів кримінального провадження. У листі від 3 березня 2022 року Верховний Суд окреслив загальний процесуальний підхід до оцінки відсутніх документів. У випадках, коли територіальна підслідність кримінальних правопорушень змінюється на етапі досудового розслідування, а матеріали кримінальних проваджень не передані або передані частково через воєнні дії, слідчий суддя (суд) під час вирішення питання про застосування або продовження запобіжного заходу враховує всі наявні матеріали клопотання. У практиці спостерігаються різні підходи до оцінки відсутніх документів, включаючи як задоволення клопотань, так і їх відхилення з посиланням на те, що застосований запобіжний захід вважається продовженим [103; 184, с. 733].

В умовах воєнного стану законодавець визначив особливості процедури зміни запобіжних заходів, що викладено в п. 5 та 6 ст. 616 КПК України. Зокрема, ці зміни дозволяють переходити від запобіжного заходу у вигляді застави до особистого зобов'язання, а також замінювати домашній арешт на особисте зобов'язання [83]. Питання про заміну запобіжного заходу, зокрема перехід від застави до особистого зобов'язання, розглядається слідчим суддею або судом за відповідним клопотанням підозрюваного чи обвинуваченого відповідно до ч. 5 ст. 616 КПК України. Однак таке рішення ухвалюється лише за умови, що виконання вимог є підтвердженим – зокрема, використання

коштів, які були передані в заставу (у повному обсязі або частково), для внесення на спеціальні рахунки Національного банку України для цілей оборони України [83].

Судовий контроль за законністю й обґрунтованістю проведення окремих СРД та НСРД. Слідчий суддя забезпечує законність проведення обшуків, оглядів житла чи інших володінь особи, експертиз, а також захист таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. У випадках, коли виникає необхідність обмеження прав особи через проведення цих дій, законодавець передбачив розгляд клопотань слідчого або прокурора щодо отримання дозволу на їх виконання в межах судового контролю (ч. 2 ст. 234, ч. 2 ст. 237, ч. 2 ст. 246 та інші статті КПК України) [83].

Так, відповідно до ч. 1 ст. 233 КПК України, ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою, інакше як лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, крім випадків, установлених ч. 3 зазначеної статті.

Слідчий, дізнавач і прокурор мають право увійти до житла або іншого володіння особи без ухвали слідчого судді лише в невідкладних випадках, що стосуються порятунку життя людей та майна, або під час безпосереднього переслідування осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення. У таких ситуаціях прокурор, слідчий або дізнавач, за погодженням із прокурором, зобов'язані невідкладно після виконання цих дій звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення обшуку. Слідчий суддя розглядає це клопотання відповідно до вимог ст. 234 КПК України, перевіряючи, зокрема, чи дійсно існували підстави для проникнення до житла або іншого володіння особи без ухвали. Якщо прокурор відмовить у погодженні клопотання слідчого або дізнавача про обшук, або якщо слідчий суддя відмовить у задоволенні цього клопотання, докази, отримані внаслідок такого обшуку, вважаються недопустимими, а інформація, що була отримана, підлягає знищенню відповідно до ст. 255 КПК України [83; 84].

Відповідно до ч. 1 ст. 234 КПК України, обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді місцевого загального суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – на підставі ухвали слід, яка повинна бути пред'явлена особі, що володіє житлом, перед початком обшуку. Якщо ця особа відсутня, ухвалу можна пред'явити іншій присутній особі, а також надати їй копію документа [83].

Крім того, Верховний Суд підкреслив важливий аспект проведення обшуку в орендованій квартирі. Судді зазначили, що власник квартири не має права надавати дозвіл на огляд тієї частини житла, яку орендує орендар. Проведення обшуку без ухвали слідчого судді або без дозволу особи, яка на законних підставах фактично користується цим помешканням, є порушенням права цієї особи на недоторканість житла [123].

Доцільно зазначити, що серед науковців у галузі кримінального процесуального права існує думка про необхідність розширення меж судового контролю шляхом надання дозволу на примусове освідування особи. Відзначається, що ст. 241 КПК України не зобов'язує слідчого чи прокурора звертатися за дозволом на примусове освідування до слідчого судді. Це положення варто змінити, оскільки така дія пов'язана з втручанням у сферу особистих прав, і її проведення лише за рішенням сторони обвинувачення може призвести до їх порушення. Для вдосконалення порядку проведення примусового освідування необхідно внести зміни й доповнення до КПК України, передбачивши обов'язок слідчого та прокурора здійснювати цю дію лише за ухвалою слідчого судді, і виключно у випадках, коли отримати відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо іншим способом [53, с. 340].

Згідно з кримінальним процесуальним законодавством, слідчий суддя здійснює контроль за призначення експертизи під час досудового розслідування. У ч. 3 ст. 243 КПК України зазначено, що експерт може бути

залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у випадках і порядку, визначених ст. 244 КПК України. Відповідно до ч. 1 ст. 244 КПК України, якщо слідчий або прокурор відмовляють у задоволенні клопотання сторони захисту про залучення експерта, особа, яка подала це клопотання, має право звернутися до слідчого судді з новим клопотанням про залучення експерта [83].

Так, реалізація контрольних повноважень слідчого судді розпочинається з аналізу клопотання, поданого стороною захисту щодо залучення експерта. Заявлене клопотання повинно відповідати вимогам, встановленим у ч. 2 ст. 244 КПК України. Якщо ці вимоги не дотримані, слідчий суддя, відповідно до ч. 4 ст. 244 КПК, зобов'язаний повернути клопотання особі, яка його подала, про що виноситься ухвала. Після розгляду клопотання слідчий суддя має право ухвалити рішення про проведення експертизи, якщо особа, що подала клопотання, доведе обставини, зазначені в ч. 6 ст. 244 КПК України. Як зазначає ряд науковців, доцільно надати слідчому судді можливість ухвалювати рішення про відмову в задоволенні клопотання про залучення експерта у випадку, якщо ці обставини не будуть доведені. Однак норма ст. 244 КПК України не передбачає можливості винесення ухвали про відмову в задоволенні такого клопотання [209, с. 98–99].

Ефективним засобом забезпечення законності НСРД, згідно зі статтями 260, 261, 263, 264, 267, 268, 271, 274 КПК України, є судовий контроль. Такий контроль здійснюється головою або іншим суддею Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, а також міст Києва та Севастополя. Судовий контроль полягає в перевірці законності підстав для проведення НСРД та наданні або відмові в дозволі на її проведення [83].

Відповідно до ч. 1 ст. 247 КПК України, розгляд клопотань, що відповідно до положень цієї глави належать до компетенції слідчого судді, здійснюється слідчим суддею апеляційного суду, у межах територіальної юрисдикції якого розташований орган досудового розслідування. У випадках

кримінальних проваджень, що стосуються правопорушень, підсудних Вищому антикорупційному суду, розгляд проводить слідчий суддя цього суду.

Згідно з ч. 2 ст. 247 КПК України, розгляд клопотань про надання дозволу на проведення НСРД стосовно суддів, працівників суду та правоохоронних органів, а також у приміщеннях судових і правоохоронних установ віднесений до повноважень слідчого судді, може проводитися слідчим суддею апеляційного суду, який не підпадає під територіальну юрисдикцію органу досудового розслідування. У випадках кримінальних проваджень, що стосуються правопорушень, підсудних Вищому антикорупційному суду, розгляд здійснює слідчий суддя цього суду, за винятком випадків, зазначених в абзаці 7 ч. 1 ст. 34 КПК України [83].

Особливістю цієї форми контролю є те, що слідчий суддя передусім перевіряє законність правових підстав для проведення НСРД, які можуть бути здійснені лише за його дозволом. Важливо зазначити, що не всі НСРД потребують такого дозволу, тобто не всі з них підлягають судовому контролю. Поза межами судового контролю залишаються такі дії, як зняття інформації з електронних інформаційних систем, якщо доступ до них не обмежується їхнім власником, володільцем чи утримувачем, або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 3 ст. 264 КПК України), контроль за вчиненням злочину (ст. 271, за винятком ч. 8 КПК України), а також виконання спеціального завдання щодо розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України) [83].

Що стосується розгляду клопотання про надання дозволу на проведення НСРД, слідчий суддя повинен перевірити, чи містить воно всі необхідні відомості, передбачені ч. 2 ст. 248 КПК України, а також чи додано витяг з ЄРДР. Однак на законодавчому рівні залишається неврегульованим питання, як слідчий суддя має реагувати на клопотання слідчого чи прокурора про надання дозволу на проведення НСРД, якщо не дотримано вимог цієї норми. Для розв'язання цієї проблеми доцільно доповнити зазначену статтю новим положенням, яке передбачатиме: «Якщо слідчий суддя встановить, що

клопотання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії подано з порушенням вимог ч. 2 ст. 248 цього Кодексу, він відмовляє в його задоволенні та повертає прокурору, про що складає ухвалу» (додаток А).

Судовий контроль у формі розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування або прокурора під час досудового розслідування:

– бездіяльність слідчого, дізнавача, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, неповерненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст. 169 КПК України, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК України строк (п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України) [83];

– рішення слідчого, дізнавача, прокурора про зупинення досудового розслідування (п. 2 ч. 1 ст. 303 КПК України);

– рішення прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи; рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора під час застосування заходів безпеки (п. 4 ч. 1 ст. 303 КПК України);

– рішення слідчого, дізнавача, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій (п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України);

– рішення слідчого, дізнавача, прокурора про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими главою 39 КПК України (п. 8 ч. 1 ст. 303 КПК України);

– рішення прокурора про відмову в задоволенні скарги на недотримання розумних строків слідчим, дізнавачем, прокурором під час досудового розслідування (п. 9¹ ч. 1 ст. 303 КПК України) [83];

– повідомлення слідчого, дізнавача, прокурора про підозру після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні

злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду із обвинувальним актом (п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України);

– відмова слідчого, дізнавача, прокурора в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п. 9¹ ч. 1 ст. 284 КПК України (п. 11 ч. 1 ст. 303 КПК України) [83].

У 2024 році загальна структура скарг, які розглядались у ВАКС, залишилася майже незмінною порівняно з 2023 роком. Найбільшу частку складають скарги на бездіяльність слідчого, дізнавача та прокурора, що становить 82 % усіх звернень цього типу. Серед скарг на бездіяльність 57 % стосуються випадків, коли не було внесено відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви або повідомлення про злочин [8].

В узагальненні практики розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування або прокурора під час досудового розслідування Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ зазначає, що одним з найскладніших і неоднозначних питань є правова оцінка заяви чи повідомлення щодо обґрунтованості викладених у них відомостей, які свідчать про кримінальне правопорушення [149].

У слідчій і судовій практиці щодо цього питання є щонайменше два підходи: автоматичне внесення відомостей до ЄРДР; попереднє оцінювання відомостей перед внесенням до ЄРДР щодо наявності ознак кримінального правопорушення [8].

Перший підхід передбачає автоматичне внесення інформації про кримінальне правопорушення, якщо така інформація надана особою в заяві чи повідомленні. У межах цього підходу не проводиться оцінка заяви чи повідомлення стосовно наявності ознак складу злочину. Другий підхід не передбачає автоматичного внесення інформації, викладеної в будь-яких заявах чи повідомленнях. Вносяться лише ті дані, які, на думку особи, що їх подає, дійсно можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [8].

Загалом практика засвідчує, що слідчі судді переважно відмовляли в задоволенні скарг на невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР із формальних причин. Основні з них такі:

- повідомлення про злочин не містило достатніх обставин, об'єктивних даних, посилань на докази тощо, які б свідчили про наявність ознак злочину;
- заявник оскаржував не бездіяльність, а дії, пов'язані з наданням відповіді відповідно до Закону України «Про звернення громадян», відмову або рішення про невнесення;
- скаржник не надав до скарги доказів, що підтверджують звернення до правоохоронного органу із заявою або повідомленням про злочин;
- до скарги на бездіяльність слідчого не було долучено належну довіреність;
- було пропущено строк для звернення [111].

Наприклад, ухвалою Індустріального районного суду м. Дніпра від 8 квітня 2024 року встановлено: *«...до Індустріального районного суду м. Дніпра надійшла скарга Особа_2, у порядку ст. 303 КПК України, на бездіяльність слідчого щодо неповернення вилученого під час обшуку майна в межах кримінального провадження, внесеного до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 42023052110000104 від 6 жовтня 2023 року за ознаками вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 28, ч. 3 ст. 368, ч. 2 ст. 364, ч. 2 ст. 366-2 КК України. Скаргу подано з дотриманням вимог, викладених у ст. 303, 304 КПК України, у зв'язку з чим необхідно відкрити провадження за скаргою...»* [196].

У матеріалах ухвали Київського районного суду м. Одеси від 4 січня 2024 року йдеться: *«...до Київського районного суду міста Одеси надійшла скарга від представника – адвоката Особа_4 в інтересах Особа_5. У ній він просить визнати бездіяльність посадових осіб СУ ГУНП в Одеській області в справі № 12023162250000787, що полягає в ненаданні копії відеозапису обшуку, та зобов'язати їх надати цей відеозапис. Під час судового засідання прокурор заперечував проти задоволення скарги, зазначаючи, що слідчий виконав вимоги,*

передбачені ст. 236 КПК України, зокрема вручив другий примірник протоколу обшуку особі, у якій проводилася ця слідча дія. Він також вказав на відсутність в Особа_5 статусу в кримінальному провадженні, що дозволяв би їй ознайомитися з матеріалами відповідно до ст. 221 КПК України. Крім того, прокурор зазначив, що повторне вручення протоколу не передбачене чинним кримінально-процесуальним законодавством, надавши копії відповідних документів. Представник наполягав на задоволенні скарги, посиляючись на викладені в скарзі доводи, посиляючись на ст. 104 КПК України, у частині того, що відеозапис обшуку є невід'ємним додатком до протоколу обшуку [198].

Ознайомившись зі скаргою та доданими до скарги матеріалами, вислухавши думки учасників, можна дійти такого висновку.

Згідно зі ст. 236 ч. 9 КПК України, другий примірник протоколу обшуку разом з доданим до нього описом вилучених документів і тимчасово вилучених речей (за наявності) вручається особі, у якій проведено обшук, а в разі її відсутності – повнолітньому членові її сім'ї або його представникові.

Відповідно до матеріалів скарги, зокрема тексту протоколу обшуку, один примірник протоколу обшуку отримано Особа_6. Відповідно до абзацу 3 ч. 2 ст. 104 КПК України, запис, здійснений за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів під час проведення слідчим, прокурором обшуку, є невід'ємним додатком до протоколу. Дії та обставини проведення обшуку, не зафіксовані в записі, не можуть бути внесені до протоколу обшуку та використані як доказ у кримінальному провадженні.

Як вбачається з ч. 10 ст. 236 КПК України, обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді в обов'язковому порядку фіксується за допомогою аудіо- та відеозапису, який своєю чергою згідно з вимогами ст. 104 КПК України є невід'ємним додатком до протоколу обшуку.

До суду не було подано даних про вручення особі, у якій проводився обшук, відеозапису, що є невід'ємною частиною протоколу обшуку. У зв'язку з цим, скарга підлягає задоволенню. Слід визнати бездіяльність відповідних посадових

осіб СУ ГУНП в Одеській області такою, що не відповідає вимогам ст. 236 та 104 КПК України. Крім того, слід зобов'язати їх виконати вимоги, передбачені ст. 236 КПК України, з урахуванням положень ч. 2 ст. 104 КПК України...» [198].

Після розгляду скарги на дії або бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора, слідчий суддя виносить постанову, яка є обов'язковою для виконання з метою відновлення порушених прав. Основні висновки судді можуть передбачати або повне, або часткове задоволення скарги, за винятком випадків, коли задоволення скарги може погіршити становище особи, яка її подала, або особи, в інтересах якої вона була подана. У разі відмови в задоволенні скарги, рішення повинно бути обґрунтованим із зазначенням причин [53, с. 346].

Зауважимо, що відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 283 КПК України, однією із форм закінчення досудового розслідування є закриття кримінального провадження. Відповідно до ч. 1 ст. 286 КПК України, звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення здійснюється судом [83].

Зокрема, після встановлення підстав для звільнення від кримінальної відповідальності на стадії досудового розслідування та отримання згоди підозрюваного, прокурор готує клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності. Це клопотання надсилається до суду без проведення повного досудового розслідування.

Якщо існують підстави для звільнення від кримінальної відповідальності, згідно з ч. 5 ст. 401 КК України, прокурор або суд зобов'язані отримати письмову згоду командира (начальника) військової частини (установи) на можливість подальшого проходження військової служби підозрюваним або обвинуваченим. Перед поданням клопотання до суду прокурор зобов'язаний ознайомити потерпілого з його змістом і дізнатися його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності. Якщо під час судового провадження, яке розглядається на основі обвинувального

акта, одна зі сторін звернеться до суду з клопотанням про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності, суд зобов'язаний терміново розглянути це клопотання [83].

У контексті нашого дослідження варто проаналізувати окремі судові рішення за скаргами сторони захисту на дії та рішення правоохоронних органів, на дії чи бездіяльність слідчого, прокурора та інших осіб під час досудового розслідування, пов'язаних із затриманням особи в порядку, передбаченому ст. 208 та п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України [228].

Як ми вже зазначали, відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України, якщо існують підстави для затримання без ухвали слідчого судді або суду, визначені ст. 208 КПК України, або якщо виникають обґрунтовані підстави вважати, що особа, підозрювана у вчиненні злочину, може втекти, щоб уникнути кримінальної відповідальності, уповноважена службова особа має право затримати цю особу без ухвали слідчого судді чи суду. Причому строк затримання не може перевищувати терміни, встановлені ст. 211 КПК України [83].

Якщо існують об'єктивні обставини, які унеможливають вручення затриманій особі письмового повідомлення про підозру в строки, визначені ст. 278 КПК України, і ці процесуальні дії відбуваються в умовах воєнного стану, термін для вручення такого повідомлення може бути продовжено до сорока восьми годин. Якщо протягом цього часу з моменту затримання особі не було вручено повідомлення про підозру, вона підлягає негайному звільненню [83].

Згідно з ч. 4 та 5 ст. 208 КПК України, уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою причини затримання та злочин, у вчиненні якого його підозрюють. Крім того, вона повинна роз'яснити затриманому його права: мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення або ж відмовитися від будь-яких коментарів щодо підозри, а також право негайно повідомити інших осіб про своє затримання та місце перебування відповідно до

ст. 213 КПК України. Затриманий має право вимагати перевірки обґрунтованості затримання та реалізовувати інші процесуальні права, передбачені кримінальним процесуальним законодавством. Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, обов'язково складається протокол. У ньому, окрім відомостей, зазначених у ст. 104 КПК України, повинні бути вказані: місце, дата та точний час (година і хвилини) затримання відповідно до ст. 209 КПК України; підстави затримання; результати особистого обшуку; а також клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі були подані. Якщо на момент затримання прізвище, ім'я та по батькові затриманої особи невідомі, у протоколі наводиться детальний опис цієї особи, а також додається її фотознімок. Протокол про затримання підписується особою, яка його склала, та затриманим. Копія протоколу негайно вручається затриманому під розпис і надсилається прокурору [202].

Верховний Суд, у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду, у своїй постанові від 20 жовтня 2022 року у справі № 565/1354/19 (провадження № 51-443км20) зазначив, що кримінальне процесуальне законодавство не вимагає складання протоколу затримання в момент фактичного затримання особи. Зокрема, Верховний Суд підкреслює, що ч. 5 ст. 208 КПК України вимагає обов'язкового складання протоколу затримання з вказівкою години та хвилини затримання. Тобто це означає, що КПК України допускає ситуації, коли фактичне затримання особи та складання протоколу можуть не збігатися в часі, урахувавши певні обставини (наприклад, відстань до адміністративної будівлі уповноваженого органу або введення воєнного стану). Суд також зазначає, що зволікання в складанні протоколу є виправданим, якщо об'єктивні причини змусили уповноважену особу діяти саме так [126].

Крім того, ч. 4 ст. 213 КПК України зобов'язує уповноважену службову особу, яка здійснила затримання, негайно повідомити про це орган (установу), уповноважений законом надавати безоплатну правову допомогу. Крім того, необхідно враховувати Порядок інформування центрів з надання безоплатної

правничої допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 року № 1363, де п. 2 передбачено обов'язок суб'єкта подання інформації, зокрема слідчого, повідомити про фактичне затримання особи з наданням відомостей про особу затриманого. У разі коли надання безоплатної вторинної правничої допомоги затриманій особі вже розпочато на підставі іншого повідомлення, зареєстрованого в системі, уповноважена службова особа центру інформує про це заявника або уповноваженого з прав людини із зазначенням номера доручення регіонального/міжрегіонального центру з надання безоплатної правничої допомоги, прізвища, імені та по батькові адвоката і його номера телефону (абзац 4 п. 6 Порядку) [119; 120].

Згідно з ч. 2 та 3 ст. 206 КПК України, якщо слідчий суддя отримує інформацію з будь-яких джерел, що викликає обґрунтовану підозру, що на території юрисдикції суду перебуває особа, позбавлена свободи без судового рішення, яке набрало законної сили, або не звільнена з-під варти після внесення застави відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства, він зобов'язаний винести ухвалу. Така ухвала має зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу, під вартою яких утримується особа, терміново доставити її до слідчого судді для з'ясування причин позбавлення свободи. Слідчий суддя зобов'язаний звільнити позбавлену свободи особу, якщо орган державної влади чи службова особа, під вартою яких тримається ця особа, не надасть судове рішення, яке набрало законної сили, або не доведе наявність інших правових підстав для позбавлення особи свободи [202].

У контексті досліджуваної проблематики вбачаємо за доцільне звернутися до судової практики щодо законності затримання в умовах воєнного стану.

Так, ухвалою Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області 18 грудня 2024 року встановлено, що «...з протоколу затримання Особа_5 від 19 вересня 2024 року, з урахуванням постанови про уточнення та виправлення

описки від 20 вересня 2024 року, складених та підписаних слідчим слідчого відділення поліції № 2 Ужгородського РУП ГУНП в Закарпатській області старшим лейтенантом поліції Особа_11, вбачається, що Особа_5 був затриманий на підставі п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України о 08 год 40 хв 19 вересня 2024 року в присутності захисника Особа_8 за адресою: м. Ужгород, вул. Карпатської України, 10 А. Протокол затримання складений о 10 год 40 хв 19 вересня 2024 року в приміщенні Ужгородського РУП ГУНП в Закарпатській області, м. Ужгород, вул. Карпатської України, 10 А» [202].

Своєю чергою сторона захисту стверджує, що підстави для затримання Особа_5 відповідно до ст. 208 КПК України відсутні. Проте суд наголошує на тому, що в умовах воєнного стану перелік підстав для затримання є розширеним порівняно з мирним часом. Законодавство дозволяє затримувати особу не лише на основі підстав, визначених у ст. 208 КПК України, а й у випадках, коли існують підстави вважати, що особа, підозрювана у вчиненні будь-якого злочину, може втекти з метою ухилення від кримінальної відповідальності (п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України).

Згідно з пунктом 1(с) ст. 5 ЄКПЛ, можливість затримання особи на підставі обґрунтованої необхідності для запобігання втечі після вчинення правопорушення також передбачена [78].

Щодо твердження скаржника, що в протоколі обшуку неправильно зазначено час складання 08 год 40 хв нібито за місцем проведення обшуку, однак за місцем проживання Особа_5 цього не відбувалося. Так, у протоколі затримання Особа_5, датованому 19 вересня 2024 року, з урахуванням постанови слідчого від 20 вересня 2024 року, зазначено, що документ був складений 19 вересня 2024 року о 10 год 40 хв, причому фактичний час затримання становив 08 год 40 хв тієї самої дати. Відповідно до норм кримінального процесуального законодавства, не вимагається складання протоколу затримання в момент фактичного затримання особи. Зокрема, ч. 5 ст. 208 КПК України визначено обов'язковість складання протоколу із зазначенням години та хвилини затримання. Тобто КПК України допускає

ситуації, коли фактичний час затримання особи та час складання протоколу можуть не збігатися, враховуючи певні обставини (наприклад, відстань до адміністративної будівлі уповноваженого органу або введення воєнного стану). Запізніле складання протоколу про затримання є виправданим, якщо об'єктивні причини змусили уповноважену особу діяти саме таким чином [202].

Порушення прав особи, яке виявляється в затриманні до моменту, зазначеного в протоколі, може бути виправлене судом, який відповідно до закону встановить фактичний час затримання. Таку правову позицію викладено в постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 9 липня 2024 року в справі № 678/428/23. Сказане також стосується місця затримання [127].

Звертаючись до матеріалів іншої справи, зазначимо, що захисник у скарзі вказав, що *ухвала суду містила дозвіл на проведення обшуку, проте вона не передбачала затримання Особа_б, який був присутній на місці обшуку* [200].

Зокрема, Ухвалою Рівненського міського суду Рівненської області від 18 грудня 2024 року встановлено: «...як вбачається з протоколу затримання, Особа_б був затриманий на підставі п. 1, 2, 3 ч. 1 ст. 208 КПК України, а саме: особа може бути затримана, якщо її застали під час вчинення злочину або замаху на нього. Також затримання можливе, якщо безпосередньо після злочину свідок, зокрема потерпілий, або очевидні ознаки на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що ця особа щойно вчинила злочин. Крім того, якщо існують обґрунтовані підстави вважати, що особа, підозрювана у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, може втекти, щоб уникнути кримінальної відповідальності, це також є підставою для затримання» [200].

Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України, затримання може відбутися без ухвали слідчого судді або суду, якщо є випадки, визначені ст. 208 КПК України, або виникли обґрунтовані обставини, що свідчать про можливу втечу особи, підозрюваної у вчиненні злочину. У такому разі уповноважена службова особа має право на затримання без ухвали слідчого судді, суду або постанови

керівника органу прокуратури. У протоколі затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, від 10 червня 2024 року, складеному стосовно Особа_6, слідчим зазначено час складання такого протоколу, фактичний час затримання, а також підстави затримання Особа_6. Крім того, з цього протоколу випливає, що слідчим під особистий підпис роз'яснено затриманому права, передбачені ст. 42 КПК України, копію протоколу затримання надано затриманому та захиснику [200].

Ураховуючи викладене, з протоколу про затримання видно, що Раду адвокатів Рівненської області було повідомлено про затримання Особа_6, а також представник органу, уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги, був поінформований про затримання та призначено адвоката. Слідчий підтвердив, що затримання Особа_6 відбулося на підставі п. 1, 2, 3 ч. 1 ст. 208 та п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України, і строки затримання не були перевищені. Таким чином, підстав для звільнення затриманого немає. Згідно з наявними матеріалами, затримання Особа_6 відбулося відповідно до порядку, визначеного чинним кримінальним процесуальним законодавством. У зв'язку з цим, суд не виявив підстав для задоволення скарги на незаконність затримання...» [200].

Варта уваги й позиція суду в справі № 619/6824/24 від 8 вересня 2024 року стосовно скарги адвоката Особа_4, поданої в інтересах підозрюваного ОСОБА_5 відповідно до ст. 206 КПК України, яка стосується незаконного затримання особи в межах кримінального провадження № 42024222080000050. Відомості про це провадження були внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань 22 травня 2024 року за ознаками вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 332 КК України (Незаконне переправлення осіб через державний кордон України) [193]. Зокрема, в ухвалі Дергачівського районного суду Харківської області від 8 вересня 2024 року зазначено: «...у межах досудового розслідування в зазначеному кримінальному провадженні 6 вересня 2024 року о 18 год 46 хв було затримано Особа_5 відповідно до ст. 208 КПК України. 7 вересня

2024 року Особа_5 було повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 332 КК України».

Водночас слідчий суддя також встановив, що захисник підозрюваного подала скаргу до суду через «Електронний суд» 7 вересня 2024 року. Протокол затримання підозрюваного, складений відповідно до ст. 208 КПК України, був оформлений 6 вересня 2024 року, із зазначенням часу фактичного затримання – 18 год 46 хв. Відповідно до наявних матеріалів, пояснень учасників судового засідання та досліджених письмових доказів, затримання Особа_5 відбулось у спосіб і в порядку, визначеному чинним кримінальним процесуальним законодавством [193].

Щодо заяв захисника про фактичний час затримання о 16 год 32 хв 6 вересня 2024 року на цьому етапі слідчий суддя не має можливості підтвердити цю інформацію на основі представлених доказів. Крім того, на момент подання захисником скарги до суду та під час її розгляду строк затримання особи без ухвали слідчого судді не перевищує терміни, передбачені ст. 211 КПК України, навіть якщо фактичне затримання відбулося о 16 год 32 хв [193].

Стосовно порушення прав підозрюваного Особа_5, яке виникло внаслідок складання протоколу про затримання 6 вересня 2024 року о 23 год 45 хв, а не одразу після фактичного затримання, позиція слідчого судді є такою.

Згідно з ч. 1 ст. 208 КПК України, уповноважена службова особа має право затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, без ухвали слідчого судді чи суду. Відповідне право реалізується, зокрема, у випадках, коли особу затримують під час вчинення злочину або замаху на нього, а також якщо безпосередньо після злочину свідок, зокрема потерпілий, або очевидні ознаки на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин [83; 228].

Слідчий суддя також враховує правову позицію Касаційного кримінального суду Верховного Суду, викладену в постанові від 27 травня 2019 року (справа № 766/22242/17), згідно з якою положення ст. 206 КПК

України спрямовані на забезпечення процесуального механізму звільнення слідчим суддею будь-якої особи, яка позбавлена свободи без судового рішення, і застосовуються саме в таких випадках. Водночас цей механізм не передбачає процедур оскарження рішень, дій чи бездіяльності працівників правоохоронних органів, що стосуються затримання особи відповідно до ст. 208 КПК України, *post factum*. Відповідні заперечення особа може висловити під час розгляду питання про застосування запобіжного заходу, а також під час підготовчого судового засідання та судового розгляду кримінального провадження по суті [125; 193].

Водночас слід зважати на те, що навіть в умовах воєнного стану затримання може вважатися порушенням конвенційних прав людини. Нам імпонує позиція Т. О. Лоскутова, на думку якого в положеннях ст. 615 КПК України необхідно встановити обов'язковий і максимально швидкий контроль слідчого судді за перевіркою законності затримання підозрюваної особи в умовах правового режиму воєнного стану [90, с. 423; 156, с. 330]. Науковець зауважує, що в разі термінового виконання повноважень слідчого судді прокурором для перевірки законності затримання, судовий контроль за цим заходом процесуального примусу має бути здійснений автоматично за першої можливості. Якщо затримана особа була доставлена до прокурора під час бойових дій, слідчий суддя повинен негайно провести судовий контроль за законністю затримання, щойно з'явиться така можливість. Безперечно, це необхідно для ефективного забезпечення прав і свобод особи в кримінальному процесі в умовах воєнного стану. Згідно з позицією Т. О. Лоскутова, судовий контроль можна врегулювати, використовуючи в кримінальному процесуальному законі фразу «негайно за появи першої можливості» [90]. Така пропозиція виглядає цілком обґрунтованою [228].

Висновки до розділу 3

1. За результатами дослідження особливостей нагляду прокурора у формі процесуального керівництва на досудовій стадії кримінального провадження щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного сформульовано низку висновків.

Належне здійснення нагляду прокурора у формі процесуального керівництва на досудовій стадії кримінального провадження під час повідомлення про підозру, про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри, погодження або відмови в погодженні клопотань слідчого, дізнавача, детектива до слідчого судді щодо проведення СРД та НСРД, застосування заходів забезпечення кримінального провадження тощо є важливою правовою гарантією забезпечення прав підозрюваного на стадії досудового розслідування.

На етапі відкриття матеріалів кримінального провадження з'являється суперечність функцій прокурора. З одного боку, він зацікавлений у висуненні обвинувачення, а з іншого – зобов'язаний забезпечити збирання та відкриття доказів, які можуть бути використані як стороною обвинувачення, так і стороною захисту.

Уніфікувавши численні питання щодо застосування запобіжних заходів в умовах воєнного стану, законодавець вирішив багато практичних ситуацій. Однак він не врахував деякі важливі аспекти, зокрема: а) більш детальне визначення повноважень прокурора в умовах воєнного стану; б) порядок продовження термінів тримання під вартою в кримінальних провадженнях, де досудове розслідування було призупинено; в) питання, пов'язані зі скасуванням запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації; г) регулювання підстав для розгляду клопотань щодо запобіжних заходів без участі підозрюваного під час судових засідань, що проводяться за допомогою відеоконференцзв'язку тощо.

Нагляд прокурора під час проведення НСРД передбачає: перевірку підстав для проведення НСРД; оцінку неможливості отримання інформації

іншими способами; заборону на виконання дій, що обмежують конституційні права і свободи, у разі відсутності підстав для їх здійснення; ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, у межах якого розглядається питання про проведення НСРД; а також визначення підстав для використання отриманих результатів НСРД у кримінальному провадженні.

2. Слідчий суддя є гарантом законності й обґрунтованості обмеження конституційних прав підозрюваного під час проведення СРД, зокрема обшуку житла чи іншого володіння особи, НСРД, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема затримання уповноваженою службовою особою в умовах воєнного стану, а також захищає підозрюваного від неправомірних дій і рішень органів досудового розслідування або прокурора.

Межі судового контролю залежать від ступеня ініціативи слідчого судді в здійсненні своїх повноважень та від цілей і засобів досягнення цієї мети. На судовому контролі перебувають кримінальні провадження. Слідчий суддя не має права виходити за ці межі під час здійснення повноважень щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення. Наскільки слідчий суддя виконує функції судового контролю, безпосередньо залежить від предмета розслідування.

ВИСНОВКИ

У дисертації розроблено низку наукових підходів, висновків і рекомендацій, які є важливими для подальшого розвитку кримінальної процесуальної доктрини та правозастосовної діяльності, зокрема:

1. Попри змістовність і значущість наявних наукових розвідок, поза увагою вчених лишилися проблеми, що виникають у практиці досудового розслідування в контексті реформування кримінального процесу та гармонізації з міжнародними правовими стандартами, зокрема з практикою Європейського суду з прав людини, застосування Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, а також в умовах правового режиму воєнного стану. Водночас не проаналізовано, як ці нововведення вплинули на забезпечення процесуальних прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування, зокрема на діяльність сторони обвинувачення та сторони захисту, а також на прокурорський нагляд і судовий контроль за дотриманням прав і свобод підозрюваного.

2. З-поміж переліку прав підозрюваного (ст. 42 КПК України) виокремлено три їх категорії: 1) права, спрямовані на виконання вимог підозрюваного; 2) права, що можуть бути реалізовані безпосередньо підозрюваним; 3) права, спрямовані на забезпечення процесуального положення підозрюваного в кримінальному провадженні.

У сукупності права підозрюваного утворюють цілісну систему прав, у якій кримінальними процесуальними гарантіями забезпечення прав і свобод підозрюваного слугують передусім обов'язки слідчого, прокурора повідомити та роз'яснити його права. Зокрема, право на чітке та своєчасне повідомлення про свої права, передбачені КПК України, а також на їх роз'яснення є однією з ключових кримінальних процесуальних гарантій, що забезпечує реалізацію всіх інших прав підозрюваного на стадії досудового розслідування.

З метою вдосконалення реалізації права підозрюваного на укладання угод у кримінальному провадженні аргументовано доцільність доповнення ч. 3 ст. 42 КПК України таким положенням: *«...ініціювати укладення в кримінальному провадженні угоди про примирення з потерпілим та угоди з прокурором про визнання винуватості»*. Зазначену пропозицію підтверджують статистичні дані, отримані під час емпіричного дослідження (402 респонденти (92 %) підтримують пропоновані зміни).

Кримінальне процесуальне законодавство не містить переліку свобод підозрюваного. З огляду на норми Конституції України, визначено свободи підозрюваного, які закріплені в ст. 33 Основного Закону, – свобода пересування та вільного вибору місця проживання.

3. Кримінальне процесуальне законодавство узгоджується з нормами Європейської Конвенції з прав людини, особливо в аспекті забезпечення прав підозрюваного в кримінальному провадженні.

Права, гарантовані Європейською Конвенцією з прав людини кожному підозрюваному в кримінальному правопорушенні, певною мірою задекларовані в ст. 7, 17, 42, 48, 49, 52, 290 та інших нормах КПК України, а саме: особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку (рішення у справах «Білокінь та інші проти України», «Большенко проти України», «Дацьков та інші проти України»); право підозрюваного знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, обвинувачують (рішення в справі «Леонід Лазаренко проти України»); право мати достатній час та можливості для підготовки свого захисту (рішення в справах «Клоков проти України», «Волобоев та інші проти України»); право захищати себе особисто чи за допомогою захисника (рішення в справі «Головко проти України»); за відсутності коштів, право на безоплатну правову допомогу (рішення в справі «Нечипорук і Йонкало проти України»); право вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й

свідків обвинувачення (рішення в справах «Сітневський та Чайковський проти України», «Веренцов проти України») тощо.

Наразі в Україні відсутній правовий механізм для безпосереднього застосування прецедентних рішень Європейського суду з прав людини на стадії досудового розслідування. Виключним способом їх реалізації є внесення відповідних змін до чинного кримінального процесуального законодавства. З огляду на недоліки в законопроектній і законодавчій діяльності, цей досвід фактично залишається невикористаним.

4. Кримінальна процесуальна діяльність слідчого щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування – це система регульованих кримінальним процесуальним законодавством публічно-владних прав та обов'язків службових осіб органу Національної поліції, органу безпеки, органу Державного бюро розслідувань, органу Бюро економічної безпеки України, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважених здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень, спрямованих на всебічне, повне й неупереджене дослідження обставин кримінального провадження, виявлення як доказів, що викривають, так і тих, що виправдовують підозрюваного, а також обставин, що можуть пом'якшити або обтяжити його покарання, їх належна правова оцінка та забезпечення прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.

Повноваження слідчого щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування реалізуються шляхом: розгляду та вирішення заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення (12 %); збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій (16 %); здійснення витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок,

проведення інших процесуальних дій, передбачених кримінальним процесуальним законодавством (14 %); застосування заходів забезпечення кримінального провадження (16 %); оголошення та роз'яснення повідомлення про підозру, повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри (20 %); ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення та відкриття матеріалів кримінального провадження (15 %); подання та вирішення скарг і клопотань тощо (26 %).

5. Участь захисника в забезпеченні прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування реалізується шляхом: витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок (10 %); ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій (10 %); розгляду відповідного клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, перевірки його законності та обґрунтованості (10 %); звернення з клопотанням про зміну заходів забезпечення кримінального провадження (11 %); оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора, а також ухвал слідчого судді під час досудового розслідування (13 %); укладання угод у кримінальному провадженні (11 %); спростування підозри (15 %); під час закінчення досудового розслідування (8 %); підготовки позову про відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, у порядку, визначеному законом, відновлення репутації, якщо підозра, обвинувачення не підтвердилися (5 %); здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів (7 %). З метою ефективного забезпечення права підозрюваного на захист, а також засади змагальності та рівності сторін, обґрунтовано доцільність внести зміни до ст. 254 КПК України, передбачивши право захисника виготовляти копії протоколів про проведення негласних

слідчих (розшукових) дій та додатків до них. Причому відобразити матеріали негласних слідчих (розшукових) дій дозволяється в разі ознайомлення з матеріалами кримінального провадження відповідно до ст. 290 КПК України (79 %).

6. Нагляд прокурора у формі процесуального керівництва на досудовій стадії кримінального провадження щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного – це самостійний вид процесуальної діяльності прокурора, спрямований на виконання завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України) шляхом дотримання законів органом, який здійснює досудове розслідування та оперативно-розшукову діяльність, забезпечення своєчасного повідомлення про підозру, повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри в порядку, передбаченому ст. 276–279 КПК України, погодження або відмову в погодженні клопотань слідчого, дізнавача, детектива до слідчого судді щодо проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, погодження, внесення змін чи відмова в погодженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, скасування незаконних чи необґрунтованих постанов слідчого, дізнавача, детектива, а також здійснення інших процесуальних дій, передбачених КПК України.

7. Судовий контроль щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування передусім реалізується за такими напрямками: законністю та обґрунтованістю застосування заходів забезпечення кримінального провадження, що обмежують права і свободи підозрюваного, зокрема щодо затримання уповноваженою службовою особою в умовах воєнного стану (38 %). Така функція узгоджується з прецедентною практикою ЄСПЛ (зокрема, у справі «Клас та інші проти Федеративної Республіки Німеччини»); законністю та обґрунтованістю проведення окремих слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій (29 %); у формі розгляду скарг підозрюваного (захисника) на рішення, дії чи бездіяльність органів

досудового розслідування або прокурора під час досудового розслідування (33 %).

Судовий контроль не скасовує прокурорського нагляду на стадії досудового розслідування, а слугує додатковою гарантією забезпечення процесуальних прав підозрюваного.

Суть судового контролю під час розгляду клопотання про обшук житла чи іншого володіння особи полягає в перевірці законності й обґрунтованості підстав і приводів, оскільки це обмежує конституційні права особи.

Нормативний зміст ст. 235 КПК України не зобов'язує слідчого суддю в ухвалі про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи вказувати прокурора чи слідчого, який проводитиме такі СРД. Водночас процесуальний закон покладає на слідчого суддю обов'язок встановити, що клопотання про проведення обшуку житла чи іншого володіння особи надійшло від уповноваженої особи – прокурора в складі групи прокурорів або слідчого, якому доручено проводити розслідування (ст. 37, 39, 216 КПК України).

Судовий контроль щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій полягає в перевірці законності підстав для їх проведення, а також у наданні дозволу або відмові на їх здійснення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Case of Erdagos v. Turkey (Application № 127/1996/945/746): Judgment of the European Court of Human rights 22.10.1999
2. Case of Labita v. Italy (Application № 26772/95): Judgment of the European Court of Human rights 06.04.2000
3. Fomina T. H., Rohalska V. V. Features of the application of preventive measures in the state of war. The russian-ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects. 2022. S. 1289–1297. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-162>
4. Opinion No.10 (2015) of the Consultative Council of European Prosecutors to the Committee of Ministers of the Council of Europe on the role of prosecutors in criminal investigations. Strasbourg, 20 November 2015. Consultative council of European prosecutors (CCPE). URL: <https://rm.coe.int/1680747720>].
5. Quattrocolo S., Ruggeri S. Personal Participation in Court Proceedings and In Absentia Trials in Domestic and Transnational Criminal Justice. The Perspective of National and Comparative Law. Personal Participation in Criminal Proceedings. Springer Nature Switzerland AG, 2019. doi: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-01186-4>
6. Адвокатський іспит: підготовчий курс : навч. посіб. / за заг. ред. О. В. Бауліна, В. І. Лебедя, П. С. Матвєєва, М. А. Пожидаєвої. Київ : Правова єдність, 2013. 736 с.
7. Аленін Ю. П., Гловюк І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. № 1. 2014. С. 161–169.
8. Аналіз здійснення судочинства Вищим антикорупційним судом у 2024 році (як судом першої інстанції). Вищий Антикорупційний суд. Київ, 2025. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/hcac/statistics/analyses/justice_2024.pdf

9. Анастасієва В. В. відсторонення від посади як захід забезпечення кримінального провадження. *Наукові записки*. Серія: Право. Випуск 10, 2021. С. 104-109. DOI: 10.36550/2522-9230-2021-10-104-109.
10. Атаманов О. М. Вручення письмового повідомлення про підозру як невід'ємна складова притягнення особи до кримінальної відповідальності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (19). С. 33-48. doi: <https://doi.org/10.33270/04201901.33>.
11. Ахундова А. А. Захист прав підозрюваного у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 224 с.
12. Балалацька О. Р. Окремі проблеми забезпечення адвокатом права на захист. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С. 8–14.
13. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність: Частина I: [підручник]. Х. : Вид-во Нац. ун-ту. внутр.справ, 2002. С. 219-220.
14. Барабанова Д. А. Проблеми реалізації права підозрюваного (обвинуваченого) на подання доказів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Випуск №1, 2025. С. 697-701. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.116>.
15. Бігунець І. М. Повноваження захисника на досудовому розслідуванні : дис. ... к.ю.н. (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.09 (081 – Право). – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2020. 236 с.
16. Бірюкова А. М. Забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2006. 20 с. URL: <https://mydisser.com/ua/avtoref/view/biryukova-a-m-zabezpechennya-advokaturouyu-konstituciynogo-prava-obvinuvachenogo-na-zahist-u-krimina.html>
17. Бобечко Н. Р. Умови зупинення досудового розслідування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Випуск 1. 2023. С. 26–30. URL: <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/366/339>
18. Бобечко Н. Р. Заходи забезпечення кримінального провадження: процесуальна природа, зміст та обсяг. *Право України*. 2017. № 12. С. 27-38.

19. Вапнярчук В. В. Щодо особливостей окремих способів збирання доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія : Право. 2022. Вип. 70. С. 405–410. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/05/67.pdf>.

20. Великий енциклопедичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Юрид. думка, 2012. 1020 с.. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученко ; НАН України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ :Юридична думка, 2007. 992 с.

21. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250 000 / [уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. 1736 с.

22. Веремко В. Розширення прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності необхідне для забезпечення прав і свобод людини. URL: http://zib.com.ua/ua/print/127340-chlen_pravlinnya_aau_olena_kostyuchenko_rozshirennya__garant.html.

23. Верещак О. І. Спеціальне досудове розслідування у кримінальному провадженні : дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 081 «Право». Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2023. 244 с.

24. Виборнова Є. І. Реалізація права на захист на стадії досудового слідства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 19 с.

25. Винокуров О. В., Кучинська О. П. Захист прав підозрюваного при затриманні та застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: теорія і практика : монографія. Київ: Алерта, 2020. 258 с.

26. Волошанівська Т. В. Засада забезпечення права на захист у кримінальному провадженні в контексті європейських стандартів справедливого судового розгляду : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2019. 23 с.

27. Волошина В. К. Щодо права на ефективний захист у кримінальному провадженні та практики ЄСПЛ. *Часопис Київського університету права*. 2019/1. С. 225-228.

28. Галаган В. І., Дульський О. Л. Процесуальна діяльність захисника з дотримання прав та законних інтересів учасників проведення обшуку. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. Вип. 14. С. 155–163. DOI: 10.33244/2521-1196.14.2019.155-163.

29. Гаркуша А. Г. Скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою в умовах воєнного стану в контексті ст. 616 КПК України. *Право і безпека*. 2022. № 3 (86). С. 37–47. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.3.03>.

30. Гвоздюк В. В. Тактика допиту підозрюваного в кримінальному провадженні відповідно до практики Європейського суду з прав людини. *Юридична психологія*. 2020. № 2 (27). С. 100-102.

31. Гловюк І. В. Законне затримання та затримання уповноваженою службовою особою: питання теорії та практики. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. Т. 14. С. 299–311.

32. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 4. Електронне видання (станом на 30 грудня 2022 р.). Дніпро-Львів-Одеса-Харків. 2023. 82 с.

33. Гловюк І., Тетерятник Г., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Електронне видання. Львів-Одеса, 2022. Станом на 25 березня 2022. 31 с.

34. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2016. 602 с.

35. Горб Ю. В. Заявлення стороною захисту клопотань про проведення процесуальних дій у досудовому провадженні. *Науковий фаховий журнал Правова позиція*. Дніпро. 2020. № 1 (26). С. 123–127.

36. Горб Ю. В. Проведення процесуальних дій з ініціативи сторони захисту в досудовому провадженні : дис. ... д-ра філос. ДДУВС, Дніпро, 2021. 263 с.

37. Грибовський О. В. Оперативно-розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії під час виявлення й фіксації одержання неправомірної вигоди. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ України*. 2015, № 1. С. 180–190.

38. Гринюк В. О., Христенко К. М. Здійснення прокурором процесуального керівництва на початковому етапі досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 2. С. 15–26.

39. Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі. Науково–практичний посібник. Київ. КНТ, видавець Фурса Н.Я. 2006. 272 с.

40. Гультай П. М. Роль прокурора в механізмі застосування запобіжних заходів у досудовому кримінальному провадженні. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 3. С. 338-342.

41. Гумін О. М. Особливості допиту неповнолітніх у кримінальному процесі України. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4, 2024. С. 597-600.

42. Даньшин М. В., Попович І. М. Правове положення підозрюваного у досудовому розслідуванні. *Організаційно-правові аспекти досудового слідства*. *Південноукраїнський правничий часопис*. 4-2018, Ч. 2. С. 100-102. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2018/4/part_2/26.pdf

43. Денисенко М., Стрелюк Я. Окремі аспекти організації контролю за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2015. № 2–1 (12). С. 130–135.

44. Денисовський М. Д., Ярошович А. Ю. Роль адвоката як захисника у кримінальному провадженні. *Галицькі студії. Юридичні науки*. № 6, 2024. С. 50-55. DOI: https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2024-6-8

45. Дерев'янка М. І. Гарантії прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09, Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Міністерство освіти і науки України. Київ, 2015. 22 с.

46. Джур В. Особливості відшкодування моральної шкоди за незаконне притягнення до кримінальної відповідальності. URL: <https://bargen.com.ua/2025/04/28/osoblyvosti-vidshkoduvannya-moralnoyi-shkody-za-nezakonne-prytyagnennya-do-kryminalnoyi-vidpovidalnosti/>.

47. Диджиталізація» кримінального провадження: що нового? URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/didzhitalizacziya-kriminalnogo-provadžhennya-shho-novogo/>.

48. Діяльність слідчого судді щодо застосування окремих видів заходів забезпечення кримінального провадження. Тема 2. URL: <https://nsj.gov.ua/files/15517899834.%20%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B0%202.%20%D0%A2%D0%B8%D0%BC%D1%87%D0%B0%D1%81.%D0%BE%D0%B1%D0%BC%D0%B5%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F,%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf>.

49. Допит неповнолітнього: що потрібно знати : *Верховний Суд: кейси, правові позиції*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/209538_dopit-nerovnoitnogo-shcho-potrarno-znati.

50. Дульський О. Л. Криміналістичне забезпечення збирання доказів стороною захисту шляхом ініціювання проведення допиту свідка. *Київський часопис права*. № 2, 2024. С. 268-276. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2024.2.39>.

51. Дунаєва А. В. Діяльність слідчого щодо розшуку підозрюваного : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ : НАВС, 2013. 200 с.
52. Жук А. А. Охорона прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою : дис. ... д-ра філософ. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2022. 268 с.
53. Забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи на стадії досудового розслідування: монографія / В. Г. Дрозд, А. В. Пономаренко, С. Є. Абламський та ін. ; Держ. наук.-досл. ін-т. ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 498 с.
54. Завтур В. А. Особливості доказування при розгляді та вирішенні слідчим суддею та судом клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. 237 с.
55. Загальна декларація прав людини і громадянина від 10 грудня 1948 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
56. Загальна теорія держави і права : підручник / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2010. 584 с.
57. Затримання особи як захід забезпечення кримінального провадження : монографія / Ю. В. Лук'яненко, О. О. Юхно / за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора О. О. Юхна. – Харків : Панов, 2016. 264 с.
58. Захарко А. В. Черговість затримання особи із внесенням відомостей про вчинений злочин до Єдиного реєстру досудових розслідувань. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. №3. С. 211–218.
59. Захист підозрюваного (обвинуваченого) у суді та на стадії досудового розслідування. *Феміда. Юридична компанія*. URL: <https://femida.od.ua/zahyst-pidozryuvanogo-obvynuvachenogo-u-sudi-ta-na-stadiyi-dosudovogo-rozsliduvannya/>

60. Здрок О. І. Додаткові підстави застосування арешту майна в кримінальному процесі: відповідність законодавству. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*. матеріали VIII міжн. наук-практ. конф. (м. Дніпро, 15 бер. 2024 р.); у 2-х ч. Дніпро: ДДУВС. Дніпро. 2024. Ч. 1 С. 648-650.

61. Зіньковський І. П. Повноваження слідчого при обранні, зміні та скасуванні заходів забезпечення кримінального провадження : дис. ... д-ра філософ. за спеціальністю 081 «Право». Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2019. 300 с.

62. Іллящук Д. Г. Кримінальна процесуальна діяльність прокурора у забезпеченні прав особи на стадії досудового розслідування : дис. ... к.ю.н.: 12.00.09. ДДУВС, Кропивницький, 2024. 226 с.

63. Калінніков О. В. Міжнародно-правові гарантії прав підозрюваного, обвинуваченого в кримінальному провадженні *in absentia*. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (19). С. 133-142. doi: <https://doi.org/10.33270/04201901.133>.

64. Калужна О. М. Тактика збирання речей і документів як доказів у кримінальному провадженні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2 (40). С. 83–90.].

65. Капліна О. В. Збирання доказів сторонами кримінального провадження. *Актуальні проблеми доказування в кримінальному провадженні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Одеса, 27 листоп. 2013 р.). Одеса : Юрид. літ., 2013. С. 223–229.

66. Капліна О. В. Повідомлення про підозру: протистояння правових позицій сторін обвинувачення та захисту. *Право України*. 2017. № 12. С. 74–81.

67. Кіпер О. О. Щодо класифікації повноважень слідчого у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності*: тези Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 03 березня 2017 року). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2017. С. 539-542.

68. Кіяниця В. М., Гунько К. О. Щодо участі захисника у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*, 2023. С. 465-470. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.75>.

69. Климчук М. П. Обґрунтованість кримінально-процесуальних рішень як елемент засади законності. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. № 2 (27), т. 8. С. 55–60.

70. Клочков В. Допит підозрюваного як інструмент сторони захисту. URL: <https://radako.com.ua/news/dopit-pidozryuvanogo-yak-instrument-storoni-zahistu>.

71. Коваль А. А. Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій : монографія / А. А. Коваль. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2019. 264 с.

72. Ковальчук С. О. Способи збирання речових доказів стороною обвинувачення. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2014. №2 (10). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14kosdso.pdf>.

73. Ковальчук С. О. Здійснення захисту у кримінальних справах на засадах змагальності та диспозитивності : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Івано-Франківськ. 2007. 221 с.

74. Козаченко А. О. Кримінальна-процесуальна діяльність прокурора в кримінальному провадженні щодо окремої категорії осіб: дис...докт. філос. : 081 – Право. Київ, 2023. 285 с.

75. Кокошко М. В. Особливості процесуальної діяльності прокурора під час застосування до неповнолітнього запобіжного заходу. *Форум права*. Електронне фахове видання. Харків: 2015 № 5. С. 114-119.

76. Колесник В. А. Суб'єкти здійснення та класифікація негласних слідчих (розшукових) дій. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. № 1, 2013. С. 129-134.

77. Колот Н. М. Забезпечення прокурором реалізації засади законності під час зупинення досудового розслідування. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. № 4, 2024. С. 641-646. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.106>.

78. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (04 листопада 1950 р.) : ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17 липня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

79. Конституція України: *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 30. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

80. Корнієнко-Зенкова Н. М. Забезпечення права кожного знати свої права та обов'язки в кримінальному процесі України. *Держава і право*. Випуск 79, 2018. С. 134-147.

81. Корнійчук Д. В. Окремі аспекти реалізації права підозрюваного на захист в кримінальному процесі України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2024. С. 103-108. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.14>.

82. Корчева Т. В. Проблеми діяльності захисника в досудовому провадженні та в суді першої інстанції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2006. 208 с.

83. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, №13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

84. Кримінальний процес : підручник / за ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило, В. М. Трофименко. Харків :Право, 2018. 584 с.

85. Крицька І. О. Речові докази у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 261 с.

86. Кузьмінський О. О. Порухення прав підозрюваного (обвинуваченого) у кримінальному провадженні (аналіз практики ЄСПЛ). *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право.

Вип. 77, ч. 2, 2023. С. 245-250. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.42>

87. Куйбіда А. Ю. Прокурор у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *The prosecutor in the criminal proceedings against minors* : магістер Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2020. 104 с.

88. Левендаренко О. О., Іващенко Д. В. Негласні слідчі дії в контексті захисту конституційних прав і свобод учасників кримінального провадження. *Форум права*. 2012. № 4. С. 567–571.

89. Лисецький О. О. Слідчий як суб'єкт кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 ; Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2018. 287 с.

90. Лоскутов Т. О. Правове регулювання кримінального процесуального затримання в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. № 70. С. 417–423. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/259355/256000>.

91. Лук'яненко Ю. В., Юхно О. О. Затримання особи як захід забезпечення кримінального провадження: моногр. /за заг. ред. О. О. Юхна ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Панов, 2016. 264 с.

92. Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи : дис. ... док. юрид. наук. 12.00.09. Київ, 2018. 495 с.

93. Максименко Н. В., Підозра у практиці Європейського суду з прав людини. *Вісник кримінального судочинства*. № 3/2018. С. 150-158. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2018_Maksymenko.pdf.

94. Марченко Т. Ю. Право підозрюваного, обвинуваченого мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту: теорія і практика реалізації у кримінальному провадженні України : дис. ... д-ра філософ. 081 Право. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2021. 292 с.

95. Маслюк О. В. Процесуальна діяльність захисника зі спростування підозри (обвинувачення) : 12.00.09. Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2017. 217 с.

96. Мельниченко А. В. Теорія і практика забезпечення прав особи на досудовому розслідуванні : монографія / А. В. Мельниченко. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 216 с.

97. Мерімеріна І. О. Перевірка прокурором законності та обґрунтованості прийняття слідчим суддею рішень про обрання, зміну, скасування заходів забезпечення кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Випуск 64, 2021. С. 341-345. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.64.62>.

98. Мирошниченко Т. М. Щодо питання реалізації нормативного змісту засади забезпечення обвинуваченому права на захист у ході збирання доказів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2015. Вип. 32. С. 132-137.

99. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 19 жовтня 1973 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

100. Мінімальні стандартні правила ООН що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх «Пекінські правила» від 29 листопада 1985 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/MU85321?an=2&ed=1985_11_29.

101. Мірковець Д. М. Повідомлення про підозру: проблеми кримінальної процесуальної регламентації. *Митна справа*. 2015. С. 265–271.

102. Мірковець В. І. Забезпечення права на свободу та особисту недоторканість при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 218 с.

103. Михайленко В. Судова практика з питань запобіжних заходів в умовах воєнного стану. *Правові та юридичні новини, юридична практика, коментарі*. URL: <https://lexinform.com.ua/yuridychnapraktyka/sudova-praktyka-z-putan-zapobizhnyh-zahodiv-v-umovah-voennogo-stanu-2>.

104. Муляр Г. В., Ховпун О. С., Часова Т. О. Механізм оскарження повідомлення про підозру як засіб захисту прав підозрюваної особи. *Часопис Київського університету права*. 2019/3. С. 228-233. DOI: 10.36695/2219-5521.3.2019.39.

105. Наливайко О. І. Теоретико-правові проблеми захисту прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2002. 178 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0402U001293>.

106. Немчинов Є. С. Особливості участі прокурора в доказуванні під час вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності в підготовчому провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1, 2021. С. 296-298. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-1/72>.

107. Никифорчук Д. Й., Ніколаюк С. І., Тарасенко О. С. Негласні слідчі (розшукові) дії: курс лекцій. Київ: НАВС, 2012. 176 с.

108. Озерська А. Правові гарантії обвинуваченого та шляхи їх вдосконалення у кримінальному процесі. *Право України*. 2004. № 8. С. 35-38.

109. Околотенко Д. С. Процесуальні строки на стадії досудового розслідування : дис.. ... д-ра філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2024. 237 с.

110. Організація проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, у тому числі на території, яка знаходиться під юрисдикцією іншого органу : кейс. Підвищення кваліфікації слідчих Національної поліції України, ЛьвДУВС, 2022. 38 с.

111. Оскарження бездіяльності слідчого, прокурора, що полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. URL: <http://www.lexcat.info/oskarzhennya-bezdiyalnosti-slidchogo-prokurora-shhopolyagaye-u-nevnesenni-vidomostej-pro-kriminalnepravoporushennya-do-yerdr/>].

112. Особливості кримінального провадження у період воєнного стану. URL: <https://syrota.com.ua/blog/osoblyvosti-kryminalnoho-provadhennia-u-period-voiennoho-stanu/>

113. Охріменко С. С. Реалізація права на захист у кримінальному процесі. *Держава та регіони*. Серія: Право, 2023 р., № 2 (80). С. 115-119. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2023.2.20>

114. Павліченко Є. В., Анненко О. С. Правові, організаційні й тактичні аспекти доказової діяльності захисника в кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. С. 142–149.

115. Панов М. І., Шепітько, В. О. Коновалова та ін. Настільна книга слідчого: науково-практичне видання для слідчих і дізнавачів. К.: Вид. Дім Ін Юре, 2003. 720 с.

116. Пашковський М. І. Розширення застосування дистанційного кримінального провадження: перспективи і виклики. *Правові питання епідемічної безпеки під час воєнного стану* : Матеріали міжнар. круглого столу. (16 черв. 2022 р.) електрон. наук. вид., м. Полтава, 16 черв. 2022 р. Харків, 2022. С. 144–149.

117. Пеліхос Є. М. Забезпечення права на захист підозрюваного, обвинуваченого при здійсненні спеціального кримінального провадження (in absentia) : дис. ... д-ра філософ. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2022. 256 с.

118. Перцова-Тодорова Л. М. Забезпечення прав та законних інтересів осіб під час проведення обшуку на стадії досудового розслідування : дис. ... д-ра філософ. 081 «Право». Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2022. 246 с. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/54a2995b-8007-47ba-b710-552976615fc8/content>.

119. Порядок інформування центрів з надання безоплатної правничої допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 р. № 1363. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011-%D0%BF#Text>.

120. Порядок надання безоплатної вторинної правової допомоги. Підстави і порядок поміщення у місця несвободи та звільнення затриманих і

взятих під варту осіб. Забезпечення режиму тримання затриманих і взятих під варту осіб. Кейс заняття на тему. *Підвищення кваліфікації працівників ізоляторів тимчасового тримання*. Львівський державний університет внутрішніх справ Центр післядипломної освіти, дистанційного та заочного навчання. URL: <file:///C:/Users/Arcan/Downloads/7.%20%20%20%20%20%20.%20%20%20%20%20%20%20%20%20.pdf>.

121. Постанова Верховного Суду від 08 лютого 2022 р. у справі № 201/10234/20. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=104113403&red=100003638a48eec7594865f758c23dc0fd8e33&d=5>.

122. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 13 листопада 2019 р. у справі № 583/1075/16-ц,
URL: https://protocol.ua/ru/postanova_ktss_vp_vid_26_11_2019_roku_u_spravi_583_1075_16_ts/.

123. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду від 31 жовтня 2019 р. у справі № 346/7477/13-к.
URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/85542842>.

124. Постанова Верховного Суду колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 31 серпня 2022 р. у справі № 345/3956/18 (провадження № 51-1009 км 22).
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106053025>.

125. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 27 травня 2019 р. (справа № 766/22242/17).
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82188430>.

126. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20 жовтня 2022 р. у справі № 565/1354/19 (провадження № 51-443км20)
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106988921>.

127. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 9 липня 2024 р. у справі 678/428/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120314108>.

128. Правила ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, які позбавлені волі від 14 грудня 1990 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU90305>.

129. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.

130. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листопада 2018 р. № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text>.

131. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією : Закон України від 29 жовтня 2024 р. №4033-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4033-20#n40>.

132. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану : Закон України від 20 серпня 2024 р. № 3902-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3902-20#n28>.

133. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» : Закон України від 15 березня 2022 р. № 2137-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#Text>.

134. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14 квітня 2022 р. № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#n45>.

135. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану : Закон України від 27 липня 2022 р. № 2462-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-20#n59>.

136. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 09 жовтня 2024 р. № 4012-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#n82>.

137. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження : Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ лист і № 223-559/0/4-13 від 05 квітня 2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13#Text>.

138. Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 04 квітня 2013 р. № 511-550/0/4-13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13#Text>

139. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3782-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>.

140. Про Засади державної політики України в галузі прав людини: Постанова Верховної Ради України від 17 червня 1999 р. №757-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-14#Text>.

141. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>.

142. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

143. Про затвердження Положення про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду»: наказ Міністерства юстиції, Генеральної прокуратури та Міністерства фінансів України від 04 березня 1996 р. №6/5/3/41 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0106-96#Text>.

144. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки : Указ Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>.

145. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 червня 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>.

146. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

147. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні : наказ Офісу Генерального прокурора від 30 вересня 2021 р. № 309. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0309905-21#Text>.

148. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 1 грудня 1994 р. № 266/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80#Text>.

149. Про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування : Узагальнення ВССУ від 12 січня 2017 р. № 9-49/0/4-17. URL: <https://bit.ly/2JbdWEd>.

150. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

151. Про судову практику забезпечення права на захист у кримінальному. ВССУ : Узагальнення судової практики про забезпечення права на захист у кримінальному провадженні (витяг) від 01 липня 2015 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VRR00178>.

152. Процесуальне керівництво прокурором досудовим розслідуванням: організаційно-правові та криміналістичні основи: наук. практ. посібн. / ред. кол.: І. М. Козьяков, В. Т. Маляренко, Г. П. Середа, Є. Д. Скулиш, О. Н. Ярмиш. К.: Національна академія прокуратури України, 2014. 750 с.

153. Рогальська В., Дараган В. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження умовах воєнного стану: окремі аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3, 2024. С. 677-680. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-3/165>.

154. Рогатюк І. В. Теоретичні, правові та праксеологічні основи кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні: дис... докт. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 426 с.

155. Сиза Н. П., Матохнюк О. Д. Презумпція невинуватості як складова права на справедливий суд у практиці Європейського суду з прав людини. *Вісник кримінального судочинства*. № 3/2018. С. 36-44.

156. Сирота Д. І. Проблеми кримінального процесуального затримання в умовах воєнного стану. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 22–23 грудня 2023 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 330-333. DOI<https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-89>.

157. Слідчий суддя: актуальні питання діяльності: науково-практичний посіб. / кол. авторів; за заг. ред. О. С. Короткової, І. С. Шаповалової. Київ, 2024., 174 с.

158. Смирнов Є. В. Участь захисника в реалізації процесуальних прав підозрюваного (обвинуваченого) у кримінальному провадженні : дис. ... к.ю.н., 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, Запоріжжя, 2016. 247 с.

159. Соловйов В. О. Деякі проблеми право реалізації під час збирання захисником матеріалів на підставі ухвали слідчого судді. *Правові горизонти*. 2019. С. 96–100. DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2019.i15.p:96>.

160. Справа «Аграчова та інші проти України» (заява № 11109/09 та 3 інші заяви) : рішення Європейського суду з прав людини від 6 грудня 2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e36#Text.

161. Справа «Альне де Рібемон проти Франції» (заява №15175/89) : рішення Європейського суду з прав людини від 10 лют. 1995 р. URL: <http://cedem.org.ua/library/sprava-alene-de-ribemon-proty-frantsiyi/>.

162. Справа «Бало-Балицький та інші проти України» (заява № 2987/20 та 3 інші заяви) : рішення Європейського суду з прав людини від 10 черв. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_g32#Text.

163. Справа «Васильков проти України» (заява № 77801/13) : рішення Європейського суду з прав людини від 22 вересня 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_h39#Text.

164. Справа «Веренцов проти України» (Заява № 20372/11) : рішення Європейського суду з прав людини від 11 квітня 2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_945#Text.

165. Справа «Головко проти України» (заява № 2053/09) : рішення Європейського суду з прав людини від 23 січня 2020 р. UR: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f08#Text.

166. Справа «Грабчук проти України» (заява № 8599/02): рішення Європейського суду з прав людини від 21 вересня 2006 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_118.

167. Справа «Дацьков та інші проти України» (заява № 14609/20 та 2 інші заяви) : рішення Європейського суду з прав людини від 24 лютого 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i07#Text.

168. Справа «Дудник проти України» (Заява №17985/04): рішення Європейського суду з прав людини від 10 березня 2010 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_510#Text.

169. Справа «Корнейкова проти України» (Заява № 39884/05): рішення Європейського суду з прав людини від 19 січня 2012 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SOO00378>.

170. Справа «Кромбах проти Франції» (заява № 29731/96) : рішення Європейського суду з прав людини від 13 лютого 2001 р. URL: <https://zakononline.com.ua/echr-practice/show/9522>.

171. Справа «Нечипорук і Йонкало проти України» (заява № 42310/04) : рішення Європейського суду з прав людини від 21 квіт. 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683#Text.

172. Справа «Селлахаттін Демірташ проти Туреччини» (SELAHATTİN DEMİRTAŞ v. Turkey), заява № 14305/17 від 20 листопада 2018 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-187961>.

173. Справа «Сітневський та Чайковський проти України» (заяви № 48016/06 та № 7817/07) : рішення Європейського суду з прав людини від 10 листопада 2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b91#Text.

174. Справа «Слюсар проти України» (заява № 39797/05) : рішення Європейського суду з прав людини від 17 січня 2013 р. Судова влада України. URL: <https://el.mk.court.gov.ua/sud1410/inf/evro/sl>.

175. Справа «Луценко проти України» (заява № 6492/11): рішення Європейського суду з прав людини від 19 листопада 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_852#Text.

176. Справа «Шабельник проти України» (заява №16404/03) : рішення Європейського суду з прав людини від 19 лютого 2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_457#Text.

177. Справа «Шморгунов та інші проти України» (Заява № 15367/14 та 13 інших заяв - див. перелік у додатку) 21/04/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_g02.

178. Справа «Функе проти Франції» (заява № 980_154) : рішення Європейського суду з прав людини від 25 лютого 1993 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/169120___169120.

179. Справа «Яременко проти України» (Заява №32092/02) : рішення Європейського суду з прав людини від справі 12 червня 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_405#Text.

180. Старенький О. С. Витребування документів як засіб отримання доказів захисником у кримінальному провадженні: проблеми визначення процесуальної форми. *Вісник кримінального судочинства*. № 3, 2017. С. 58-69 URL: <https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/article/view/366/338>

181. Стрілець Г. О., Щеглова А. О. Особливості правового статусу неповнолітнього підозрюваного та обвинуваченого у кримінальному провадженні. *Наукові записки*. Серія : Право. Випуск 15. 2023. С. 138-141. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2023-15-138-141>

182. Стрілецька О. В., Габрелян А. Ю. Реалізація принципу змагальності в ході проведення досудового розслідування. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. Випуск 81: частина 3, 2024. С. 169-179. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.25>

183. Сухов Ю., Чистякова А. Запобіжний захід у кримінальному провадженні: нюанси обрання та оцінки доказів слідчим суддею. *Всеукраїнське професійне юридичне видання «Юридична газета»*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/zapobizhniy-zahid-u-kriminalnomu-provazhenni-nyuansi-obrannya-ta-ocinki-dokaziv-slidchim-suddeyu.html>.

184. Тараненко А., Шевченко Т. Особливості застосування запобіжних заходів в умовах воєнного стану. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні та прикладні аспекти*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 15.03.2024). Частина I. С. 733-734. DOI: 10.31733/15-03-2024/1/733-734.

185. Тертишник В. М. Кримінальний процес України: особлива частина: підручник. К.: Алерта, 2014. 420 с.

186. Тітко Е. В., Білоусова К. В. Особливості захисту прав людини в практиці ЄСПЛ проти РФ в умовах збройного конфлікту. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4/2023. С. 739-742. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/179>.

187. Тітко Е. В. Національна та міжнародна безпека в контексті захисту прав людини в умовах сьогодення. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 2 (12). С. 126-138.

188. Тлепова М. І. Процесуальне становище потерпілого під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 221 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12010/1/Tlepova_2015_dus.pdf

189. Торбас О. О. Повноваження прокурора на стадії досудового розслідування при затвердженні обвинувального акта. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2013. №4. С. 171-174.

190. Торбас О. О. Роль прокурора при оцінці критеріїв розумності строків досудового розслідування. *Юридичний бюлетень*. Випуск 12. 2020. С.

194–201.

URL:

http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2020/12/12_2020.pdf#page=194

191. Угода про визнання винуватості в кримінальному процесі. *Юридичний Маркетплейс*. URL: <https://consultant.net.ua/consultant-article/11746>.

192. Узагальнення практики застосування судами загальної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій при здійсненні судочинства у кримінальних справах статей 3, 5, 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року за 2011 - перше півріччя 2012 року. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01 черв. 2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-13#Text>

193. Ухвала Дергачівського районного суду Харківської області від 08 вересня 2024 р. у справі № 619/6824/24 (провадження № 1-ксс/619/965/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121539723>.

194. Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 08 лютого 2022 р. у справі № 203/305/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103134023>.

195. Ухвала Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 29 грудня 2021 р. у справі № 344/20566/21 (провадження № 1-ксс/344/7921/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102343068>.

196. Ухвала Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 08 квітня 2024 р. у справі № 202/21612/23 (1-ксс/202/2619/2024). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120044533>.

197. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 16 лютого 2021 р. у справі № 204/6541/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95533196>.

198. Ухвала Київського районного суду м. Одеси від 04 січня 2024 р. у справі №947/40231/23 (Провадження № 1-ксс/947/67/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116135048>.

199. Ухвала Одеського апеляційного суду від 01 листопада 2023 р. у справі № 496/6659/23). URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/114820766>

200. Ухвала Рівненського міського суду Рівненської області від 18 грудня 2024 р. у справі № 569/11533/24 (1-кк/569/7643/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124009291>.

201. Ухвала Солом'янського районного суд м. Києва від 11 березня 2024 р. у справі №760/5805/23 1-кп/760/919/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117575468>.

202. Ухвала Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 18 грудня 2024 р. у справі № 308/13922/23 (1-кк/308/7260/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123951520>.

203. Ухвала Шевченківського районного суду м. Чернівці від 08 квітня 2016 р. у справі № 727/2431/16-к (провадження № 1-кк/727/926/16). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/57020707>.

204. Фараон О.В. Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2016. 20 с.

205. Фараон О. В. Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 248 с.

206. Федченко В. М. Затримання особи за підозрою у вчиненні злочину та можливості його оскарження у кримінальному провадженні. *Право і безпека*. № 4 (91), 2023. С. 95-105. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.4.08>.

207. Фоміна Т, Рогальська В. Запобіжні заходи в умовах воєнного стану: що змінилось. *Закон і Бізнес. Особливий режим слідства*. URL: <https://zib.com.ua/ua/151472.html>.

208. Фулей Т. Свобода від самовикриття як засада кримінального провадження. *Слово національної школи суддів України*. № 2 (3), 2013. С. 107-115.

209. Функція судового контролю у кримінальному процесі: монографія / Л. Д. Удалова, Д. О. Савицький, В. В. Рожнова, Т. Г. Ільєва. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 176 с.

210. Хижна О. Р. Показання підозрюваного, обвинуваченого як джерела доказів у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. № 4 (3), 2015. с. 207-212.

211. Хоменко І. В. Правове забезпечення проведення негласних слідчих (розшукових) дій в умовах особливого режиму досудового розслідування. *Київський часопис права*. 2022. № 4. С. 194–202.

212. Циліорик І. І. Гарантії прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження під час проведення слідчих (розшукових) дій : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. ЛьвДУВС. Львів, 2020. 256 с. URL: https://ena.lpnu.ua/bitstream/ntb/54565/3/dysertaciya_cylyuryk_i.i.pdf.

213. Черниченко І. В., Мацола А. А. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. № 2, 2023. С. 358-363. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.62>.

214. Чернявський С. С. Законодавче удосконалення початку кримінального провадження як чинник підвищення ефективності протидії злочинності. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: тези доп. наук.-практ. конф. (Київ, 26 берез. 2015 р.)*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 33–34.

215. Черняк Н. П., Кіяниця В. М. Особливості процесуального застосування спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень як форми досудового розслідування. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 9/2021, С. 272-275. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-9/67>.

216. Шерудило В. О. Правові підстави здійснення негласних слідчих (розшукових) дій оперативними підрозділами ОВС України. *Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування: матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 19 берез. 2015 р.)*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 179–180.

217. Шерудило В. О. Процесуальний порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування : дис. ... к.ю.н., 12.00.09, *Національна академія внутрішніх справ*, Київ, 2018. 264 с.

218. Шишман Д. Обізнаність підозрюваного про розпочате кримінальне провадження як обов'язкова умова для здійснення спеціального досудового розслідування (in absentia). *Підприємництво, господарство і право*. 10/2019. С. 179-183.

219. Шкелебей В. А. Способи та порядок вручення письмового повідомлення про підозру. *Вісник кримінального судочинства*. № 4, 2017. С. 110-114.

220. Шуліка А. Процедура спеціального розслідування in absentia. URL: <https://eba.com.ua/protsedura-spetsialnogo-rozsliduvannya-in-absentia/>

221. Шульгін С. О. Оцінка доказів слідчим і прокурором при прийнятті процесуальних рішень у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2021. 269 с.

222. Щодо дотримання вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Кримінального процесуального кодексу України під час затримання особи : Лист Офісу Генерального прокурора від 17 серпня 2020 р. № 13/4-565вих-328окв-20.

223. Ювшин В. В. Засади забезпечення прав підозрюваного на стадії досудового розслідування: практика Європейського суду з прав людини. *ПЕРЦПраво і суспільство*. 2023, №6. С. 630– 638. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.94>.

224. Ювшин В. В. Повноваження слідчого щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час проведення деяких слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2024. № 7 (67). С. 262-269. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.7.40>.

225. Ювшин В. В. Щодо реалізації права підозрюваного на захист у кримінальному провадженні. *Право. Комунікація. Суспільство. Law. Communication. Society. Das Recht. Die Kommunikation. Die Gesellschaft. Le Droit. La Communication. La Société*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти (українською та іноземними мовами) / за заг. ред. канд. психол. наук, доц. Л. І. Кузьо. Львів: ЛьвДУВС, 2025. С. 536– 538.

226. Ювшин В. В. Деякі аспекти реалізації права підозрюваного на захист. *Global trends in science and education* : Proceedings of II International Scientific and Practical Conference (March 10-12, 2025) SPC «Sci-conf.com.ua», Kyiv, Ukraine. 2025. pp. 827– 831. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2025/03/GLOBAL-TRENDS-IN-SCIENCE-AND-EDUCATION-10-12.03.25.pdf>.

227. Ювшин В. В. Забезпечення права підозрюваного бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені КПК України, а також отримати їх роз'яснення. *Proceedings of the 5th International scientific and practical conference*. SSPG Publish. Stockholm, Sweden. 2025. pp. 392– 399. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2025/03/FUTURE-OF-SCIENCE-INNOVATIONS-AND-PERSPECTIVES-24-26.03.25.pdf>.

228. Ювшин В. В. Затримання уповноваженою службовою особою в умовах воєнного стану: огляд судової практики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 2. С. 621-625. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-2/150>.

229. Ювшин В. В. Особливості вручення процесуальних документів підозрюваному при здійсненні спеціального досудового розслідування (in absentia). *Global trends in science and education* : *The 3rd International scientific and practical conference* (April 7-9, 2025) SPC «Sci-conf.com.ua», Kyiv, Ukraine. 2025. pp. 941– 947. <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2025/04/GLOBAL-TRENDS-IN-SCIENCE-AND-EDUCATION-7-9.04.25.pdf>.

230. Ювшин В. В. Роль прокурора у забезпеченні прав підозрюваного під час укладання угоди в кримінальному провадженні. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 5–6 груд. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 174–179.

231. Ювшин В. В. Стан наукових досліджень проблем забезпечення прав, свобод і законних інтересів підозрюваного на стадії досудового розслідування. *Держава та регіони. Серія: Право*, 2023 р., № 4 (82). С. 436–442. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.69>.

232. Ювшин В. В. Участь захисника у забезпеченні прав підозрюваного під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 2 трав. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 320–324.

233. Юдківська Г. Ю. Презумпція невинуватості в кримінальному процесі України та практиці Європейського суду з прав людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Акад. адвокатури України. Київ, 2008. 33 с

234. Яворський Б. І. Сприяння захисту як необхідна умова забезпечення функціонування засади змагальності у кримінальному судочинстві: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09, 2010. Львів, 19 с.

235. Янович Ю. П. Невід'ємні особисті процесуальні права підозрюваного в кримінальному провадженні: обсяг і цільове призначення. *Вісник ХНУВС*. № 3 (78), 2017. С. 104-111.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Порівняльна таблиця
змін до Кримінального процесуального кодексу України,
які запропоновані у тексті дослідження**

Чинна редакція законодавчого акту	Запропоновані зміни
ЗАКОН УКРАЇНИ Про Національну поліцію (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст.379)	
<p>Стаття 37. Обмеження пересування особи чи транспортного засобу або фактичного володіння річчю</p> <p>...</p> <p>3. У випадках, визначених частиною другою цієї статті, поліцейські повинні негайно викликати медичних працівників до місця фактичного знаходження таких осіб, а також, за можливості, поінформувати членів сім'ї.</p>	<p>Стаття 37. Обмеження пересування особи чи транспортного засобу або фактичного володіння річчю</p> <p>...</p> <p>3. У випадках, визначених частиною другою цієї статті, поліцейські повинні негайно викликати медичних працівників до місця фактичного знаходження таких осіб, а також, за можливості, поінформувати членів сім'ї.</p> <p>У разі затримання неповнолітньої особи уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це його батьків чи особу, яка їх замінює, а у випадку не</p>

	<p>можливості здійснення останнього – близьких родичів, членів сім’ї або педагога.</p>
<p align="center">Кримінальний процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88)</p>	
<p>Стаття 36. Прокурор</p> <p>....</p> <p>2. Прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений:</p> <p>...4) доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках - особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному цим Кодексом;</p> <p>5) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;</p>	<p>Стаття 36. Прокурор</p> <p>...</p> <p>2. Прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений:</p> <p>...</p> <p>4) доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках - особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному цим Кодексом;</p> <p>5) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам, за</p>

	винятком випадків, передбачених статтею 234 цього Кодексу;
<p>Стаття 40. Слідчий органу досудового розслідування</p> <p>1. Слідчий несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій.</p> <p>2. Слідчий уповноважений:</p> <p>1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом;</p> <p>2) проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, встановлених цим Кодексом;</p> <p>3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;</p> <p>....</p>	<p>Стаття 40. Слідчий органу досудового розслідування</p> <p>1. Слідчий несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій.</p> <p>2. Слідчий уповноважений:</p> <p>1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом;</p> <p>2) проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, встановлених цим Кодексом;</p> <p>3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам, за винятком випадків, передбачених статтею 234 цього Кодексу.</p>
<p>Стаття 42. Підозрюваний, обвинувачений</p> <p>...</p> <p>3. Підозрюваний, обвинувачений має право:</p> <p>...</p>	<p>Стаття 42. Підозрюваний, обвинувачений</p> <p>...</p> <p>3. Підозрюваний, обвинувачений має право:</p> <p>...</p> <p>19) ініціювати укладення у кримінальному провадженні угоди про примирення з потерпілим, та</p>

	угоди з прокурором з про визнання винуватості.
<p>Стаття 93. Збирання доказів</p> <p>...</p> <p>3. Сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.</p> <p>Ініціювання стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку,</p>	<p>Стаття 93. Збирання доказів</p> <p>...</p> <p>3. Сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.</p> <p>Ініціювання стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку,</p>

<p>передбаченому статтею 220 цього Кодексу. Постанова слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді.</p>	<p>передбаченому статтею 220 цього Кодексу. Постанова слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді.</p> <p>Витребування документів або їх копій, завірених у встановленому порядку, захисником, за винятком документів чи їх копій, що містять державну або службову таємницю, здійснюється шляхом подання адвокатського запиту відповідно до вимог Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».</p>
<p>Стаття 248. Розгляд клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії</p> <p>...</p> <p>5. Постановлення слідчим суддею ухвали про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не перешкоджає повторному зверненню з новим клопотанням про надання такого дозволу.</p>	<p>Стаття 248. Розгляд клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії</p> <p>...</p> <p>5. Якщо слідчий суддя встановить, що клопотання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії подано з порушенням вимог частини 2 статті 248 цього Кодексу, він відмовляє в його задоволенні та повертає прокурору, про що складає ухвалу....</p>
<p>Стаття 254. Заходи щодо захисту</p>	<p>Стаття 254. Заходи щодо захисту</p>

<p>інформації, отриманої в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій</p> <p>...</p> <p>Відсутня</p>	<p>інформації, отриманої в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій</p> <p>...</p> <p>4. Виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них, а також відображення матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій дозволяється у разі ознайомлення з матеріалами кримінального провадження відповідно до статті 290 цього Кодексу.</p>
<p>Стаття 277. Зміст письмового повідомлення про підозру</p> <p>1. Письмове повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором.</p> <p>Повідомлення має містити такі відомості:</p> <p>1) прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення;</p> <p>2) анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), яка повідомляється про підозру;</p> <p>3) найменування (номер) кримінального провадження, у межах</p>	<p>Стаття 277. Зміст письмового повідомлення про підозру</p> <p>1. Письмове повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором.</p> <p>Повідомлення має містити такі відомості:</p> <p>1) місце та дату складання повідомлення, прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення;</p> <p>2) анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), яка повідомляється про підозру;</p> <p>3) найменування (номер)</p>

<p>якого здійснюється повідомлення;</p> <p>4) зміст підозри;</p> <p>5) правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;</p> <p>6) стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру;</p> <p>7) права підозрюваного;</p> <p>8) підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення.</p>	<p>кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення;</p> <p>4) зміст підозри, що включає стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру;</p> <p>5) правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;</p> <p>6) виключити;</p> <p>7) права підозрюваного;</p> <p>8) підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення, а також місце, дату і час його вручення, підпис особи, яка отримала повідомлення.</p>
<p>Стаття 278. Вручення письмового повідомлення про підозру</p> <p>1. Письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення - у спосіб, передбачений цим</p>	<p>Стаття 278. Вручення письмового повідомлення про підозру</p> <p>1. Письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення - у спосіб виклику або</p>

<p>Кодексом для вручення повідомлень.</p>	<p>приводу, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень.</p>
<p>Стаття 287. Клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності</p> <p>...</p> <p>Немає</p>	<p>Стаття 287. Клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності</p> <p>...</p> <p>До клопотання прокурора повинна бути додана письмова згода особи на звільнення від кримінальної відповідальності та матеріали кримінального провадження, які підтверджують винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення та можливість її звільнення від кримінальної відповідальності.</p>

Шановний учаснику опитування!

В Національній академії внутрішніх справ проводиться дослідження проблеми забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування.

Просимо Вас відповісти на запитання, наведені нижче. Опитування має анонімний характер, Ваші відповіді будуть використані в узагальненому вигляді в матеріалах дисертації. Під час відповіді на запитання, позначте, будь ласка, варіант (або декілька варіантів), що відповідає Вашій позиції.

АНКЕТА

1. Освіта:

- вища юридична
- вища неюридична
- інша

2. Вік:

- 20-25
- 25-35
- 35-45
- 45 років і більше

3. Ваша професійна діяльність:

- слідчий
- оперативний працівник
- захисник

- прокурор
- слідчий суддя

4. Стаж роботи (професійної діяльності):

- до 3 років;
- від 3 до 5-ти років
- від 5-ти до 10-ти років
- понад 10 років

5. Як Ви вважаєте, чи забезпечує оптимальне функціонування системи органів досудового розслідування та прокуратури дотримання прав і свобод підозрюваного у кримінальному провадженні?

- так
- ні
- важко відповісти

6. Як Ви вважаєте, чи є потреба у вдосконаленні існуючої системи засад кримінального провадження?

- так
- ні
- інший варіант

7. Чи доцільно, на Вашу думку, внесення доповнення до ч. 3 ст. 42 КПК України, закріпивши право підозрюваного ініціювати укладення угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, а також угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості?

- так
- ні
- інший варіант

8. Чи підтримуєте Ви пропозицію розширити сферу дії ст. 206 КПК України, яка наразі необґрунтовано обмежена законодавцем, шляхом доповнення її новою нормою, що надасть правові підстави для створення загального механізму правового захисту особи в кримінальному провадженні. Зокрема, йдеться про можливість звернення до слідчого судді зі скаргою на порушення або ненадання права на захист?

- так
- ні
- важко відповісти

9. Чи доцільно на Вашу думку розширити межі судового контролю шляхом надання дозволу на примусове освідування особи (з унесенням змін і доповнень ст. 241 КПК України)?

- так
- ні
- важко відповісти

10. Чи підтримуєте Ви позицію щодо надання права захисникові та підозрюваному, відносно якого проводилися негласні слідчі (розшукові) дії, на виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них, а також здійснення відображення матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій у випадку ознайомлення з матеріалами кримінального провадження у порядку ст. 290 КПК України з метою зміцнення лінії захисту для забезпечення конституційних прав людини?

- так
- ні
- важко відповісти

11. Чи доцільно на Вашу думку відновити практику прийняття рішення щодо обрання особистого зобов'язання та особистої поруки слідчими, а не слідчими суддями?

- так
- ні
- важко відповісти

12. Чи підтримуєте Ви пропозицію доповнити КПК України нормою, яка забороняє проведення не лише слідчих (розшукових) дій, а й заходів забезпечення кримінального провадження та інших процесуальних дій, спрямованих на витребування та отримання доказів, під час зупинення досудового розслідування після повідомлення особі про підозру? Це стосується всіх процесуальних способів викриття особи, якій було повідомлено про підозру.

- так
- ні
- важко відповісти

13. На Вашу думку, що входить до повноважень захисника щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування?

- витребування та отримання речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок
- ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій
- розгляд відповідного клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, перевірки його законності та обґрунтованості

звернення з клопотанням про зміну заходів забезпечення кримінального провадження

оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора, а також ухвал слідчого судді під час досудового розслідування

укладання угод у кримінальному провадженні

спростування підозри

під час закінчення досудового розслідування

підготовка позову про відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, в порядку, визначеному законом, відновлення репутації, якщо підозра, обвинувачення не підтвердилися

здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів

14. Назвіть, будь ласка, форми судового контролю які є найбільш ефективними під час забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування?

законністю та обґрунтованістю застосування заходів забезпечення кримінального провадження, що обмежують права і свободи підозрюваного, зокрема щодо затримання уповноваженою службовою особою в умовах воєнного стану

під час проведення окремих слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій

під час розгляду скарг підозрюваного на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування або прокурора під час досудового розслідування

15. На Вашу думку, які дії здійснює слідчий в частині забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування?

розглядає заяви і повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення з метою перевірки наявного вже досудового розслідування щодо того ж кримінального правопорушення.

збирає докази шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій

здійснює витребування та отримання документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок тощо

застосування заходів забезпечення кримінального провадження

оголошує підозру, нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри

ознайомлює підозрюваного з матеріалами досудового розслідування до його завершення та відкриває матеріали кримінального провадження

подає скарги і клопотання тощо.

Дякуємо за участь в анкетуванні!

ЗВЕДЕНІ РЕЗУЛЬТАТИ

анкетування працівник слідчих підрозділів, оперативних працівників, прокурорів, слідчих суддів та захисників щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування

	Питання	Результат	
		Кількість осіб	%
1. Освіта			
	вища юридична	435	100
	вища неюридична		
	інша		
2. Вік			
	20-25	71	17
	25-35	180	41
	35-45	132	30
	45 років і більше	52	12
3. Ваша професійна діяльність			
	слідчий	140	32
	оперативний працівник	60	14
	захисник	60	14
	прокурор	80	18
	слідчий суддя	95	22
4. Стаж роботи			
	до 3 років;	85	19
	від 3 до 5-ти років	190	44
	від 5-ти до 10-ти років	120	28
	понад 10 років	40	9

5. Як Ви вважаєте, чи забезпечує оптимальне функціонування системи органів досудового розслідування та прокуратури дотримання прав і свобод підозрюваного у кримінальному провадженні?			
	так	370	85
	ні	42	10
	важко відповісти	23	5
6. Як Ви вважаєте, чи є потреба у вдосконаленні існуючої системи засад кримінального провадження?			
	так	132	30
	ні	287	66
	важко відповісти	16	4
7. Чи доцільно, на Вашу думку, внесення доповнення до ч. 3 ст. 42 КПК України, закріпивши право підозрюваного ініціювати укладення угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, а також угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості?			
	так	402	92
	ні	12	3
	інший варіант	21	5
8. Чи підтримуєте Ви пропозицію звернення до слідчого судді зі скаргою на порушення або ненадання права на захист?			
	так	290	67
	ні	105	24
	важко відповісти	40	9
9. Чи доцільно на Вашу думку розширити межі судового контролю			

шляхом надання дозволу на примусове освідкування особи (з унесенням змін і доповнень ст. 241 КПК України)?			
	так	315	72
	ні	68	16
	важко відповісти	52	12
<p>10. Чи підтримуєте Ви пропозицію щодо надання права захисникові та підозрюваному, відносно якого проводилися негласні слідчі (розшукові) дії, на виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них, а також здійснення відображення матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій у випадку ознайомлення з матеріалами кримінального провадження у порядку ст. 290 КПК України з метою зміцнення лінії захисту для забезпечення конституційних прав людини?</p>			
	так	343	79
	ні	47	11
	важко відповісти	45	10
<p>11. Чи доцільно на Вашу думку відновити практику прийняття рішення щодо обрання особистого зобов'язання та особистої поруки слідчими, а не слідчими суддями?</p>			
	так	220	51
	ні	113	26
	важко відповісти	102	23
<p>12. Чи підтримуєте Ви пропозицію доповнити КПК України нормою, яка забороняє проведення не лише слідчих (розшукових) дій, а й заходів забезпечення кримінального провадження та інших процесуальних дій, спрямованих на витребування та отримання доказів, під час зупинення досудового розслідування після повідомлення особі про підозру. Це стосується всіх процесуальних способів викриття особи, якій було повідомлено про підозру</p>			

	так	335	77
	ні	57	13
	важко відповісти	43	10
13. На Вашу думку, що входить до повноважень захисника щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування?			
	витребування та отримання речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок	45	10
	ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій	45	10
	розгляд відповідного клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, перевірки його законності та обґрунтованості	45	10
	звернення з клопотанням про зміну заходів забезпечення кримінального провадження	48	11
	оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора, а також ухвал слідчого судді під час досудового розслідування	55	13
	укладання угод у кримінальному провадженні	50	11
	спростування підозри	65	15
	під час закінчення досудового розслідування	35	8
	підготовки позову про відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями,	20	5

	діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, в порядку, визначеному законом, відновлення репутації, якщо підозра, обвинувачення не підтвердилися		
	здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів	27	7
14. Назвіть, будь ласка, форми судового контролю, які є найбільш ефективними під час забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування?			
	під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження, що обмежують права і свободи підозрюваного, зокрема щодо затримання уповноваженою службовою особою в умовах воєнного стану	165	38
	під час проведення окремих слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій	125	29
	під час розгляду скарг підозрюваного на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування або прокурора під час досудового розслідування	145	33
15. На Вашу думку, які дії здійснює слідчий в частині забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування?			
	розглядає заяви і повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення з метою	52	12

перевірки наявного вже досудового розслідування щодо того ж кримінального правопорушення		
збирає докази шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій	72	16
здійснює витребування та отримання документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок тощо	60	14
шляхом застосування заходів забезпечення кримінального провадження	72	16
оголошує підозру, нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри	88	20
ознайомлює підозрюваного з матеріалами досудового розслідування до його завершення та відкриває матеріали кримінального провадження	65	15
подає скарги і клопотання тощо	26	6

АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА
щодо результатів анкетування слідчих, оперативних працівників,
прокурорів, слідчих суддів, захисників щодо забезпечення прав і свобод
підозрюваного на стадії досудового розслідування

Опитування проводилося із застосуванням анкети з відповідними групами запитань. В цілому було опитано 435 респондентів, в м. Києві, Вінницькій, Київській, Кіровоградській та Миколаївській областях. Респондентам було запропоновано відповісти на п'ятнадцять запитань.

Так, під час аналізу відповідей, наданих на перший блок питань, встановлено, що 435 респонденти (100%) мають юридичну освіту. 71 респондент (17 %) віком 20-25 років, 180 опитаних (41%) – 25-35 років, 132 (30%) у віці 35-45, та 52 респонденти (12%) – 45 років і старше. 140 респондентів (32 %) працюють на посаді слідчого, 60 (14 %) оперативними працівниками, 60 (14%) – захисника, 80 опитаних (18%) на посаді прокурора, і 95 (22 %) – слідчими суддями. Стаж роботи (професійної діяльності): до 3 років – 85 респондентів (19%); від 3 до 5ти років – 190 опитаних (44%); від 5ти до 10ти років – 120 респондентів (28%); понад 10 років – 40 опитаних (9%).

На запитання чи забезпечує оптимальне функціонування системи органів досудового розслідування та прокуратури дотримання прав і свобод підозрюваного у кримінальному провадженні, 370 опитаних (85%) відповіли - так, 42 респонденти (10%) вказали - ні, і 23 респонденти (5%) не змогли відповісти.

Відповідаючи на запитання чи є потреба у вдосконаленні існуючої системи засад кримінального провадження, більшість респондентів 287 (66%) – не підтримує таку позицію, 132 опитаних (30%) відповіли так, і 16 (4%) не змогли відповісти.

Доцільність внести зміни до ч. 3 ст. 42 КПК України, закріпивши право підозрюваного ініціювати укладення угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, а також угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості, підтримують 402 респонденти (92%), не підтримує дану позицію – 12 осіб (3%), і 21 респондент (5%) не зміг відповісти.

На запитання чи підтримуєте Ви пропозицію звернення до слідчого судді зі скаргою на порушення або ненадання права на захист, 290 респондентів (67%) вказали - так, 105 опитаних (24%) відповіли ні, і 40 респондентів (9%) не змогли відповісти.

Убачають розширити межі судового контролю шляхом надання дозволу на примусове освідування особи (з унесенням змін і доповнень ст. 241 КПК України) – 315 респондентів (72%), 68 опитаних (16%) – не поділяють таку позицію, і 52 респонденти (12%) - важко відповісти.

343 респонденти (79%) підтримують пропозицію щодо надання права захисникові та підозрюваному, відносно якого проводилися негласні слідчі (розшукові) дії, на виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них, а також здійснення відображення матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій у випадку ознайомлення з матеріалами кримінального провадження у порядку ст. 290 КПК України з метою зміцнення лінії захисту для забезпечення конституційних прав людини. 47 опитаних (11%) вказали - ні, 45 респондентів (10%) – не змогли відповісти.

220 опитаних (51%) підтримують позицію відновити практику прийняття рішення щодо обрання особистого зобов'язання та особистої поруки слідчими, а не слідчими суддями, натомість 113 респондентів (26%) вказали – ні, 102 опитаних (23%) - важко відповісти.

Підтримуючи пропозицію доповнити КПК України нормою, яка забороняє проведення не лише слідчих (розшукових) дій, а й заходів забезпечення кримінального провадження та інших процесуальних дій, спрямованих на витребування та отримання доказів, під час зупинення

досудового розслідування після повідомлення особі про підозру. Це стосується всіх процесуальних способів викриття особи, якій було повідомлено про підозру, 335 респондентів (77%) поділяє таку позицію, 57 опитаних (13%) – відповіли – ні, і 43 опитаних (10%) - не змогло відповісти.

Відповідаючи на запитання, що входить до повноважень захисника щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування, респонденти свої відповіді розподіли практично порівно:

витребування та отримання речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок – 45 (10%), ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій - 45 (10%), розгляд відповідного клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, перевірки його законності та обґрунтованості - 45 (10%), звернення з клопотанням про зміну заходів забезпечення кримінального провадження - 48 (11%), оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора, а також ухвал слідчого судді під час досудового розслідування - 55 (13%), укладання угод у кримінальному провадженні - 50 (11%), спростування підозри - 65 (15%), під час закінчення досудового розслідування - 35 (8%), підготовки позову про відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, в порядку, визначеному законом, відновлення репутації, якщо підозра, обвинувачення не підтвердилися - 20 (5%), здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів – 27 (7%).

Формами судового контролю, які є найбільш ефективними під час забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування, респонденти відповіли: під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження, що обмежують права і свободи підозрюваного, зокрема щодо затримання уповноваженою службовою особою в умовах воєнного стану – 165 (38%), під час проведення окремих слідчих (розшукових) і

негласних слідчих (розшукових) дій - 125 (29%), під час розгляду скарг підозрюваного на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування або прокурора під час досудового розслідування - 145 (33%).

На запитання, які дії здійснює слідчий в частині забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування, респонденти розподіли свої відповіді практично рівномірно: розглядає заяви і повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення з метою перевірки наявного вже досудового розслідування щодо того ж кримінального правопорушення - 52 (12%), збирає докази шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій - 72 (16%), здійснює витребування та отримання документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок тощо – 60 (14%), шляхом застосування заходів забезпечення кримінального провадження - 72 (16%), оголошує підозру, нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри - 88 (20%), ознайомлює підозрюваного з матеріалами досудового розслідування до його завершення та відкриває матеріали кримінального провадження – 65 (15%), подає скарги і клопотання тощо - 26 (6%).

За результатами емпіричного дослідження можна з упевненістю стверджувати, що елементи новизни дисертаційного дослідження оцінені з високим рівнем достовірності. Практичні пропозиції, що містяться в ньому, мають значну цінність і є важливими для сучасної правозастосовної діяльності.

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника Головного слідчого управління Національної поліції України,
полковник поліції

Світлані КОЛЕСНИК

28. травня 2025 року

АКТ № 78560-2025

Про впровадження у практичну діяльність Головного слідчого управління Національної поліції України результатів дисертаційного дослідження

Уклала комісія у складі:

Голови:

заступника начальника управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, полковника поліції Ананченка Володимира

членів комісії:

начальника 3-го відділу (методичної роботи та правового забезпечення) управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, доктора філософії в галузі права майора поліції Романова Максима

старшого слідчого в ОВС 3-го відділу (методичної роботи та правового забезпечення) управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України майора поліції Віталія Пелехатого

комісія відповідно до доручення Національної поліції України № 34684/24/4/3-2022 від 20.12.2022 «Про впорядкування процедури видання актів впровадження наукових досліджень у діяльність органів досудового розслідування Національної поліції України», склала цей акт, щодо розгляду

основних положень та результатів дисертаційного дослідження Ювшина Вадима Васильовича, аспіранта науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ на тему: «Забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування» за спеціальністю (12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза).

Комісією встановлено, що викладені у висновках пропозиції та рекомендації можуть бути корисними під час організації та здійснення досудового розслідування злочинів підслідних Національній поліції України. Актуальність відповідної тематики зумовлена необхідністю дотримання міжнародних стандартів у сфері захисту прав і свобод особи в умовах застосування спеціальних засобів процесуального впливу.

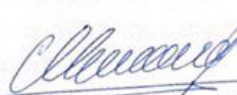
Матеріали викладені у висновках до дисертаційного дослідження можуть бути використані під час підготовки листів-роз'яснень до слідчих підрозділів Національної поліції України, оскільки мають як необхідний теоретичний та методологічний рівень, так і практичну цінність, що сприятиме вдосконаленню процесуальної діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України.

Голова комісії:

Володимир АНАНЧЕНКО

Члени комісії:

Максим РОМАНОВ

Віталій ПЕЛЕХАТИЙ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ
2025 року

АКТ

27.05. 2025

м. Київ

№ 49-07

Впровадження результатів дисертації
Ювшина Вадима Васильовича
«Забезпечення прав і свобод підозрюваного
на стадії досудового розслідування» в
освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу організації освітнього процесу лейтенанта поліції Бойчук Вікторії Олександрівни;
- т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук старшого лейтенанта поліції Горбенко Дар'ї Андріївни;
- завідувача кафедри кримінального процесу, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Таран Олени Вікторівни;
- завідувача науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності, доктора юридичних наук професора майора поліції Вознюка Андрія Андрійовича;
- начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;
- завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», наукові праці аспіранта заочної форми навчання науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ Ювшина Вадима Васильовича на тему: «Забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування».

Проаналізовано основні результати дослідження Ювшина В. В., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

Ювшин В. В. Стан наукових досліджень проблем забезпечення прав, свобод і законних інтересів підозрюваного на стадії досудового розслідування. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2023. № 4 (82). С. 436–442. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.69>.

Ювшин В. В. Засади забезпечення прав підозрюваного на стадії досудового розслідування: практика Європейського суду з прав людини. *Право і суспільство*. 2023. №6. С. 630–638. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.94>.

Ювшин В. В. Повноваження слідчого щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час проведення деяких слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2024. №7 (67). С. 262-269. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.7.40>.

Ювшин В. В. Затримання уповноваженою службовою особою в умовах воєнного стану: огляд судової практики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 2. С. 621-625. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-2/150>.

Ювшин В. В. Участь захисника у забезпеченні прав підозрюваного під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 2 трав. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 320–324.

Ювшин В. В. Роль прокурора у забезпеченні прав підозрюваного під час укладання угоди в кримінальному провадженні. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 5–6 груд. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 174–179.

Ювшин В. В. Деякі аспекти реалізації права підозрюваного на захист. *Global trends in science and education*: Proceedings of II International Scientific and Practical Conference (March 10-12, 2025) SPC «Sci-conf.com.ua», Kyiv, Ukraine. 2025. pp. 827–831. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2025/03/GLOBAL-TRENDS-IN-SCIENCE-AND-EDUCATION-10-12.03.25.pdf>.

Ювшин В. В. Забезпечення права підозрюваного бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені КПК України, а також отримати їх роз'яснення. *Future of science: innovations and perspectives*. Proceedings of the 5th International scientific and practical conference (24-26 March 2025) SSPG Publish. Stockholm, Sweden. 2025. pp. 392–399. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2025/03/FUTURE-OF-SCIENCE-INNOVATIONS-AND-PERSPECTIVES-24-26.03.25.pdf>.

Ювшин В. В. Щодо реалізації права підозрюваного на захист у кримінальному провадженні. *Право. Комунікація. Суспільство*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти (українською та іноземними мовами) / за заг. ред. канд. психол. наук, доц. Л. І. Кузьо. Львів: ЛьвДУВС, 04 квітня 2025 р. С. 536–538.

Ювшин В. В. Особливості вручення процесуальних документів підозрюваному при здійсненні спеціального досудового розслідування (in absentia). *Global trends in science and education*: The 3rd International scientific and practical conference (April 7-9, 2025) SPC «Sci-conf.com.ua», Kyiv, Ukraine. 2025. pp. 941–947. <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2025/04/GLOBAL-TRENDS-IN-SCIENCE-AND-EDUCATION-7-9.04.25.pdf>.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці Ювшина В. В. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні

рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального законодавства», «Досудове розслідування», «Докази та доказування у провадженнях про кримінальні правопорушення» під час підготовки навчально-методичних та дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

 Вікторія БОЙЧУК
 Дар'я ГОРБЕНКО
 Олена ТАРАН
 Андрій ВОЗНЮК
 Олена ТИХОНОВА
 Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮПроректор Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
підполковник поліції**Олег ТАРАСЕНКО**

2025 року

АКТ

27 . 05 . 2025

м. Київ

№ 80-40

Впровадження результатів дисертації
Ювшина Вадима Васильовича
«Забезпечення прав і свобод підозрюваного
на стадії досудового розслідування» в
наукову діяльність НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук старшого лейтенанта поліції Горбенко Дар'ї Андріївни;
- завідувача кафедри кримінального процесу, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Таран Олени Вікторівни;
- завідувача науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності, доктора юридичних наук, професора майора поліції Вознюка Андрія Андрійовича;
- начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;
- завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», наукові праці аспіранта заочної форми навчання науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ Ювшина Вадима Васильовича на тему: «Забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування» та на основі проведеного аналізу зробила висновок, що надана робота містить низку обґрунтованих теоретичних положень і пропозицій спрямованих на удосконалення нинішнього кримінального процесуального законодавства.

Проаналізовано основні результати дослідження Ювшина В. В., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

Ювшин В. В. Стан наукових досліджень проблем забезпечення прав, свобод і законних інтересів підозрюваного на стадії досудового розслідування. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2023. № 4 (82). С. 436–442.

DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.69>.

Ювшин В. В. Засади забезпечення прав підозрюваного на стадії досудового розслідування: практика Європейського суду з прав людини. *Право і суспільство*. 2023. №6. С. 630–638. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.94>.

Ювшин В. В. Повноваження слідчого щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час проведення деяких слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2024. № 7 (67). С. 262-269. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.7.40>.

Ювшин В. В. Затримання уповноваженою службовою особою в умовах воєнного стану: огляд судової практики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 2. С. 621-625. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-2/150>.

Ювшин В. В. Участь захисника у забезпеченні прав підозрюваного під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 2 трав. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 320–324.

Ювшин В. В. Роль прокурора у забезпеченні прав підозрюваного під час укладання угоди в кримінальному провадженні. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 5–6 груд. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 174–179.

Ювшин В. В. Деякі аспекти реалізації права підозрюваного на захист. *Global trends in science and education*: Proceedings of II International Scientific and Practical Conference (March 10-12, 2025) SPC «Sci-conf.com.ua», Kyiv, Ukraine. 2025. pp. 827–831. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2025/03/GLOBAL-TRENDS-IN-SCIENCE-AND-EDUCATION-10-12.03.25.pdf>.

Ювшин В. В. Забезпечення права підозрюваного бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені КПК України, а також отримати їх роз'яснення. *Future of science: innovations and perspectives*. Proceedings of the 5th International scientific and practical conference (24-26 March 2025) SSPG Publish. Stockholm, Sweden. 2025. pp. 392–399. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2025/03/FUTURE-OF-SCIENCE-INNOVATIONS-AND-PERSPECTIVES-24-26.03.25.pdf>.

Ювшин В. В. Щодо реалізації права підозрюваного на захист у кримінальному провадженні. *Право. Комунікація. Суспільство*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти (українською та іноземними мовами) / за заг. ред. канд. психол. наук, доц. Л. І. Кузьо. Львів: ЛьвДУВС, 04 квітня 2025 р. С. 536–538.

Ювшин В. В. Особливості вручення процесуальних документів підозрюваному при здійсненні спеціального досудового розслідування (in absentia). *Global trends in science and education*: The 3rd International scientific and practical conference (April 7-9, 2025) SPC «Sci-conf.com.ua», Kyiv, Ukraine. 2025. pp. 941–947. <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2025/04/GLOBAL-TRENDS-IN-SCIENCE-AND-EDUCATION-7-9.04.25.pdf>.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок про те, що

вищезазначені матеріали дисертаційного дослідження Ювшина В. В. застосовуються під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову.

Члени комісії:

 Дар'я ГОРБЕНКО
 Олена ТАРАН
 Андрій ВОЗНЮК
 Олена ТИХОНОВА
 Людмила ГАЙДАР

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Ювшин В. В. Стан наукових досліджень проблем забезпечення прав, свобод і законних інтересів підозрюваного на стадії досудового розслідування. *Держава та регіони. Серія: Право*, 2023. № 4 (82). С. 436–442. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.69>.

2 Ювшин В. В. Засади забезпечення прав підозрюваного на стадії досудового розслідування: практика Європейського суду з прав людини. право і суспільство. *Актуальні проблеми юридичної науки*, 2023. №6. С. 630–638. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.94>.

3. Ювшин В. В. Повноваження слідчого щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час проведення деяких слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2024. № 7 (67). С. 262-269. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.7.40>.

4. Ювшин В. В. Затримання уповноваженою службовою особою в умовах воєнного стану: огляд судової практики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 2. С. 621-625. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-2/150>.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Ювшин В. В. Участь захисника у забезпеченні прав підозрюваного під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 2 трав. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 320–324.

6. Ювшин В. В. Роль прокурора у забезпеченні прав підозрюваного під час укладання угоди в кримінальному провадженні. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 5–6 груд. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 174–179.

7. Ювшин В. В. Деякі аспекти реалізації права підозрюваного на захист. *Global trends in science and education* : Proceedings of II International Scientific and Practical Conference (March 10-12, 2025) SPC «Sci-conf.com.ua», Kyiv, Ukraine. 2025. pp. 827– 831. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2025/03/GLOBAL-TRENDS-IN-SCIENCE-AND-EDUCATION-10-12.03.25.pdf>.

8. Ювшин В. В. Забезпечення права підозрюваного бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені КПК України, а також отримати їх роз'яснення. *Future of science: innovations and perspectives*. Proceedings of the 5th International scientific and practical conference (24-26 March 2025) SSPG Publish. Stockholm, Sweden. 2025. pp. 392– 399. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2025/03/FUTURE-OF-SCIENCE-INNOVATIONS-AND-PERSPECTIVES-24-26.03.25.pdf>.

9. Ювшин В. В. Щодо реалізації права підозрюваного на захист у кримінальному провадженні. *Право. Комунікація. Суспільство* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти (українською та іноземними мовами) / за заг. ред. канд. психол. наук, доц. Л. І. Кузьо. Львів: ЛьвДУВС, 04 квітня 2025 р. С. 536– 538.

10. Ювшин В. В. Особливості вручення процесуальних документів підозрюваному при здійсненні спеціального досудового розслідування (in absentia). *Global trends in science and education* : The 3rd International scientific and practical conference (April 7-9, 2025) SPC «Sci-conf.com.ua», Kyiv, Ukraine. 2025. pp. 941– 947. <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2025/04/GLOBAL-TRENDS-IN-SCIENCE-AND-EDUCATION-7-9.04.25.pdf>.